

**T.C
İÇİŞLERİ BAKANLIĞI
DERNEKLER DAİRESİ BAŞKANLIĞI**

**DERNEKLER DENETÇİLİĞİ
YETERLİLİK TEZİ**

**Tez Konusu:
1980 Sonrası Sivil Toplum**

Hazırlayan:

Kemal ÇETİNKAYA

Dernekler Denetçi Yardımcısı

Ankara

2008

İçindekiler.....	i
Özet.....	V
Giriş.....	1
Birinci bölüm: SİVİL TOPLUM	4
1.1. Sivil Toplum.....	4
1.2. Hukukumuzda Sivil Toplumun Tarihçesi.....	7
1.2.1. Dernek Tipi Örgütlenmenin Tarihçesi.....	9
1.2.2. Vakıf Tipi Örgütlenmenin Tarihçesi	11
1.3. Hukukumuzda Sivil Toplum Kuruluşları	13
1.3.1. Anayasamızda Sivil Toplum Kuruluşları.....	13
1.3.2. Medeni Kanunumuzda Sivil Toplum Kuruluşları	13
1.3.3 .Uluslararası Anlaşmalarda Sivil Toplum	14
1.3.4. Avrupa Birliği Hukukunda Sivil Toplum Kuruluşları.....	14
İKİNCİ BÖLÜM SİVİL TOPLUMUN ÜLKEMİZDEKİ GELİŞİMİ	
(1980'EKADAR)	16
.....	16
2.1.Cumhuriyet Öncesi Sivil Toplum.....	19
2.2.1950 Öncesi Türkiye’de Sivil Toplum	21
2.3. 1950-1980 Arası Dönemde Türkiye’de Sivil Toplum.....	25
2.4.Demokrasiye Yapılan Müdahaleler Ve Sivil Topluma Etkileri	25
2.4.1. 27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi.....	28
2.4.2.. 12 Mart 1971 Muhtırası ve Sonrası	
2.5.Cumhuriyet Türkiye'sinde Sivil Toplum (1923-1950)	29
Genel Değerlendirme	30
.....	30
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM 1980 SONRASI TÜRKİYE’DE SİVİL TOPLUM.....	35
3.1. 1980 sonrası sivil toplum.....	39
3.2. Özal Dönemi.....	40
3.3. Birey Özgürlükleri Ve Kanunlar.....	45
3.4. 1990’ Dan Sonra Türkiye’de Sivil Toplum Hareketleri.....	47
3.5. 1980 Sonrası Sivil Topluma İlişkin Değerlendirme.....	49

3.6. Türkiye’de Sivil Toplum Önündeki Engeller.....	53
3.7. Sayılarla Türkiyede Sivil Toplum.....	53
3.8. Devletin Topluma Ve Toplumsal Meselelere Bakışı.....	54
3.8.1. Sivil Toplum Devlet ilişkileri.....	57
3.8.2. Devlet Ve Demokrasi.....	57
3.8.3. Devlet Ve Din İlişkisi.....	59
3.8.4. Devlet Ve Ekonomi İlişkisi.....	60
3.9 Türkiye’de Sivil Toplum Ve Demokrasi.....	60
4. DÖRDÜNCÜ BÖLÜM TÜRKİYE’DE SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI.....	62
4.1. Türkiye’de Sivil Toplum Kuruluşları.....	69
4.2. Türkiye’deki Sivil Toplum Kuruluşlarının Hukuksal Gelişimi.....	71
4.3. Avrupa Birliği - Türkiye ilişkileri ve Sivil Toplum Kuruluşları.....	75
4.4. Avrupa Birliği Yolunda Türkiye’de Sivil Toplum Kuruluşu-Devlet İlişkileri...	78
4.5 Türkiye-Avrupa Birliği İlişkilerinde Sivil Toplum Kuruluşlarının Rolü.....	80
4.6. Avrupa Birliği Sürecinde Çıkarılan Uyum Yasaları.....	80
BEŞİNCİ BÖLÜM ÖRNEK SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI.....	80
5.1. Dernekler.....	81
5.1.1.Deniz Feneri Derneği.....	82
5.1.2.Kimse Yok Mu Derneği.....	83
5.2. Vakıflar.....	83
5.2.1.Sigarayla Savaşanlar Derneği.....	84
5.2.2.TEMA Vakfı.....	85
5.3. Odalar.....	86
5.3.1. Ankara Sanayi Odası.....	90
5.3.2. İstanbul Ticaret Odası.....	91
5.4. Siyasi partiler.....	95
SONUÇ.....	
Kaynakça.....	

ÖZET:

Bu çalışmanın amacı sivil toplumu her yönüyle tanııp, ülkemizdeki tarihçesini özellikle 1980 sonrası durumunu anlatmaktır.1980 ülkemiz için çok büyük bir milatın başlangıcı olmuştur. O tarihe kadar ülkede Devlet egemen bir toplum varken 1980 darbesi sonrası halk yavaş yavaş düşünmeye ve demokrasi daha yerleşik hale gelmeye başlamıştır. Ekonomideki liberalizm ve Dönemin başbakanı Turgut Özalın getirdiği yeni açılımlarla hem ekonomi de hemde demokrasi de ciddi atılımlar yapılmıştır.

Sivil toplumun gelişmesine bu demokratik ve ekonomik gelişmenin katkıları yadsınamaz. Sivil toplum ülkemizde bir fidan iken 1980 sonrası toprağı ve bakımı daha iyi yapılmaya ve güneş görmeye başlamıştır.

GİRİŞ

Sivil toplum kavramı devletin dışında devletin yaptıklarıyla yetinmeden yetersiz kalınan alanların devletle ilgisi olmayan sivillerce doldurulmaya çalışılmasıdır. Bir nevi herşeyi devletten beklememe anlayışının günümüz dünyasındaki karşılığıdır.

Dünyada son yüzyıllarda gelişen toplumlarla beraber devletler yaptıkları hizmetlerde aynı hızı tutturamamışlardır. İşte bu noktada sivil toplum ortaya çıkmış ve bu geri kalan noktalarda toplumun ihtiyaçlarını karşılamaya başlamıştır. Sivil toplum denilince sanki apayrı bir toplum varmış gibi algılanmasın. Sivil toplum halkın içinden çıkıp topluma hizmet amacıyla biraraya gelen insanlardan oluşur.

Günümüzde sivil toplum devlet ile birey arasındaki yapılar olarak kabul edilmektedir. Dolayısıyla çok geniş bir alanı tanımlamaktadır. Bu nedenle bazen, sivil toplumu tanımlarken sivil toplumun ne olduğu değil ne olmadığı üzerinde durulmaktadır. Sivil toplum bugün her şeyden önce siyasi toplumun karşıtıdır. Egemen otoriteye ve tekelleşmeye karşıdır. Ancak en temel görevi, kendi çıkarları doğrultusunda egemen otoriteyi etkilemektir. Bunun aracıda örgütlenmektir. Sivil toplum kendini birçok vasıta ile temsil etmektedir. Bugün STK'lar, sivil toplumun kendini ifade ettiği en önemli araçlardır.¹

Sivil toplum kuruluşları devlete hiyerarşik olarak bağlı olmayan ve kendi kararlarını kendi verme yeteneğine sahip ve kendi amaçları doğrultusunda ülke sorunlarına çözüm aramak üzere kurulan dernek, vakıf, barolar, sendikalar, sivil toplum kuruluşlarıdır. Sivil toplum kuruluşlarından sayılan sendikalar, barolar ve benzeri kuruluşların ülkemizdeki gibi resmi bir kurum niteliğinde olmasından dolayı sivil toplum hüviyetine tam olarak da sahip oldukları söylenemez.

Sivil toplum kuruluşları dünyada yükselen bir değerdir ve git gide mali olarak da güçlenmeye ve devletin birçok faaliyetinde yardımcı olmaya başlamışlardır. İkinci Dünya Savaşı sonrası Avrupa ülkelerinde yaşanan yıkımın enkazını kaldırmak devletlere kalmıştı ve devletler sosyal politikalara ağırlık verdiler. 1970 lerde yaşanan petrol krizi ve ekonomik krizlerden sonra devletler ekonomik anlamda güç kaybetmeye başlayınca sivil toplum kuruluşlarının önünü açmışlar ve desteklemeye başlamışlardır. Dünyada 1980 sonrası yaşanan bu Sivil toplum dalgasıyla sonuçlanmıştır.

¹ KARAKUŞ, Olcay, Avrupa Birliği Uyum Sürecinde Türkiye'deki Sivil Toplum Kuruluşları, Yüksek Lisans Tezi, 2006, Syf. 4

BİRİNCİ BÖLÜM

SİVİL TOPLUM

1.1 Sivil Toplum:

Sivil toplum, devletin hüküm ve tasarrufu altında olmayan ve mali gücünü devlet bütçesinden değil kendi üyeleri ve halkdan alan, genel olarak devletin de yapması gereken vazifelerin devletin çeşitli nedenlerle görevini tam olarak yerine getiremediği eğitim, sağlık, sosyal alanlar başda olmak üzere çeşitli alanlarda faaliyet gösteren ve hükümetler üzerinde amaçları doğrultusunda baskı grubu oluşturan, genelde kişi toplulukları (Dernek, parti, sendika vs.) ve bazende mal topluluklarıdır.(Vakıflar)

Sivil toplum, Avrupada doğmuş bir kavramdır. Avrupada asırlar içinde devletten bağımsız olarak yavaş yavaş ortaya çıkan bir toplumdur. Ülkemizdeki ve doğu kültüründeki devlet egemen yapıya nazararan avrupada reformcu hareketlerinde etkisiyle sivil toplumun devlet üzerinde etkisinin olması ve yaptığı baskılarla devlet üzerinde bir baskı grubu oluşturmaktadırlar .

Demokrasi ilk olarak avrupada ortaya çıkmış ve gelişmiştir. Demokrasinin gelişip uygun koşulları oluşturmasıyla da sivil toplum yeşermeye ve gelişmeye başlamıştır. Dünyada herkesin dilinde olan sivil toplum kavramının her ülkede aynı verimde hayata geçirilemesinin de nedeni demokrasi kültürleri arasındaki farktır.

Sivil toplum kavramı Avrupa literatürü içinde ta Jean-Jacques Rousseau gibi sosyal filozoflardan başlayarak kullanılır. Alman filozofu Hegel, sivil toplum-politik toplum ayrımını koyar. Burada bu political society'den kastedilen, devlet. Modern toplumda, devletin tanzim ettiği, düzenlediği, varlığını ortaya koyduğu hayat alanları var. Bir de bunun dışında kalan, vatandaşların yaşadığı toplumsal ilişkiler var. Bu anlamda ikili bir ayrıma tabi tutuyorlar.²

² BELGE, Murat, Sivil Toplum Nedir? Sivil Toplum ve Demokrasi Konferans yazıları No:1, syf.7

Avrupa’da ‘sivil’ (civil) kelimesi ‘site’den gelmektedir. Sivil kavramı ilk yıllarda şehirli ve medeni insanlar için kullanılan bir kavram olmuştur. Çünkü insan birlikte yaşamın gereklerini öncelikle şehirlerde öğrenmiştir. Bu yüzden ancak sitedeki insan medeni, uygar yani sivil sayılmıştır. Bu anlayış doğu kültürlerinde de bulunmaktadır, örneğin Arap dünyasında da medeniyet kentlerdeydi. Bu nedenle Arap yarımadasında, gelişmişliği göz önüne alınarak en önemli kent ‘Medine’ olarak adlandırılmıştır.³ İlk çağlarda “uygar” ve “medeni” olan “kentli” olana karşılık geldiği için “civil” kelimesi kentlerdeki vatandaşlara da karşılık gelecek şekilde tanımlanıp kullanılmıştır. Kent uygarlık demektir, uygarlık ise siyasetin doğup geliştiği bir alandır. Sivil burada siyasi olanı da tanımlamaktadır. İlk dönemlerde sivil-siyasi ayrımı yapılmıyordu. Her ikisi de aynı anlama karşılık gelecek şekilde, birlikte kullanılmaktaydı. Daha sonraki yıllarda sivil-siyasi toplum ayrılığı düşüncesi doğup gelişmiştir. Latince kökenli bir kelime olan “sivil” kelimesi bugün de birçok batı dilinde hemen hemen aynı şekilde ve aynı anlamda kullanılmaya devam etmektedir. Örneğin Almandada “Zivil” medeni, “zivilisation” medeniyet ve “zivilisieren” medenileşmek anlamındadır. İngilizcede sivil (civil) kelimesinin ayrıca vatandaş ya da vatandaşlık anlamlarına gelecek şekilde farklı kullanımları vardır. Örneğin “civilrights” vatandaşlık hakları anlamına gelmektedir. Bütün bunların ışığında sivil kelimesini temel olarak yurttaşlar olarak almak gerekir; dolayısıyla sivil toplum, yurttaşlar toplumdur⁴.

Sivil toplumun varlığı somut bir şey değildir. Bir toplumun nasıl bir toplum olduğunu anlatır.. Nasıl bir toplum olduğu: Her şeyden önce devlet otoritesinin dışında bir şeyler yapma alışkanlığını edinmiş bir toplum. Her şeyini devletten beklemeyen, onun dışında, ille de onunla düşmanlık halinde değil, ama ondan mümkün olduğunca bağımsız.

Batı Avrupa’daki toplumlar, ABD ve Kanada gibi toplumları çıkarttıktan sonra geri kalan toplumlarda devlet her şeye hakim ve otorite bir devlet. Ne demokratik bir geleneği, ne de öyle bir özlemi var. Totaliter, dediği dedik. Devlet karşısında toplumun da kendi başına örgütlenme, birtakım şeyleri kendi başına yapma vs. tecrübesi ya sıfır ya a sifıra yakın, yani çok az. Böyle toplumlarda her şeyin devlet eliyle, öncülüğüyle; yani bir yerinde devlet olmasıyla yapılmasına herkes alışmış.Bizde de “devlet baba gelsin” vardır ya. “Devlet yapsın”, “niye devlet yapmıyor?”⁵

³ a.g.e. syf.5

⁴ ERCAN ,Hülya, “Türkiye’de Sivil Toplum Tartışmaları Üzerine”, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt:26, No:1, Mayıs, Sivas, 2002 Syf.:75,

⁵ KARAKUŞ,Olcay,Avrupa Birliği Uyum Sürecinde Türkiye’deki Sivil Toplum Kuruluşları,Yüksek Lisans Tezi,2006,Syf. 4

Ülkelerdeki Sivil toplum toplum düzeyi bir ölçüde o ülkelerin demokrasisiyle de doğrudan ilgilidir. Sivil toplumun gelişebilmesi için demokrasi kültürünün de yerleşik olması gerekmektedir. Kendinden başkasına hayat hakkı tanımayan devlet biçimlerinde sivil toplumun ortaya çıkıp gelişmesi de o ölçüde imkansızdır. Ülkemizde 1980 Askeri darbesi sonrası kapatılan 23.000 dernek bu cümleyle beraber düşünüldüğünde demokrasinin önemi belirginleşmektedir.

Sivil toplumun zorunlu unsurlarından olan örgütlenme özgürlüğü 1980 öncesine kadar örgüt denildiğinde akla terör ve terörist geldiği düşünüldüğünde ülkemizdeki sivil toplum gelişimini tahmin edebiliriz. 1980 öncesi tabloya şöyle bir bakınca durumun vahameti gözler önüne gelmektedir zaten. Ülkemiz üzerinde oynanan oyunlarla çıkarılan sol-sağ çatışması ile ülke derin bir ayrıma gitmiş ve insanımız birbirini düşman ve yok edilmesi gereken bir unsur olarak gördüğü ve buna seyirci kaldığı bir ortamda sivil toplumun gelişimi de pek tabidir ki mümkün olmamıştır. Demokrasimiz kesintiye uğramış ve anayasa değiştirilmiştir. Darbenin ülkemizdeki tek olumlu etkisi bu çatışmaya son vermek olmuştur.

Darbe sonrası oluşan sakin havada demokrasi kültürü daha gür olarak yetişmeye başlamış ve sivil toplum ülkemizde doğmaya başlamıştır. Sivil toplumun doğması devletin yetişemediği, ilgilenemediği alanlarda halkın oluşturdukları küçük gruplarla faaliyet gösterip toplumun ihtiyacını kendi kendine karşılaması ve herşeyi devletten beklememe anlayışının yerleşmeye başlamasıyla olmuştur.

Yüzyıllardır herşeyini devletten bekleyen insanlar yavaş yavaş devletten beklentilerinin karşılanmasının zaman aldığını ve bu ihtiyaçlarını kendilerinde yapabileceğini görmeye başlamışlardır. Özellikle türkiyenin batısında sivil toplum kuruluşlarının sayısı daha hızlı artmaktadır. Türkiyenin doğusunda hala herşeyi devletten bekleme anlayışı yerleşik ve güçlüdür.

Sivil toplum denilince bunun icracı kolları olan sivil toplum kuruluşlarında bahsetmeden olmaz.Sivil toplum kuruluşları (NGO; non-governmental organizations), “toplum yararına çalışan ve bu yönde kamuoyu oluşturan, kâr amacı gütmeyen, sorunların çözümüne katkı sağlayarak çoğulculuk ve katilimcilik kültürünü geliştiren, demokratik işleyişe sahip, bürokratik donanımdan yoksun ve gönüllü bir araya gelen bireylerden oluşan

örgütlenmeler”dir 6Baska bir tanıma göre ise sivil toplum kuruluşları, “belli toplumsal, kültürel, sanatsal, bilimsel amaç ya da amaçlar çerçevesinde gönüllü olarak bir araya gelen, örgütlenen ve o amaçlar doğrultusunda faaliyette bulunan kişilerin oluşturdukları, tüzel kişiliği ve sürekliliği olan örgütsel yapılardır. ⁷

1.2. Hukukumuzda Sivil Toplumun Tarihçesi:

Hukukumuzda sivil toplum kuruluşları farklı kanunlarda ve farklı şekillerde düzenlenmiştir. Türk tarihinde sivil toplum kuruluşu niteliğinde olan örgütlenme biçimleri beş kategoride ele alınabilir

- a. Cemaatler-Milletler
- b. Dernekler
- c. Sendikalar
- d. Vakıflar
- e. Mesleki örgütlenmeler:
 - 1 Ticaret ve Sanayi odaları
 - 2.Esnaf Örgütleri
 - 3.Barolar
 - 4.Mühendis ve Mimar Odaları
 - 5.Ziraat Odaları
 - 6-Ettiba Odaları
 - 7.Basın Birliği - Basın Odaları⁸

Yukarıdaki örgütlenme biçimlerinin her biri sivil toplumun bir parçası olmakla bir takım uzantıları da siyasi alandadır.

Fiili olarak II. Meşrutiyet dönemine kadar gelişen örgütlenme "Kanun-i Esasi" adını taşıyan ilk Anayasada "temel hak ve özgürlük" olarak tanımlanmaktadır. II. Abdülhamit döneminde ise konu şirket/ortaklık kurma hakkı içinde değerlendirilmektedir. 1876 tarihli bu Anayasada konuyla ilgili madde şöyledir:

"Madde 13- Tebaai Osmaniye nizam ve kanun dairesinde ticaret ve san'at ve filahat için nev'i şirketler teşkiline mezundur."

⁶ KOCACIK, Faruk; "Toplum Bilim Ders Notları", Cumhuriyet Üniversitesi Yayınları, Sivas, No:92, 2003. Syf:189

⁷ BOZKURT, Ömer, Kamu Yönetimi Sözlüğü, Ankara TODAİE, Syf. 238

⁸ ALKAN,M.Önal,STK'nın Hukuksal Çerçevesi Toplumsal Tarih Vakfı,1998,Syf:45-73

1909 yılında yani II. Meşrutiyetin ilanından bir yıl sonra Kanun-i Esasi'de yapılan değişiklikle yeni bir madde ile Osmanlı vatandaşlarının toplanma ve dernek kurma sınırları belirlenmiştir.⁹

İmparatorluktan ulus devlete geçiş aşamasındaki Anayasa olan 1921 yılında Teşkilat-i Esasi, Kanun-i Esasinin yerine hazırlanmıştır. Kişi hak ve hürriyetlerini ele almayan bu Anayasa sadece devletin işleyişi ile ilgili konuları ele almakta olup 1924 Anayasasının kabulüne kadar Kanun-i Esasinin, Teşkilat-ı Esasiye ters düşmeyen maddeleri de işlevini sürdürmüştür.

1924 yılında kabul edilen Anayasa ile Türklerin dernek kurma hakları "Türklerin Kamu Hukuku" adlı bölümünde belirtilmiştir¹⁰

1924 Anayasasının 70. ve 79. Maddeleriyle dernek kurma hakları düzenlenmiş, 1961 Anayasasının 29. Maddesinde de kamu düzeninin ve genel ahlakın korunması şartı dernekler için getirilmiştir. Anayasanın vermiş olduğu hürriyet, bir toplumun yaşayabilmesi ve ayakta kalabilmesi için bazı sınırlamaları da beraberinde getirmiştir. Bu sınırlamalar Anayasanın 11. Maddesinde belirtilen "temel hak ve hürriyetlerin özüne" dokunulmayacağı ilkesidir.¹¹

1961 Anayasası ile verilen geniş hürriyet ortamı içinde bir çok sayıda ve çeşitli dernekler kurulmuştur. 1938 yılında 205 dernek mevcutken bu sayı 1961 Anayasasının kabulünden sonra 41.000'i geçmiştir¹²

"Herkes önceden izin almaksızın dernek kurma hakkına sahiptir" ilkesi 1961 Anayasasının 29. Maddesine konulmuştur.

1983'te 54.000 civarı olan dernek sayısı 1991'de 45.000 civarı olmuştur.

Kamu yararı statüsü ile ilgili olarak derneklerin bir yıl süre ile çalışan ve bu çalışması sonucunda ülke menfaatine yararlı sonuçlar vermesi durumunda Bakanlar Kurulunun kararı ile "Kamu yararına çalışan dernek" statüsünü kazanabilir. Bu derneklerden bazıları çok köklü, toplumun güvenini ve desteğini kazanmış ve toplum yararına çalışmalar yapan kuruluşlardır. Türkiyede şuan 448 adet Kamuya yararlı dernek vardır.

Söz konusu kamuya yararlı derneklerin kaçının gerçekten kamuya yararlı olduğu merak konusudur. Her alanda olduğu gibi derneklere kamu yararı verilmesi de siyasi bir karar olduğundan Kamu yararının her dönemin siyasetine paralel derneklere verildiği görülmektedir.

⁹ ARSLAN, Osman, Kurumsal ve Tarihsel Aşamalarıyla Sivil Toplum ve Türkiye Gerçeği, Y.Lisans Tezi, 1999, syf.126

¹⁰ ALKAN, M.Önal, STK'nın Hukuksal Çerçevesi Toplumsal Tarih Vakfı, 1998, Syf:48

¹¹ ARSLAN, Osman, Kurumsal ve Tarihsel Aşamalarıyla Sivil Toplum ve Türkiye Gerçeği, Y.Lisans Tezi, 1999, syf.140

¹² BALLAR, Suat, Vakıflar Hukuku 1991, Syf:6.

10 Aralık 1948 tarihli Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin 20. Maddesinde: Herkes barışçıl bir biçimde toplanma, dernek kurma ve bir demeğe katılma özgürlüğüne sahiptir" ibaresi ve 30 Eylül 1953'te yürürlüğe giren Avrupa İnsan Hakları ve Özgürlükleri Sözleşmelerinde "her kişi dernek içinde bulunmak hakkına sahiptir" ibaresi bulunmaktadır

Türkiye'de demeklere üye olma oranı azdır. Bundan da önemlisi üye olanların üye oldukları derneklerin faaliyetlerine katılmamaları, ilgisiz kalmalarıdır. Bu ilgisizliğe demokratik kültür eksikliği demek doğru olur. Demokrasinin sadece yasal kurullarla işlemesi düşünülemez. İnsanların demokrasinin bilincine ulaşmaları ve bunu özümsemeleri, ve demokrasinin insanlara mal edilmesi gereklidir.

1.2.1. Dernek Tipi Örgütlenmenin Tarihçesi:

Tanzimat öncesinde ve sonrasındaki hukuksal metinlerde "cemiyet" terimi genellikle olumsuz bir mana içermektedir. Ceza Kanunname-i Hümayun'da cemiyet, yasak olan bir iş için bir araya gelen insan topluluğu anlamında kullanılmıştır. Yunan bağımsızlık hareketleri ile başlayan ayrılıkçı siyasal örgütlerle beraber "erbab-ı fesad" ve "fesad cemiyetleri" deyimleri siyasal literatüre yerleşecektir. Hukuksal düzenlemeler için II. Meşrutiyeti beklemek gerekecektir. Ancak, 1860'lı yıllarda sivil toplum kuruluşları fiili olarak görülmeye başlanmıştır.¹³

"Cemiyet" terimi beş farklı anlama gelebiliyordu:

- 1."Mecelle Cemiyeti" gibi II. Meşrutiyet döneminde de süren "komisyon-daire" anlamında
- 2.Ceza kanununda "fesad cemiyeti" gibi ayrılıkçı gizli örgüt anlamında
- 3.Genel kurul anlamında
- 4.Topluluk, kalabalık anlamında
- 5.Dernek anlamında "Cemiyet-i Tedrisiye-i İslamiye" gibi.¹⁴

II. Abdülhamit döneminde dernekler konusunda iki kez sınırlama getirilmiş bunun dışında rahat hareket edilmiştir. II. Meşrutiyetin ilanının ardından henüz cemiyetler kanunu çıkmamışken, onlarca demneğin veya partinin kurulduğu bilinmektedir.

31 Mart olayı ertesinde pek çok hak ve özgürlüklerle imparatorluk ilk defa tanışacaktır. Bu dönemde dernekleşmenin hızla artmasının nedeni Fransız Dernekler Kanunundan esinlenerek hazırlanan 1909 tarihli Cemiyetler Kanununun etkisiyledir. Bu kanunun çıkmasından beş gün sonra da

¹³ Arslan, Osman, Kurumsal ve Tarihsel Aşamalarıyla Sivil Toplum ve Türkiye Gerçeği, Y.Lisans Tezi, 1999, syf.141

¹⁴ a.g.e. syf 142

Anayasaya 120. Madde eklenerek dernek ve toplanma hakkı Anayasal güvenceye alınmıştır. Ardından örgütlenme hak ve özgürlüğünü doğrudan ilgilendiren İçtimaiyat-ı Umumiye Kanunu Cumhuriyet döneminde de uzun süre yürürlükte kalan bazı maddeleriyle çıkartılacaktır. 1909 Cemiyetler Kanununun getirdiği sınırlamalarla "İttihad-ı Anasır"ı korumak amacını güttüğü öne sürülebilir. Bu dönemde Donanma Cemiyeti Hilal-i Ahmer Cemiyeti, Müdafa-i Milliye Cemiyeti ana tüzükleri devlet tarafından onaylanarak "kamuya yararlı dernek" statüsüne yükseltilmiştir.¹⁵

Cumhuriyet döneminin doğrudan demeklerle ilişkili ilk düzenlemelerinden birisi "Hıyanet-i Vataniye Kanunu" ile getirilen sınırlamalarla 1927 yılında Dernekler Yasasının 12. Maddesini tefsir eden kararıdır. Bu dönemde Türk Ocakları, Türk Kadın Birliği, Muallimler Birliği ve Mason örgütleri kapanacak ve mal varlıkları Cumhuriyet Halk Fırkasına devredilecektir. 1938 yılında cumhuriyet Türkiye'sinin ilk cemiyetler kanunu Cumhuriyet Halk Partisi'nin tek parti yönetiminde sınırlandırıcı bir örgütlenme anlayışıyla çıkartılacaktır. Demek kurmak zor olduğu gibi denetimi de iyice ağırlaştırılmış olacaktır. CHP'nin "sınıfsız toplum" hedefinin bir örneği olan bu yasa II. Meşrutiyet'te çıkartılan yasayla yakın bir benzerlik içerisindedir.¹⁶

İkinci Cemiyetler Kanunu 1946'da çıkartılmıştır. 1946-1995 yılları arasında demekleşme açısından inceleyen Ahmet N. Yücekök, dernekleri on dört kategoride toplamıştır

1. Sosyal Yardım Demekleri
2. Spor Demekleri ve Kulüpleri
3. Din Demekleri
4. İşveren Sendikaları
5. Yabancı ve Azınlık Demekleri
6. Tarım Demekleri
7. İşçi Sendikaları
8. Kültür Demekleri
9. Diğer Demekler
10. Serbest Meslek Demekleri
11. Kamu Personeli Sendikaları
12. Esnaf Demekleri

¹⁵ a.g.e syf 142

¹⁶ a.g.e. syf 143

13.Komünizmle Mücadele Dernekleri

14.Güzelleştirme Dernekleri¹⁷

1.2.2. Vakıf Tipi Örgütlenmenin Tarihçesi:

Vakıf kelimesi Arapça'da durdurmak-alıkoymak anlamındadır. İstilah olarak İslam dünyasında yy.larca toplumsal ve ekonomik yaşama önemli etkisi olan dini ve toplumsal karakterli kurumun adıdır ¹⁸

Vakfın ilk hukuki tarifi de İslam fıkıhçıları tarafından yapılmıştır. Ebu Hanife'ye göre vakıf bir kimsenin sahip olduğu bir gayri menkulün gelirlerini, ödünç verme şeklinde fakirlerin veya İslam cemaatinin dini ve sosyal ihtiyaçlarına tahsis etmesinin adıdır. Ebu Yusuf ve İmam Muhammed'e göre vakıf gelirleri mahlukata tahsis edilen bir şeyin mülkiyetinin Allah'ın mülkiyetine geçmesini temin eden şerh bir işlemdir. XV. yy'dan bu yana vakıfların Türkiye'de aldığı durum göz önüne alınarak şöyle bir tarif yapmak mümkündür: Vakıf, hukuki bir akit olup bununla bir kimsenin Allah'a yakın olma duygusuyla menkul veya gayri menkul mülk ve emlakini, dini, hayri veya sosyal bir gayeye ebedi olarak tahsis etmesidir.¹⁹

Vakıf Türk tarihinde İslami prensiplere dayanmıştır. Vakfı tavsiye eden ayetler vardır; "Karz-ı Hasen" (Gönül hoşluğu ile Allah için ödünç vermek) (57/18), (63/20), "Fisebilillah infak" (Allah yolunda mal harcamak) (2/195) (2/261), "İta" malını akrabaya, yetime ve yoksula vermek (2-177), "it'anrf (fakiri beslemek (89-18), sadaka vermek (4-114), hayırda yarış (2-148), (3-114)²⁰

İslam tarihinin ilk vakfını kuran Medine'de bulunan yedi parça akarını vasiyet yoluyla fakirlere vakfederek sadece sözle teşvik etmeyip, örneğini de gösteren Hz. Muhammed olmuştur ²¹

Vakıflar kuruluş yıllarında insanlardan çok maddi varlıkları bir araya getiren kurumlar oldukları için sivil toplum ürünü, fakat sivil toplum kurumu değildir. Vakıflar 1965 yılından sonra bir sivil toplum kurumu olmasını sağlayan önemli yasal değişiklikler geçirmiş, 1980'li yıllarda ise fiilen bir sivil toplum kurumu olma özelliğini kazanmıştır. Vakıfların bir kısmı Beytü-I Mal'den yapılan, bireysel hayırseverlik duygularından ve bununla birlikte daha fazla kamu hizmetlerinin görülmesi için yine kamu kaynaklarından yapılan tahsisler olarak tanımlanmıştır. Bunlara "gayr-i sahih vakıflar" denmektedir. İkinci tür vakıflar ise "sahih vakıflar" olarak adlandırılmaktadır. Ancak

¹⁷ YÜCEKÖK, Ahmet N. Türkiye'de Parlatmentonun Evrimi, Ankara 1998, Syf:75-79

¹⁸ ÖZDEMİR,Hikmet,Vakıflar ve Sivil Toplum,Yeni Türkiye Dergisi Sivil Toplum Özel Sayısı Kasım-Aralık 1997, Syf 309

¹⁹ ARSLAN,Osman, Kurumsal ve Tarihsel Aşamalarıyla Sivil Toplum ve Türkiye Gerçeği,Y.Lisans Tezi,1999, syf.144

²⁰ ÖZDEMİR,Hikmet,Vakıflar ve Sivil Toplum,Yeni Türkiye Dergisi Sivil Toplum Özel Sayısı Kasım-Aralık 1997, Syf 310

²¹ BERKİ,Alı Himmet, İslamda Vakıf, Vakıflar Dergisi, 1962, Syf.10

bunlar da günümüzdeki anlamı ile kamu yararına çalışan kurumlar değildir. Genellikle bir ailenin malvarlığının, bir soydan gelen nesillerin elinden çıkarması için yapılan "evlatlık vakıfları"dır. Vakıfların kurulmasındaki bir neden de Osmanlı siyasal sisteminde "müsadere" adı verilen, devletin para ve mala el koyma işlemine karşı bürokratların servetlerini korumak için başvurularından kaynaklanmaktadır. Sivil toplum içinde önemli rol oynayan vakıf kurumu devlet içinde güçlü bir hiyerarşinin gelişmesine yol açmıştır.²²

XVIII. yy'da vakıf kurucularının %90'ı yönetici sınıfa mensup kişilerden oluşmaktadır. Zaman içinde binaların ve ekilebilir arazilerin 3/4 ü vakıfların denetimine girmiştir. XIX. yy'ın başına kadar merkezi yönetim tarafından müdahale edilmeyen vakıflar, II. Mahmut döneminde, 1826 yılında kurulan Evkaf-ı Hümayun Nezareti'ne bağlanmaya, idareleri de yerel memurların eline bırakılmaya başlanmıştır. Bunun en önemli sebebi vakıf kurumlarındaki yozlaşmalarla birlikte siyasal sistemin merkezileşmeye başlaması ve vakıfları tek elden yönetme arzusudur. Tanzimat'ın ilanından sonra Beytü-I Mal'den yapılan harcamalara el konulmuş, gayri sahih vakıflar büyük cami ve diğer vakıf kuruluşları Evkaf Nezareti'ne bağlanmıştır. Nezaretin kuruluşundan sonra vakıflar, yönetimleri açısından ikiye ayrılmışlardır. Birincisi yeni ortaya çıkan yönetimi Evkaf Nezareti'ne bağlı olan "mazbut vakıflar"dır. Bunların yanında "mülhak vakıflar" adıyla "mütevelli" adlı yöneticilerin vakıf idaresinde olan ve aile vakıfları da varlıklarını sürdürmüşlerdir.²³

Büyük Millet Meclisi kurulduktan sonra icra vekilleri heyetine, İstanbul'dan farklı olarak Şeriye ve evkaf vekaleti de dahil edilmiştir. Böylece meşihat ile evkaf birleştirilmiştir. Hilafet kaldırılırken bu vekalette kaldırılmış ve yerine Diyanet İşleri Başkanlığı ile Vakıflar Genel Müdürlüğü Kurulmuştur. Vakıflar kanunu 1935 yılında çıkarılmıştır. Bu kanun Medeni Kanundan önce kurulan vakıfları iki ana kesimde ele alır: "mazbut vakıflar" ve "mülhak vakıflar". İlki, ayrı tüzel kişiliği kalmayıp "mazbut vakıflar tüzel kişiliği" içinde eriyen vakıflardır. İkincisi ise ayrı tüzel kişiliklerini sürdürmekle birlikte Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün vesayeti altında olan vakıflardır. Mülhak vakıflar; aile, cemaat ve esnaf vakıflarıdır. Medeni kanun, vakıf yerine "tesis" sözcüğünü kullanmaktadır. 1967 yılına kadar da böyle kalmıştır. Cumhuriyetin ilk yıllarında "tesis/vakıf kurulması ise oldukça azalmıştır"²⁴

Gayri resmi sonuçlara göre günümüzde Türkiye'de aşağı, yukarı 1945 civarı vakıf bulunmakta olup, sosyal yardım amaçlı vakıf sayısı da 912 civarındadır. Osmanlı zamanında kurulmuş olan 26.000 kadarı ise çoğunlukla Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından yönetilmektedir.²⁵

²² ARSLAN, Osman, Kurumsal ve Tarihsel Aşamalarıyla Sivil Toplum ve Türkiye Gerçeği, Y. Lisans Tezi, 1999, syf. 144

²³ a.g.e Syf. 145

²⁴ HATEMİ, Hüseyin, Cumhuriyetten Sonra Vakıflar, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, İletişim Yayınları, 1983 Syf. 2787-2792

²⁵ ARSLAN, Osman, Kurumsal ve Tarihsel Aşamalarıyla Sivil Toplum ve Türkiye Gerçeği, Y. Lisans Tezi, 1999, syf. 147

1.3. Hukukumuzda Sivil Toplum Kuruluşları

Türk hukuk düzeni Sivil toplumu ,sivil toplum kuruluşu, gönüllü kuruluş, hükümet dışı kuruluş gibi adlarla ayırmak yerine vakıf ve dernekler olarak ayırmıştır.

1.3.1. Anayasamızda Sivil Toplum Kuruluşları:

1982 Anayasası'nın 33. Maddesinde bir önceki Anayasadaki hüküm aynen yer almış ve bu özgürlüğün sınırlanmasıyla ilgili hükümler getirilmiştir. Bir diğer önemli husus da; "Bu madde hükmü vakıflara ve aynı benzer nitelikteki kuruluşlara da uygulanır" ifadesiyle vakıflar Anayasa'da yer almıştır. Böylece dernek kurma özgürlüğü gibi, vakıf kurma da bir temel hak olarak verilmiştir.²⁶

Dernek kurma özgürlüğü aynı zamanda bireyselliği geliştirme hakkının ve düşünce açıklama özgürlüğünün doğal uzantısını oluşturur. Derneğin kendi iç düzenlerini belirleme serbestliği çok önemlidir. Ama dernek kurma özgürlüğünün nasıl kullanılacağı da 1982 Anayasası'nda yine bir özel yasaya bağlanmıştır. 4.1.1983 tarihli 2908 sayılı Dernekler Kanunu, aşırı bir demikleşme korkusunun egemen olduğu bir kanun görünümündedir. Bunun yanı sıra kurucularına, üyelerine ve amaçlarına ölçsüz sınırlamalar getirmektedir. Ayrıca siyasetle uğraşma yasağı ve sıkı polisiye denetim yasanın derneklerle ilgili olarak topluma sunduğu, antidemokratik hediyelerdir.²⁷

1.3.2. Medeni Kanunumuzda Sivil Toplum Kuruluşları

4721 sayılı Medeni Kanun tüzel kişiliği tanımlamış ve ardından dernekler ve vakıflarla ilgili düzenlemelere gitmiştir.Hukukumuzda sivil toplum olarak dernek ve vakıflar dışında bir örgütlenme tipine müsaade edilmemiştir.

Medeni Kanunda dernekler "Dernekler, gerçek veya tüzel en az yedi kişinin kazanç paylaşma dışında belirli ve ortak bir amacı gerçekleştirmek üzere, bilgi ve çalışmalarını sürekli olarak birleştirmek suretiyle oluşturdukları, tüzel kişiliğe sahip kişi topluluklarıdır." Şekilinde tanımlamıştır. Vakıfları ise " Vakıflar, gerçek veya tüzel kişilerin yeterli mal ve hakları belirli

²⁶ a.g.e. 147-148

²⁷ a.g.e syf 148

ve sürekli bir amaca özgülemeleriyle oluşan tüzel kişiliğe sahip mal topluluklarıdır." olarak tanımlanmaktadır.

1.3.3 .Uluslararası Anlaşmalarda Sivil Toplum

T.C. Anayasasının 90. Maddesi gereğince uluslararası anlaşmalar, usulüne göre onaylandıktan sonra aleyhine Anayasa mahkemesine iptal davası açılmayan bir kanun hükmündedir. Böylece uluslararası anlaşmalar hukukumuzda en az "kanun" kadar kuvvetli bir hukuk kuralıdır. Hatta bir görüşe göre, Anayasa Mahkemesine başvurulamayacağına ilişkin hüküm nedeni ile iç hukuktan üstündür²⁸

BM genel Kurulunca 10 Aralık 1948 günü kabul ve ilan edilen "insan Hakları Evrensel Beyannamesi"nin 20. Maddesi ile herkesin toplanma ve dernek kurma hakkı tanınmıştır. Bu beyannamenin 21. Maddesinde de "Her şahıs "doğrudan doğruya veya serbestçe seçilmiş temsilciler vasıtası ile memleketin kamu işleri yönetimine katılma hakkına" haizdir.²⁹

Yine Avrupa konseyine üye devletler tarafından 4 Kasım 1950 tarihinde Roma'da imza edilmiş ve Eylül 1953 tarihinde yürürlüğe girmiş olan "Insan Haklarını ve Ana Hürriyetleri korumaya dair sözleşmede de toplanma, sendika ve dernek kurma hakkı 11. Maddede düzenlenmiştir.³⁰

1.3.4. Avrupa Birliği Hukukunda Sivil Toplum Kuruluşları

Bizim de taraf olduğumuz Avrupa insan Hakları Sözleşmesi'nin tüm hükümleri ve bu arada toplanma ve dernek kurma özgürlüğüne ilişkin hükümleri, sadece Avrupa Birliği'ne üye devletlerce değil aynı zamanda Avrupa Birliği organları da gözetilecektir. Avrupa Birliği hukukunun doğru uygulanmasını temin etmek üzere kurulan yargı organı Avrupa Birliği Adalet Divanı' dır.³¹

STKın hangi kurallara tabi olacaklarına ilişkin düzenleme yokluğunu fark eden Avrupa Birliği organları ilk kez 1987 yılında Avrupa Parlamentosunda alınan bir karardan yola çıkarak, komisyon tarafından hazırlanmış olan tüzük tasarısını görüşmeye başlamıştır.

²⁸ Eroğlu,Hamza,Gönüllü Kuruluşların Türk Hukuk Sistemindeki Yeri Ve AB Mevzuatıyla Karşılaştırılması,Türkiye Çevre Vakfı Yayınları,1984,Syf:23

²⁹ EROL, Kemal, Gönüllü Kuruluşların Türk Hukuk Sistemindeki Yeri ve Avrupa Birliği Mevzuatı ile Karşılaştırılması.,Gönüllü Kuruluşlar Konferansı, Ankara: Türkiye Çevre Vakfı Yayını. 1995

³⁰ Arslan,Osman, Kurumsal ve Tarihsel Aşamalarıyla Sivil Toplum ve Türkiye Gerçeği,Y.Lisans Tezi,1999, syf.150

³¹ a.g.e.Syf.150

Tüzük tasarısına göre, bir "Avrupa Derneği" tanımı yapılmakta ve "tescil edildiği üye devletin hukuk sistemine göre kamu yararı amacıyla ya da üyelerinin ticari veya mesleki menfaatlerini doğrudan yada dolaylı biçimde geliştirmek amacıyla üyelerinin bilgilerini ve faaliyetlerini bir araya getirmelerinden oluşan sürekli organa Avrupa Derneği " adı verilmektedir (Madde 1)³²

Bu derneğin faaliyetlerinden elde edilen karların üyelerine dağıtılamayacağı, yalnızca amaçları için kullanılabilmesi vurgulanmaktadır. Bir Avrupa Derneği şu faaliyetleri yürütebilecektir (Madde 2)³³

- Sözleşme yapma ve diğer hukuki tasarruflarda bulunma,
- Menkul ve gayrimenkul edinme,
- Bağışları kabul etme,
- işçi istihdam etme,
- Hukuki davalara taraf olabilme.

Avrupa Derneğinin sorumluluğu malvarlığı ile sınırlı olacaktır(Madde 2(3)). Ayrıca Avrupa Birliği Komisyonu faaliyet programı hazırlamıştır. Fertlerin sermayeden önce geldiği, eğitim ve kültür yoluyla fertlerin geliştirilmesi, örgütlenme özgürlüğü, demokratik yönetim ve bağımsızlık ve yurttaşlık ilkelerine bağlılık bu belgede bir kez daha vurgulanmıştır. Avrupa Birliği ile gümrük birliğinin 1996 yılı başında gerçekleştirilmesini 6 Mart 1995 tarihli Ortaklık Konseyi kararıyla belirlemiş olan Türkiye gümrük birliğinin işlerliği için zorunlu olan yasal düzenlemeleri yaparken, bu oldukça sıkıntılı geçeceği belli olan uyum ve uygulama çabalarında hem kamu gücünü kullanan devlet kuruluşlarına hem de özel sektörümüze yardımlan olabilecek gönüllü kuruluşların bu gücünden yararlanmak; bu dinamik gücün daha büyük hedeflerde de işe yarayabilmesi için desteğini ve ilgisini de esirgememelidir.³⁴

³² a.g.e.Syf.150

³³ Erol,Kemal Gönüllü Kuruluşların Türk Hukuk Sisteminde Yeri Ve Avrupa Birliği Mevzuatıyla Karşılaştırılması,Türkiye Çevre Vakfı Yayınları, Ankara, 1995, Syf:81

³⁴ a.g.e Syf:80

İKİNCİ BÖLÜM

SİVİL TOPLUMUN ÜLKEMİZDEKİ GELİŞİMİ

(1980'E KADAR)

Sivil toplum kavramının avrupada çıkan ve yaygınlaşan daha sonra ise tüm dünyaya yayıldığından daha önce bahsedilmişti. Sivil toplumun temelinde ben kavramı yer almaktadır ve bireyselliğin doğurduğu bir kavramdır. Doğu kültüründe ben kavramının yerine biz kavramı vardır.Ülkemizde doğu kültürünün bir parçası olarak biz kavramına sahip bir kültürümüz vardır.

Sivil Toplumunu dört kısımda ele almak gerekir. Birincisi Cumhuriyet öncesi dönem, ikincisi 1923-1950 arası dönem, üçüncüsü 1950-1980 dönemi ve son olarak ayrıca anlatılacak olan 1980 sonrası dönemdir..Bu yüzden bu bölümde sivil toplum üç kısımda ele alınacaktır.

Bu bölümde sivil toplumun ülkemizdeki durumunu dönemler itibariyle ele alınacaktır.

2.1.Cumhuriyet Öncesi Sivil Toplum:

Cumhuriyet döneminde sivil toplumun yapılanmasını ve demokratik gelişimini ele alırken Osmanlı'dan kalan tarihsel arka planı da göz önünde tutmak gerekir. Çünkü Cumhuriyet devletinin temel davranışlarını belirleyen yönetim kültürü Osmanlı patrimonyalizminin izleriyle doludur. Hatta devletten daha fazla, toplumun ortak hatırasında ve toplumsal bilinç altında patrimonyalizmin bıraktığı izler uzun yıllar canlılığını korur. Bireylerin devletle olan ilişkilerini algılama ve gerçekleştirme düzeylerinde bugün bile bu izler etkili olmaktadır.³⁵ Cumhuriyet rejimi Osmanlı'dan genel olarak iki gelenek devralmıştır. Osmanlıdan alınan birinci gelenek katı merkezîyetçi ve kolektivist değerlere sahip patenal devletçi anlayışı idi. Cumhuriyet rejiminin Osmanlı'dan devraldığı ikinci miras ise sivil topluma doğru evrilen bir toplum mozaiği idi.³⁶ Bu noktadan hareketle Türkiye'ye baktığımızda Türkiye'de merkezîyetçi-bürokratik özellikler taşıyan devlet yapısının, hem

³⁵ TÜRKMEN Füsün, "Avrupa Birliği ve İnsan Hakları",Dünden Bugüne Avrupa Birliği, Beril Dedeoğlu (der.), Boyut Kitapları, 1. Basım, 2003,Syf.152,

³⁶ BULAÇ, Ali, Avrupa Birliği ve Türkiye, Eylül Yayınları, İstanbul, 2001,Syf.221

tarihsel arka planından, hem de Cumhuriyet döneminin ilk yıllarındaki otoriter politikalarından dolayı sivil toplumun gelişimine önemli bir engel teşkil ettiğini görmekteyiz.³⁷

Osmanlı'nın son dönemlerinde başlayan modernleşme çabaları bazı değişimleri ve sivil toplum unsurlarını beraberinde getirse de, ortaya çıkan değişim ve toplumsal talepler/farklılıklar sisteme taşınamamış, sahip olunan devlet anlayışı içerisinde, bu farklılıkların devlete uygun hale dönüşmesi istenmiş ve bu doğrultuda çaba gösterilmiştir.³⁸ Cumhuriyetle birlikte gerçekleştirilmeye çalışılan çağdaşlaşma, sürekli olarak, varılması öngörülen bir amaç olmaktan çok, devletin elinde, Osmanlı'nın zayıflaması sonucu yitirilen otoritenin yeniden kurulmasını sağlayabilecek bir araç olarak ele alınmıştır.³⁹

İkinci Meşrutiyet ile birlikte başlayan özgürlük havası, beş yıl gibi kısa bir süre devam etmiş, daha sonra önce tek partili sistemin baskıcı ortamı, sonra da Birinci Dünya Savaşı'nın sıkıyönetim rejimiyle birlikte yerini, muhalefetin susturulduğu, gönüllü siyasi girişimlerin köreldiği, devletin iktisadi, toplumsal ve siyasi yaşantıya tamamen ağırlığını koyduğu ve egemen olmaya çalıştığı bir ortama bırakmıştır.⁴⁰

Osmanlı devletinin reayadan yana asıl kaygısı vergiler olmuştur. Bu nedenle, Hükümdar kendisine bağlı, egemenliğindeki çeşitli toplumsal ögelere fazla müdahale etmemiş, onları oldukları gibi bırakmıştır. Osmanlıda devlet, toplumda var olan topluluk ve teşkilatları bozmak da istememistir. İktidar otoritesini gelecekleri kendilerine bağlı bir patrimoniyal bürokrat sınıf aracılığıyla sağlamaktadır. arasında bazı birlikler oluşturmamıştır. Bunlar cemaat, mahalle ya da asiret gibi birliklerdi ya da vakıf, lonca gibi kurumlardı. Padişah bunlara fazla müdahale etmemistir ama bu özerk oldukları anlamına gelmemektedir. Padişah fermanları dışına çıkmaları mümkün değildi. Bu oluşumlar varlıkları ile sadece üyelerin gereksinimlerini karşılıyor ve farklı grupların bir aidiyet duygusu geliştirmelerini sağlıyordu. Osmanlıdaki bu ahilik ve vakıf geleneğini, bugünkü anlamda dernek, kooperatif, birlik, sendika gibi tüzel kişilikler olarak değerlendirmek mümkündür. Buldukları çevrede birer Sivil Toplum Kuruluşu islevi gördüklerini de söyleyebiliriz. Ancak Osmanlıda bugünkü anlamda bir sivil toplum yapılanmasının olduğunu yinede söyleyemeyiz.⁴¹

³⁷ <<http://www.deltur.cec.eu.int/g-konvansiyon-gelecek.html>> (29.07.2006)

³⁸ <<http://www.sayistay.gov.tr/yayin/dergi/dergi3.asp?id=358>> (29.07.2006)

³⁹ METİN Yüksel, "Avrupa Birliği Anayasasının Geleceği" Hukuki Yayın ve Haber Dergisi, Sayı: 07, Temmuz, İstanbul, 2006, Syf.13,

⁴⁰ <<http://www.abhaber.com/bahadir-kale/bahadir-kale0002.asp>> (29.07.2006)

⁴¹ KARAKUŞ, Olcay, Avrupa Birliği Uyum Sürecinde Türkiye'deki Sivil Toplum Kuruluşları, Yüksek Lisans Tezi, 2006, Syf. 59

Osmanlıda siyasi yapı bireyci değildi, mülkiyet yoktu. Merkez çevreye üst değerlere ya da fermanlara aykırı bir durum olmadığı sürece müdahale etmiyordu. Ancak bu bireylerin yönetime müdahale edebilecekleri anlamına da gelmiyordu. Osmanlı toplumunda siyasal toplum, sivil toplumun da islevini üstlenmiş, sivil toplumu oluşturan unsurlar her açıdan merkeze bağlı kalmıştır. Vakıflar, ahilik ve lonca teşkilatlanmalarını ve tarikat unsurlarını Osmanlı sosyo-ekonomi sisteminin yeniden üretilmesini sağladığı ve statükoyu koruduğu için hiçbir şekilde sivil toplum kavramına atfedilen değerleri göstermediği görülmektedir⁴². Çünkü sivil toplum toplumun her tabakasına nüfus etmiş, merkezi yönetim karşısında, birey ve devlet arasında aracı rol üstlenmiş, bireyi devlet karşısında güçlendiren toplumsal kurumların varlığı durumunda söz konusudur⁴³. Loncaların yanı sıra siyasal partiler, dernekler, dini kurumlar, ulema, soylu kesim, işçi hareketleri, kadın hareketleri, medya ve siyasal ideolojiler devlete bağımlı olarak imparatorluk sınırları içinde gelişmiştir⁴⁴. Ancak aksi görüşte olanlarda vardır.⁴⁵

Sivil toplum kavramını bugün demokratik unsurlara dayandırarak açıklanmaktadır. Bu nedenle, dünyada yaygın olarak Osmanlıdaki gibi doğu kültürlerine ait birçok oluşumu özellikle geleneksel ve dinsel temellere dayandırılan oluşumlar dışlanmaktadır. Dolayısıyla bugünkü anlamda bir sivil toplumun Osmanlıda olmadığı kolaylıkla savunulabilmektedir. Ancak zaten tarih içinde sivil toplum kavramı değişimler geçirmiştir. Bugün Avrupa'daki sivil toplumun tarihini incelerken ilk dönemler de sivil toplumun siyasi toplumla aynı anlamda kullanıldığını görmekteyiz, ya da savaş sonrası dönemlerdeki yardım faaliyetlerinden dolayı Hıristiyan misyoner derneklerini sivil toplum kuruluşu olarak değerlendirmekteyiz. O halde, Osmanlıdaki geleneksel ve dinsel oluşumları sivil toplum benzeri yapılar olarak görebiliriz. Sivil toplum yok demek yerine Osmanlıda da Türkiye'de de devlet karşısında belirli bir güce sahip olmayan sivil toplumun var olduğunu söylemek daha doğru olabilir⁴⁶.

Sonuç olarak her şeye rağmen, Anadolu medeniyetlerindeki ahilik teşkilatı, Osmanlı imparatorluğu'ndaki vakıflar, dini cemaatler, loncalar, Türkiye Cumhuriyeti'ndeki dernekler,

⁴² SEKER ,Aziz, Türkiye'de Sivil Toplum Örgütleri ve Marmara Depreminden Sosyal Hizmet Düşüncesine Bir Bakış, Sosyal Hizmet Uzmanı Yayınları, 2004,

⁴³ GÖNENÇ, Aysenur AKPINAR, Sivil Toplum, Düşünsel Temelleri ve Türkiye Perspektifi, Alt Kitap, 2001,Syf.59

⁴⁴ ÇAHA ,Ömer, Askın Devletten Sivil Topluma, Gendas Kültür, İstanbul, 2000, Syf.236

⁴⁵ KARAKUŞ,Olcay,Avrupa Birliği Uyum Sürecinde Türkiye'deki Sivil Toplum Kuruluşları,Yüksek Lisans Tezi,2006,Syf. 59

⁴⁶ ÖNER,Serif, Belediye Yönetim Kararlarında Sivil Toplum Kuruluşlarının Etkinliği: Gaziantep Kahramanmaraş -Bingöl Örneği, DEÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi ABD Doktora Tezi, İzmir2000, Syf.151,

meslek örgütleri ve sendikalar gibi sivil toplum unsurları ülkemizin sivil toplum geleneğini oluşturmaktadır⁴⁷. Örneğin 1720 yılında kurulan Tulumbacılar Ocacı'da bütün işlevleri ile bir STK'ya örnek oluşturmaktadır⁴⁸. Tulumbacılar bizzat devlete bağlı olsa da sivilcilik bilincini uyandıran ilk yapılanmadır, yani bugünkü anlamda bir sivil inisiyatifdir. Meşrutiyetin ilanı da padişahın yetkilerinin kısıtlanması ve ilk parlamento girişimi olması açısından önemlidir. Çünkü tarih boyunca sivil toplumun önündeki en büyük engel güçlü merkezîyetçilik olmuştur.⁴⁹

Osmanlıda yerleşik olan vakıflar dışında bir parçası olan dernek kurma hakkının II.Meşrutiyetin sonunda verilmiş bir hakkıdır.

2.2.1950 Öncesi Türkiye'de Sivil Toplum

Cumhuriyet rejimine öncülük eden Atatürk ve İsmet İnönü vesayetçi bir anlayışla, toplumu, içinde demokrasinin de yer aldığı bir siyasal yapıya kavuşturmak ve siyasal meşrutiyetin kaynağına oturtmak amacındaydılar. 1923-1950 tek parti yönetimi döneminde hedeflenen amaca rağmen, üç uygulama cumhuriyet ve temel kurumlarını sivil toplumdan çok devlete mal etmede önemli rol oynamıştır. Bu uygulamaların ilki devletçi- elitin topluma yaklaşımında ortaya çıkmıştır. Cumhuriyet'in retoriğinde egemenliğin kaynağı haline getirilmek istenen topluma gerçekte egemenliğe dayanak teşkil edecek şekilde yanaşılmamıştır. Çünkü, varolan toplum değil, yaratılacak yeni, erdemli bireylerden oluşan toplum temel dayanak noktası oluşturacaktı. Böyle olunca toplum mevcut haliyle değerleriyle, kimliğiyle ve kurumlarıyla bir referans olarak kabul görmemiştir.⁵⁰

Tek parti döneminde Cumhuriyet rejimini toplumdan koparıp devlete dayandıran ikinci uygulama ise Osmanlı'dan tevarüs eden sivil toplum kurumlarına yönelik politikada göze çarpmaktadır. 1925 yılında uygulamaya konan Tahrir-i Sükun Kanunu sivil toplumun kaderi ve geleceği açısından son derece önemli bir dönüm noktasıydı. Nitekim bu kanunla birlikte "farklılık" yönünde seyreden toplum, homojen ve monist bir yapıya dönüştürülmüştür. Böyle olunca toplumla devletin amaçlarında bir ayrışma söz konusu olmuş;

⁴⁷ ÇEPEL, Zuhâl ÜNALP, AB Sivil Toplum Diyalogu Ve Türkiye: Demokratikleşme Bağlamında Sorunlar ve Beklentiler, Uluslararası Stratejik Araştırma Kurumu, 2006, <<http://www.usakgundem.com/makale.php?id=232>> (10.12.2006)

⁴⁸ OKÇU, Murat, "Sivil Toplum ve Gönüllü Kuruluşlar", Türk Dünyası Kültür Atlası'dan alınmıştır, Aydın Usta, Cüneyt Özkaya, Zeynep Kushanoglu (yayına hazırlayan), İstanbul, , 2006, Syf. 665

⁴⁹ KARAKUŞ, Olcay, Avrupa Birliği Uyum Sürecinde Türkiye'deki Sivil Toplum Kuruluşları, Yüksek Lisans Tezi, 2006, Syf. 60

⁵⁰ a.g.e. syf 49

toplum devletin amaçları doğrultusunda mobilize olmak için devlet baskısıyla karşı karşıya kalmıştır.⁵¹

Tek parti döneminde toplumu Cumhuriyet'in temel dayanağı haline getirmede engel teşkil eden üçüncü uygulama da devletin referanslarıyla toplumun referansları arasındaki ayrışmada görülmektedir. Tek parti döneminde, başlangıçtaki iyimser tutuma ve toplum eksenli kalkınma ve ilerleme amacına rağmen, uygulamada sivil toplumun sönükleşmesi ve devletin hem siyasal organizasyon hem de metafiziksel bir kurum olarak güçlenmesini sağlamıştır.⁵² Tek parti dönemi Osmanlı'dan güdük veya sönük de olsa bir sivil toplum mirası devralmıştı. Osmanlı son döneminde medrese, tarikatlar, vakıflar gibi geleneksel sivil toplum kurumlarının yanı sıra, özel teşebbüs, ekonomik gruplar, siyasi partiler, dernekler, işçi hareketleri, kadın hareketleri, medya ve siyasal ideolojiler gibi modern sivil toplum unsurlarının da önemli ölçüde geliştiğini görmekteyiz. Ancak tek parti döneminin "tek tipleştirme" ve "homojenleştirme" politikaları karşısında bu tür sivil toplum unsurlarının da bir işlevi kalmıştır. Yapılan reformların hiçbirinde sivil toplum unsurlarını yaşatacak bir uygulama söz konusu olmamış, aksine sivil toplum dinamiğini tamamen yok edici uygulamalar söz konusu olmuştur.⁵³

Cumhuriyet Türkiye'si Osmanlı'dan miras kalan patrominyal devlet geleneğine sıkı sıkıya sahiplenirken Osmanlı'dan miras kalan sivil toplum yapılanmasına dayanak teşkil edecek toplumsal topografyayı bir kenara bırakmıştır.⁵⁴ Çaha'ya göre Türkiye'de sivil toplum konusunda en önemli olumsuzluk Cumhuriyet döneminin ilk yılları olan Tek Parti Dönemi'nde (1923- 1946 arasında) yaşanmıştır. Bu dönemde Osmanlı'dan miras alınan sivil toplum unsurları olan medrese, tarikatlar, vakıflar gibi geleneksel kurumların yanı sıra özel teşebbüs, ekonomik gruplar, siyasal partiler, dernekler, işçi hareketleri, medya ve siyasal ideolojiler gibi modern sivil toplum unsurları önemli ölçüde gelişmiş, ancak tek parti döneminin tek tipleştirme ve homojenleştirme politikaları karşısında bu tür sivil toplum unsurlarının bir işlevi kalmamıştır. Devletçi elit çağdaşlaşma adına yürüttüğü çalışmaların

⁵¹ a.g.e.49

⁵² ÇAHA Ömer, "Sivil Toplum-Devlet Karşılığında Türkiye'de Cumhuriyet", Cumhuriyet, Demokrasi ve Kimlik, Yayına Hazırlayan: Nuri Bilgin, BağlamYayıncılık, İstanbul, 1997, Syf. 257-263.

⁵³ ÇAHA Ömer, "1980 Sonrası Türkiye'sinde Sivil Toplum Arayışları" Yeni Türkiye Dergisi Sivil Toplum Özel Sayısı, Sayı: 18, Aralık, 1997, s. 28-64.

⁵⁴ ÇAHA Ömer, Aşkın Devletten Sivil Topluma, Gendaş Kültür Yayınları, İstanbul,2000.

önünde bir engel olarak gördüğü sivil toplum unsurlarını tamamen tasfiye etme yoluna gitmiştir. Sivil toplumun canlanması ancak 1950 yılında başlamıştır.⁵⁵

1924 Anayasası'nın haklar ve özgürlükler açısından esnek olmasına karşılık özellikle 1925'te patlak veren Şeyh Sait İsyanı sonrası çıkarılan, 1925 tarihli Takrir'i Sükûn Kanunu gibi yasalarla düzenlenen uzun süreli sıkıyönetim uygulamaları sivil toplum açısından önemli olumsuzluklar ortaya çıkarmıştır. Sivil toplum unsurları ile ilgili hususları düzenleyen, 1939 tarihli İş Kanunu, 1938 tarih ve 3512 sayılı Cemiyetler Kanunu gibi yasal düzenlemeler 1924 Anayasası'nın aksine ilgili oldukları sivil toplum unsurları aleyhine önemli kısıtlamalar içermektedir.⁵⁶ Kısaca 1923-1950 yılları arasında gerek modern, gerekse geleneksel hiçbir sivil toplum unsuru yaşama şansı bulamamış, tek parti yönetimi toplumun tümünü batılı değerler doğrultusunda değiştirmek ve dönüştürmek uğruna sivil toplum unsurlarını tamamen yok etmiş, ekonomik ve sosyal hayata tek başına hükmetmiştir. Bu sonucun ortaya çıkmasında etkili olan en önemli sebep ise, batılaştırma çabalarında liberal değerlerden çok devletçi değerlerin referans alınmasıdır.⁵⁷

2.3. 1950-1980 Arası Dönemde Türkiye'de Sivil Toplum

1950-1980 arası dönemde demokrasinin gelişimi çok partili siyasi yaşama geçilmesiyle sağlanmaya başlandıysa da ülkede demokraside yapılan kesintiler ve 1970 sonrasının kaos ortamından sonra sivil toplumun gelişimi bir nebze olsa da beklenen düzeye gelememiştir. Çok partili hayata geçilmesi sonrası siyasi parti sayısında artışlar olmuş 1970ler sonrası islami siyasi partilerinde siyaset sahnesine çıkmasıyla siyasi yelpaze çok renkli hala gelmiştir.

Teorik olarak 1946 yılında, pratikte ise 1950 yılında başlayan çok partili siyasal hayatla birlikte sivil toplumun önü yeniden açılmaya başlamıştır. Demokrat Parti iktidarı ile birlikte tek parti döneminde yasaklanmış olan, dini gruplar, işveren kesimi, işçi sendikaları, köylü gruplar, farklılaşan medya gibi unsurlar yeniden ortaya çıkmıştır.⁵⁸ Hürriyet isteği ile siyasal gündeme damgasını vuran Demokrat Parti'nin bireysel girişimler konusunda sınırlayıcı bir tutum içerisine girmesi beklenemeyecek bir tutumdur. Bunun sonucu olarak

⁵⁵ ÇAHA Ömer, "1980 Sonrası Türkiye'sinde Sivil Toplum Arayışları" Yeni Türkiye Dergisi Sivil Toplum Özel Sayısı, Sayı: 18, Aralık, 1997, Syf. 28-64.

⁵⁶ TOSUN G. Erdoğan, Demokratikleşme Perspektifinden Devlet-Sivil Toplum İlişkisi, Alfa Yayınları, İstanbul, 2001, Syf.32.

⁵⁷ TAĞMA Korkmaz, Siyasi Sistemler, Yönetim Modelleri ve Türkiye, Timaş Yayınları, İstanbul-2002.Syf..270

⁵⁸ ÇAHA Ömer, "1980 Sonrası Türkiye'sinde Sivil Toplum Arayışları" Yeni Türkiye Dergisi Sivil Toplum Özel Sayısı, Sayı: 18, Aralık, 1997, Syf.28-64.

bireysel gönüllü girişimler hem iktisadi hem de siyasal yaşantıda gelişebilecek bir ortam bulmuştur.⁵⁹ Muhalif görüşlerin açıkça dile getirildiği bir ortamın oluşmasıyla, siyasal partiler ve basın kuruluşları yanında, dernekler ve sendikalar da sayı ve çeşit olarak artmıştır.⁶⁰

1950 yılında başlayan çok partili dönem sivil toplum konusunda yeni bir dönem başlatmıştır. 1950-1980 arası dönemde Türkiye’de hem siyasal alanda hem de sosyal alanda bir farklılaşma temayülünün ortaya çıktığını görmekteyiz. Siyasal alanda tek parti döneminde devlet politikalarının yegane belirleyicisi konumunda olan devletçi-elitten oluşan blok (asker, bürokrat ve asker kesim) karşısına bu kez seçilmiş olarak gelen siyasi-elitten bir blok çıkmıştır. Gerek ekonomik politikalar, gerekse siyasal ve sosyal politikalar itibariyle Kıta Avrupası takipçisi olan devletçi elite karşın, siyasal elit Anglo-Sakson dünya değerlerini Türkiye’ye taşımıştır.⁶¹

1950’den sonra, Türkiye’de hakim durumda bulunan devletçi anlayışın tersine sivil topluma dayanak oluşturan bireyci bir anlayış dünyada yükselen bir paradigma haline gelmiştir. 1950 yılında iktidara gelen Demokrat Parti’nin özgürlüğe dönük Anglo-Sakson atıflı uygulamalarına karşı, devletçi-elitin elinde Kemalizm ve Atatürkçülük, birey, toplum ve devlet alanlarını kapsayıcı bir ideolojik manifesto haline getirilmiştir. 1950-1980 arası dönem boyunca siyasal-elitin temel vurgusu olan demokrasi, Türkiye’de alternatifsiz paradigma haline gelmesine ve siyasal elitin yönetimde söz sahibi olmasına rağmen, devletçi-elit gerçekte siyasal sistem üzerindeki etkisini sürdürmüştür. 1950 sonrasında sivil toplumda ciddi bir canlılık yaşanmıştır, ancak bu dönemin sivil toplum unsurları siyasal yaşamın temel dinamikleri haline gelememişlerdir. Dolayısıyla siyasal yaşamın temel aktörleri durumundaki siyasal elit devletle toplum arasında bir köprü vazifesi görmüştür.⁶²

1961 Anayasası ile yeniden oluşturulan demokratik hayatla birlikte, yasama ve yürütmeden bağımsız bir yargı organı olan Anayasa Mahkemesi oluşturulmuş, radyo-televizyon ve üniversiteler gibi çeşitli kurumlar özerk hale getirilerek yürütmenin denetlenmesi ve dengelenmesine çalışılmış, bu da devlet ile sivil toplum arasında dengenin

⁵⁹ KALAYCIOĞLU Ersin, Ali Yaşar Sarıbay, Türkiye’de Politik Değişim ve Modernleşme, Alfa Yayın, İstanbul, 2002.

⁶⁰ TOSUN, G. Erdoğan, Demokratikleşme Perspektifinden Devlet-Sivil Toplum İlişkisi, Alfa Yayınları, İstanbul, 2001., Syf.271

⁶¹ ÇAHA Ömer, “1980 Sonrası Türkiye’de Sivil Toplum Arayışları” Yeni Türkiye Dergisi Sivil Toplum Özel Sayısı, Sayı: 18, Aralık, 1997, Syf. 28-64.

⁶² ÇAHA Ömer, “Sivil Toplum-Devlet Karşıtlığında Türkiye’de Cumhuriyet”, Cumhuriyet, Demokrasi ve Kimlik, Yayına Hazırlayan: Nuri Bilgin, BağlamYayıncılık, İstanbul, 1997, Syf. 257

korunması ve geliştirilmesi için önemli bir adım olmuştur.⁶³ Ancak başta siyasi partiler ve seçim kanunları olmak üzere, 1961 Anayasası'nın siyasal nitelikli düzenlemeleri Batı tipi çoğulcu bir rekabet ortamının yerleştirilmesi yönünde iken, ekonomik alandaki düzenlemelerde planlı gelişme düşüncesinin hakim olması, aslında devlet-sivil toplum ilişkilerinde devlete ağırlık verir niteliktedir.⁶⁴ Kısaca, 1950-1980 arası dönemde sivil toplumun gelişimine zemin teşkil eden önemli gelişmeler olmuştur. Ancak siyasal yaşamın gerçek anlamda aktörleri bu gruplar olamamıştır. Siyasal yaşamın temel dinamiklerini devletçi-elitle siyasal elit oluşturmuştur. Bu nedenle sosyal gruplar siyasal partilerin yörüngesine girmek durumunda kalmışlardır.⁶⁵

29 Ekim 1923 tarih ve 364 sayılı kanun ile Cumhuriyet ilan edilir ve Türk siyasi tarihinde tek parti dönemi başlamıştır. 1922 de Mustafa Kemal Atatürk tarafından kurulan Halk Partisi 15 yıl iktidarda kalmıştır. Bu dönemde halk ve yönetim savaşın yaralarını sarmak ile mesgul olmuştur. Savasta çok insan kaybedilmiş, halk bitkin ve fakir düştü. Bu şartlarda Osmanlıdan devralınmış olan bazı dernek ve vakıfların faaliyetlerini devam etmesi ya da yeni dernek ve vakfın kurulması zor bir sürece girmiştir. Bu faaliyetler daha çok kalifiye insan ve maddi olanaklarla ilgilidir. Bu nedenle örgütlenme bu dönemde bir duraklama yaşamıştır. Bunun dışında örgütlenmenin önünde herhangi bir yasal engel mevcut değildi. Türkiye Cumhuriyetinde de sivil toplum unsurları ile ilgili ilk düzenleme 1924 Anayasasında yapılmıştır. 1924 Anayasasının 70. ve 79. maddeleri toplantı ve dernek kurma hakkını tanıyor¹⁶⁸. Anayasal temellerini bu maddelerden alan dernek ve vakıflar yasal dayanaklarını da 4 Ekim 1926 tarihinde yürürlüğe giren Türk Medeni Kanununun 53. maddesinden 72. maddeye kadarki maddelerden almaktadır. 1926 tarihli Türk Medeni Kanununun 53. maddesi, dernekler aynı amaç etrafında bir araya gelen bireylerin iradeleri ve tüzükle kurulur demektedir. Bu yasada sicile kayıt da zorunlu değildi. Ancak daha sonraki yıllarda sicile kayıt zorunluluğu getirilmiştir.⁶⁶

Bugün sicile kayıt örgütlenme özgürlüğünü kısıtlayıcı ve STK'ların hükümetlere karşı özerkliklerini süphede bırakabilecek bir uygulama olarak kabul edilmektedir. Derneklerle ilgili ilk yasa 1938 tarihli ve 3512 sayılı "Cemiyetler Kanunu"dur. 1924 Anayasası ve 1926 Türk Medeni Kanun hükümleri ile kıyaslandığında, Cemiyetler Kanunu daha otoriter bir

⁶³ KALAYCIOĞLU, Sarıbay, a.g.e., s. 126.

⁶⁴ Tosun, a.g.e., s. 285.

⁶⁵ ÇAHA Ömer, "1980 Sonrası Türkiye'sinde Sivil Toplum Arayışları", a.g.m., s. 28-64.

⁶⁶ KARAKUŞ, Olcay, Avrupa Birliği Uyum Sürecinde Türkiye'deki Sivil Toplum Kuruluşları, Yüksek Lisans Tezi, 2006, Syf. 60

66 a.g.e. syf 55

sistem öngörmekteydi. Ortak menfaatlere dayalı derneklerin kurulmasını kesinlikle yasaklanmıştır, basın çok sıkı denetim altında tutuluyordu ve ayrıca muhalefeti engellemek için kişi hürriyetleri çok fazla sınırlandırılmıştı⁶⁷. Bu kısıtlamalara bir etken olarak çok partili hayata geçiş denemelerinin başarısızlığı gösterilebilir ayrıca da dünyada yaşanan ve ülkemizi de etkileyen 1929 ekonomik krizi de bir etken olarak gösterilmektedir. Yönetim de vaat edilen ekonomik kalkınmayı tam olarak gerçekleştirememiştir. Bu insanlar arasında ciddi huzursuzluk ve yönetime karşı güvensizlik doğurmuştur. Kontrolsüz bir muhalefete henüz hazır olmayan hükümet denetimleri artırma gereği duyulmuştur. Ancak Türkiye Kızılay Cemiyeti, Türk Hava Kurumu ve Çocuk Esirgeme Kurumu gibi Dernekler kamuya yararlı dernek kabul edildiklerinden faaliyetlerine devam edebilmislerdir⁶⁸.

Cemiyetler Kanunu 1972 yılına kadar yürürlükte kalmış ancak ülkenin geçirdiği siyasi, sosyal, kültürel ve ekonomik değişimlerden dolayı 1946, 1952 ve 1964 yıllarında olmak üzere 3 kez değiştirilmiştir⁶⁹. 1943 yılında da ikinci Dünya Savaşı'nın (1939–1945) yarattığı güvensizlik ortamında dernekler yasasında da devletin vesayet denetimini artıran düzenlemeler yapılmıştır⁷⁰. Savaş sonrası çok partili hayata geçişinde etkisiyle sivil toplumda gelişmeler göstermeye başlamıştır.

Türkiye'nin Birleşmiş Milletler sistemine dâhil olması ve batıya yaklaşması ülkelerdeki tek parti rejiminin temellerini sarsmıştır. Dünyadaki demokratikleşme yönündeki eğilimler ve Almanya, İtalya ve Japonya gibi totaliter rejimlerinin yenilgisi, daha demokratik bir siyasal sistem geliştirilmedikçe Türkiye'nin batının desteğini alamayacağını göstermiştir. Ayrıca iç dinamiklerde Türkiye'yi demokratikleşme yönünde zorlamıştır. Dünyada ve Türkiye'de gelişen ekonomik refah yeni sınıflar meydana getirmiştir. Bu gelişmeler üzerine hükümet bazı liberal önlemler almak zorunda kalmıştır. 3512 sayılı Cemiyetler Kanununda 1950 seçimleri öncesinde 5590 sayılı yasa ile bazı demokratik düzenlemeler yapılmıştır. İşçilere grev ve sendika kurma hakkı tanınmış ve Çalışma Bakanlığı kurulmuştur. Hükümetin doğrudan gazete kapatması engellenmiştir ve sınıf temelli dernek kurulması yasası kaldırılmıştır. Dernek kapatma yetkisi mahkemelere verilmiştir. Ayrıca Üniversitelere iç yönetimde, eğitim ve disiplin konularında özerklik verilmiştir⁷¹.

⁶⁷ GÖNENÇ, Aysenur AKPINAR, Sivil Toplum, Düşünsel Temelleri ve Türkiye Perspektifi, Alt Kitap,, 2001, Syf.99,100

⁶⁸ OKÇU Murat, "Sivil Toplum ve Gönüllü Kuruluşlar, Türk Dünyası Kültür Atlası'ından, Cüneyt Özkaya, Zeynep Kushanoglu (yayına hazırlayan), İstanbul, Syf. 669, 2006

⁶⁹ BALLAR, Suat, Türk Dernekler Hukuku, Beta Basım, 3. Basım, İstanbul, 1996, Syf.3

⁷⁰ TÜRKİYE EKONOMİ VE TOPLUMSAL TARİH VAKFI, Önde Gelen STK'lar (Araştırma Raporu), TEV, İstanbul, 1998, Syf.:9

⁷¹ KARAKUŞ, Olcay, Avrupa Birliği Uyum Sürecinde Türkiye'deki Sivil Toplum Kuruluşları, Yüksek Lisans Tezi, 2006, Syf. 63

Türkiye’de 1950’li yıllar ve sonrası giderek artan bir şekilde Derneklesme eğilimlerinde artışın olduğu yıllar olmuştur. Ancak Demokrat Parti demokratik vaatlerini gerçekleştirememiştir. Ekonomik kalkınmaya önem verirken iktisadi planlama anlayışını reddeden hükümetin ekonomik politikaları gelir dağılımı dengesizliklerine ve enflasyona sebep olmuştur. Dış politikadaki bazı olumsuz gelişmeler ile birlikte halkta yönetime karşı hoşnutsuzluk başlamıştır. Çok partili yasama geçişte askeri ve sivil bürokratlar ve aydınlar da eski konumlarını kaybettiklerinden çok partili yasama muhalefet etmişlerdir⁷². Bunun üzerine muhalefete karşı toleransız olan hükümet baskıyı artırmıştır. Ayrıca bu dönemde, Ceza Hukuku ağırlastırılmış, Üniversitelere ve basına karşı antidemokratik yasalar çıkarılmıştır. Buna rağmen 1957 seçimlerini yine Demokrat Parti kazanır. Bunun üzerine çok geçmeden 27 Mayıs 1960 darbesi gerçekleştirilmiştir. STK’lar açısından gözlemlenen ise daha sonraki darbelerde de görülen ve vatandaşlarımızda da genel bir eğilim olarak görülen ‘darbe destekçisi olmak - askeri yönetimden yana tavır alma’ eğilimidir. Hatta bu süreçte basın v.b. organların askeri müdahaleyi mesrulasıtırıcı rol oynadıkları bilinmektedir.⁷³

2.4.Demokrasiye Yapılan Müdahaleler Ve Sivil Topluma Etkileri

Sivil toplumun gelişiminin en önemli etkenlerinden olan demokrasi ülkemizde tam bir bir ileri iki geri düzeninde ilerlemiştir. Demokrasiye yapılan ileri adımlardan sonra ülkemizde askeri darbeler olmuş veya muhtıralar verilmiş yada son dönemde görüldüğü gibi post modern darbeler yaşanmıştır.

Demokrasiye yaşanan gelişmeler sivil toplumun önünü açtığı gibi demokrasiye yaşanan kesintilerde sivil topluma aynı şekilde yansımıştır. 1980 örneğine bakmak bile bu konuda yeterli kanıyı oluşturacak niteliktedir. 1980 sonrası 23.000 dernek kapatılmıştır.

2.4.1. 27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi

Türkiye Cumhuriyetinde ilk askeri darbe 27 Mayıs 1960 yılında Milli Birlik Komitesi adında 41 albaydan oluşan bir cunta gerçekleştirmiştir. Darbe sonrası yeni bir Anayasa hazırlıklarına başlanmış ve bunun için bilim adamlarından oluşan bir kurucu meclis görevlendirilmiştir..

⁷² YILMAZ, AYTEKİN, Modern Demokrasinin Gelişimi ve Sorunları, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2000, Syf. 377

⁷³ a.g.e Syf. 377

Mecliste siyasi parti temsilcileri yanında yargı organları, üniversite, baro, basın temsilcileri, öğretmenler ve gençlik kuruluşları, esnaf kuruluşları ve sendikalar, ticaret ve sanayi odaları temsilcileri de bulunuyordu. Bu sonuçta bir darbeydi ancak sivil toplum unsurlarının karar alma sürecine katılması olumlu bir uygulama olarak görülmüştür⁷⁴.

1961 Anayasasının, 28. ve 29. maddeler ile dernek kurma ve toplantı yapma özgürlüğü genişletilmiştir⁷⁵. 1961 Anayasası ile hak ve özgürlüklere hukuki güvence verilmiştir ayrıca çoğulcu toplumsal düzeni de kurulmaya çalışılmıştır. 1961 Anayasası meslek gruplarını, sendikaları, siyasi partileri, üniversiteleri ve sivil toplumu birçok hak ve özgürlüklerle donatmıştır. Bu özgürlük ortamının sağlanmasının iki nedeni vardır, biri Türkiye'yi 1960 darbesine getiren olaylardır. Tek parti döneminde muhalefet söz konusu değildi. Çok partili hayata geçince bu anlayışın birden değişmesi beklenemezdi. Sonuçta da öyle oldu demokratik vaatlerle iktidara gelen Demokrat Parti bu vaatlerini unuttu ve hepsinden önemlisi muhalefeti kabullenemedi ve her türlü muhalefete ve sivil toplum unsurlarına karşı hoşgörüsüz bir tutum geliştirmiştir. Bu durum artan tepkilere neden olmuştur ve yasak, kısıtlama ve sınırlamalardan arınmış özgürlükçü ve demokratik ortama olan istek de artmıştır. Bu nedenle bunu vaat eden ordu da muhalefetin, STK'ların ve halkın desteğini alarak bu darbeyi gerçekleştirmiştir. Ardından da vaat edilen özgürlük ortamı sağlanmıştır İkinci etken olarak da darbenin hemen öncesinde Avrupa Ekonomik Topluluğuna yapılan ortaklık başvurusu gösterilebilir. Türkiye 1959 yılında Avrupa Ekonomik Topluluğuna ortaklık başvurusunda bulunmuştur. Avrupa Ekonomik Topluluğu bu tarihlerde yeni kurulmuş bir toplulukta ve yeni bir katılım büyümek demektir. Bu nedenle Türkiye'nin başvurusu Avrupa'da olumlu karşılanmış ve görüşmeler de hemen başlamıştır.⁷⁶

Avrupa Ekonomik Topluluğu, Avrupa'nın ortak pazar hedefini gerçekleştirmek için kurulmuştur. Bu nedenle ilk etapta üye ve aday ülkelerin demokratik olmaları üzerinde durulmuyordu. Ancak yine de Türkiye'de gerçekleşen 27 Mayıs 1960 askeri darbesi Avrupa'da saskınlığa sebep olmuştur. Türkiye'den gelen müzakerelerin geriye bırakılması önerisi de bu nedenle hemen kabul edilmiştir. İlişkilerin tekrar başlaması hak ve özgürlüklere dayalı katılımcı demokratik yönetimin sağlanması şartına bağlanmıştır. Avrupa Ekonomik Topluluğu ile ertelenen görüşmeler bu nedenle serbest seçimlerden sonra Ekim 1960 da tekrar

⁷⁴ GÖNENÇ, Aysenur AKPINAR, Sivil Toplum, Düşünsel Temelleri ve Türkiye Perspektifi, Alt Kitap., 2001, syf..111

⁷⁵ ÖZBUDUN, Ergun, Türk Anayasa Hukuku, Yetkin Yayınları Ankara, 2005

⁷⁶ KARAKUŞ, Olcay, Avrupa Birliği Uyum Sürecinde Türkiye'deki Sivil Toplum Kuruluşları, Yüksek Lisans Tezi, 2006, Syf. 65

baslayabilmistir. Ancak iliskileri tekrar kesintiye ugratan Yassıada mahkemesi tarafından verilen 15 kisinin idam edilmesi kararı olmustur. Türkiye bu olay üzerine özellikle Fransa'dan çok sert tepkiler almıştır. Bu iliskilerin kesilmesine degil bir süreliğine askıya alınmasına neden olmustur ve Avrupa Ekonomik Topluluğu ile görüşmeler ancak iç siyasetin sivillere devredilmesi ve seçimlerin ardından 5 Mart 1962 da tekrar başlamıştır.⁷⁷

1961 Anayasası sagladığı özgürlükçü ortamı gerek siyasi gerekse toplumsal hayatın cesitlenmesine sebep olmustur. Siyasi hayatta eskilerin yanında bu güne kadar faaliyet gösteremeyen uç partiler ve ideolojiler de siyaset yelpazesinde yerlerini almaya başlamışlardır. Ayrıca gelisen kentlesme olgusu ile birlikte yeni dernek türleri de hızla artmaya başlamıştır. 1938 yılında 205 dernek varken, 1971 yılında sayının 41.000'i geçtiği görülmüştür⁷⁸.

Dünyada savaşlar ve krizler geride bırakılmış, toplumlar gerek ekonomik olarak gerekse toplumsal olarak gelismeye başlamışlardır. Türkiye'de de eğitim almış kesimin toplumdaki oranı ve okuma yazma oranları da ülke genelinde oldukça artmıştır. Bu yeni aydın kesim dünya kültürü ile ve yurtdışında eğitim alarak da kendini geliştirmiştir. Bunun yanında kontrolsüz artan kentlesme sonucunda bazı yeni sorunlar ortaya çıkmıştır. iş umudu ile büyük şehirlere göç eden bu kitleler ekonomiye vasıfsız işçi olarak dâhil olmuşlardır. Bunların yanında eğitime yönelimde bir artış gözlemlenmiştir. Bu dönemde işçi, öğrenci ve aydın kesimler, 1965 seçimlerini kazanan ve Demokrat Partinin yerini alan Adalet Partisi hükümetinin siyasi tavrına karşı muhalefet etmişlerdir. Ancak hak ve özgürlüklerin sagladığı demokratik yollar yerine aşırı ideolojik kutuplaşmalar, militanlaşmalar ve siddet içeren tepkiler tercih edilmiştir. Bu toplumumuzun 1961 Anayasasının sagladığı özgürlükleri sindiremediğinin kanıtı olarak gösterilmiştir. Adalet Partisi hükümeti 1969 seçimlerini de kazanınca, toplumda ortaya çıkmış olan bu öfkeli muhalefete denetimleri artırarak karşılık vermiştir.⁷⁹

STK'lar, özellikle gençlik örgütleri, sendika ve meslek kuruluşları, bu dönemde de mevcut otoriteden ve askeri müdahaleden yana tavır almaları eğilimini degistirmemişlerdir.

⁷⁷ a.g.e.Syf.66

⁷⁸ BALLAR, Suat, Türk Dernekler Hukuku, Beta Basım, 3. Basım,İstanbul,, 1996, Syf.8

⁷⁹ KARAKUŞ,Olçay,Avrupa Birliği Uyum Sürecinde Türkiye'deki Sivil Toplum Kuruluşları,Yüksek Lisans Tezi,2006,Syf. 66

Nitekim 12 Mart 1971 muhtırasında da bu örgütler askerden yana olmayı tercih etmişlerdir⁸⁰. Aynı eğilim 1980 e kadar da devam eder. Her ortamda bireyin hak ve özgürlüklerini siyasi otorite karşısında savunması gereken STK'lar sistemle çatışmayı ya da sisteme muhalefet olmayı göze alamamışlar ve askeri yönetimin müdahalelerinden yana tavır göstermişlerdir⁸¹.

2.4.2.. 12 Mart 1971 Muhtırası ve Sonrası

Siyasi tarihimiz ilk darbesinden 11 yıl sonra ilk muhtırasını da kaydetmiştir. 12 Mart 1971 tarihli Muhtıranın amacı, Anayasanın öngördüğü reformları hayata geçirebilecek güçlü ve güvenilir bir hükümetin kurulmasını sağlamak olarak ilan edilmiştir⁸². Ancak muhtıra ile amaçlanan siyasi iktidar gelmemiştir. Yasalarda da bazı iyileştirmeler öngörülür, ancak ileriki yıllarda yasaklar, sınırlamalar ve denetimler artırılmıştır. 20 Eylül 1971 yılında 1488 sayılı yasa ile yapılan Anayasa değişikliği de dernek kurma hak ve özgürlüklerine, cumhuriyet tarihindeki en geniş sınırlamalar getirmiştir.⁸³

Cemiyetler kanunu toplum ve hukuk düzeninin koşullarına ve ihtiyaçlarına cevap veremez hale geldiği için yeni bir düzenlemeye gidilmiş ve 1972 yılında 1630 sayılı Dernekler Kanunu çıkarılmıştır. Bu sefer yasa daha reformist nitelikler taşısa da, basında çok seslilik ve dernek sayısında artış gözlemlense de, zamanla bu yasada da bazı yetersizlikleri ve boşluklar olduğu görülmüştür⁸⁴. 1630 sayılı Dernekler Kanununda 18-20 Aralık 1973 tarihli bazı hükümler iptal edilmiş ve dernek kurma hakkındaki kısıtlamalar artırılmıştır. Öğrencilerin dernek kurmaları yasaklanmış ve bazıları kapatılmıştır. Kamu görevlilerin dernek kurmaları ya da faaliyetlere katılmaları kısıtlanmıştır. Meslek gruplarının ve sendikaların siyasi toplantı ve seminer düzenlemelerine yasak getirilmiştir. Bazı gazeteler kapatılmış ya da toplanmış, yazarlar tutuklanmıştır. Hangi niyetle olursa olsun grev ve lokavt da yasaklanmıştır. Her şeyden önce dernekler üzerindeki devlet kontrolü artmıştır⁸⁵.

Derneklerin denetimi için merkezi bir denetleme organı öngörülmüştür. Ayrıca derneklerin çıkaracağı bildiri ve beyannamelerin ertelenebileceği veya engellenebileceği de düzenlenmiştir. Yeni sube açılması ya da kasaba ve köylerde sube açılması da engellenmiştir.

⁸⁰ TUNÇ, Hasan, "Türkiye'de Askeri Darbeler, Muhtıralar ve Sivil Toplum Kuruluşlarının Tepkileri", Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt:6, Sayı:1-2, Konya, Syf.146, 1998

⁸¹ a.g.e.Syf.154

⁸² GÖNENÇ, Aysenur AKPINAR, Sivil Toplum, Düşünsel Temelleri ve Türkiye Perspektifi, Alt Kitap,, 2001, syf..113

⁸³ KARAKUŞ, Olcay, Avrupa Birliği Uyum Sürecinde Türkiye'deki Sivil Toplum Kuruluşları, Yüksek Lisans Tezi, 2006, Syf. 67

⁸⁴ BALLAR, Suat, Türk Dernekler Hukuku, Beta Basım, 3. Basım, İstanbul, 1996, Syf:3

⁸⁵ TÜRKİYE EKONOMİ VE TOPLUMSAL TARİH VAKFI, Önde Gelen STK'lar (Araştırma Raporu), TEV, İstanbul, 1998, Syf.4

Bu dönemde Anayasada da bazı değisiklikler yapılmıştır. 19 Subat 1980 tarih 2261 sayılı kanun gerekçesinde, 1961 Anayasasının kisilere tanıdığı temel hak ve özgürlüklerin sınırsız kullanılmasının devlet yönetiminin yetersizliği ve ihmali ile birlikte huzurun bozulmasına ve toplumda bölünmelere neden olduğu gerekçesiyle bu alanın yeniden düzenlenmesi gereği doğduğu belirtilmiştir⁸⁶.

2.5. Cumhuriyet Türkiye'sinde Sivil Toplum (1923-1950) Genel Değerlendirme

Cumhuriyetin kurulmasıyla ülke ekonomik olarak kalkındırılmaya çalışılmış bunun içinde izmir de iktisat kongresi düzenlenmiştir. Ülkenin içinde bulunduğu şartlarda sermaye sahibi bir sınıfın olmamasından ekonomi mecburen devletçi bir anlayışla şekillendirilmeye başlanmıştır. Ülkede yavaş yavaş da bir burjuva sınıfı oluşmaya başlamıştır.

1929 Büyük buhranının da etkisiyle genç türkiyede burjuva sınıfı daha da gelişmeye başlamıştır. Fakat oluşan bu yeni sınıfın devlet üzerinde etkisi ve baskı grubu oluşturması henüz gerçekleşmemiştir. 1950 lerde ülkede uygulanan çok partili sistem sonucunda ülkede uygulanmaya çalışılan liberalizmde tam olarak da gerçekleşmemiştir.

1920-1950 arası devlet ve demokrasi ilişkisi açısından sivil toplum alanı incelendiğinde gerçekte genç cumhuriyetin demokratik olmayan önlemlerle demokrasi rejimini kurmaya çalıştığı görülecektir

İkinci Dünya savaşı sonrası kazanan devletlerin demokratik toplumlar olması nedeniyle Türkiye'nin demokrasiye geçmesi hız kazandı. Böylece halk kendini yönetecekleri seçmeye başladı. Ülkede demokrasinin gereği olan çok partili hayata geçilmesine rağmen özgürlüklerde pekde bir gelişme yaşanmamıştır. 1961 askeri müdahalesi sonrası yürürlüğe konulan 1961 Anayasasıyla ülkede demokrasi ve özgürlüklerde ciddi değişimler ortaya çıkmış ve topluma siyaset yapma imkanları sunulmuştur. Bu dönemde üniversiteler, sendikalar, gençlik örgütleri siyasal toplumda daha aktif rol aldılar.

Sivil toplumun itibarlı, imtiyazlı ve yüksek konumuna ulaşması, her ne kadar 1980'e kadar sözü edilmiş olsa da, 1980'den sonra olmuştur.

⁸⁶ KARAKUŞ, Olcay, Avrupa Birliği Uyum Sürecinde Türkiye'deki Sivil Toplum Kuruluşları, Yüksek Lisans Tezi, 2006, Syf. 68

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

1980 SONRASI TÜRKİYE'DE SİVİL TOPLUM

1980 sonrası ülkemizde ve dünyada sivil toplumun gelişiminde inanılmaz gelişimler olmuştur. İkinci dünya savaşı sonrası savaşa giren ülkelerin uğradığı yıkım sonrası ekonomik kalkınma ve sosyal sorunlara çözüm bulmak tamamen devletlere kaldı. Devletler savaş sonrası sosyal politikalar üreterek sorunlara çözüm aradı. Fakat 1970ler ve sonrasında dünyada yaşanan ekonomik krizler Avrupalı devletlerin sosyal politikalar üretme gücünü azaltdı. Sosyal güvenlik sistemleri çökmeye ve bir çok alanda devletin artık yetersiz hale gelmesiyle sonuçlanan bu süreç devletleri farklı arayışlara sevketti. Başlarda kendi alanlarından yer açmak olarak gördükleri sivil toplum kuruluşlarının önündeki engelleri kaldırmaya, kendilerine yardımcı olacak hale getirmeye çalışmaya başladılar. Zamanla sivil toplumun destekçisi haline gelen Avrupalı devletler sonraki yıllarda sivil toplum ihracına da yönelmeye başlamışlardır. Türkiye de bundan nasibini alan ülkeler arasındadır.

3.1. 1980 Sonrası Sivil Toplum

Sivil toplum, Türkiye açısından yeni bir olgudur. Kavram 80'li yıllarda günlük hayata girmiş ve üzerinde tartışılmaya başlanmıştır. Ancak Batı'daki anlamda ve işlevde sivil toplum örgütlerinin oluşumu için gerekli olan sosyoekonomik koşullar yeni yeni oluşmaya başlamıştır⁸⁷. Türkiye'de sivil toplum tartışmalarının, özellikle son yıllarda yoğunlaştığı söylenebilir. Bunun nedenlerinden biri, dünyadaki tartışmaların ülkemizde de yankı bulmasıdır. Fakat asıl önemli neden, ülkemizde ilk örnekleri 1940'lı yıllarda görülen, ancak 1980'li yıllardan sonra büyük bir gelişim gösteren sivil toplum örgütlerinin sosyal yaşamda ve kamusal alanda etkili olmaya başlamasıdır⁸⁸.

Batı'da sivil toplumun tarihsel kökleri, şehir yaşamının önem kazanmaya başladığı 12. yüzyılın sonlarına dayanmaktadır. Sivil toplumun, o dönemde mülk sahipleriyle iktidar arasındaki ilişkilerden kaynaklanan ekonomik sorunun, siyasal soruna tahvil edilmesinin bir sonucu olarak ortaya çıktığı ve geliştiği görülmektedir. Böyle bir ilişkinin izlerine devletin

⁸⁷ BIBER, Ayhan, "Sivil Toplum Örgütlerinin İşlerlik Kazanması Açısından Halkla İlişkiler", Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi, G.Ü. İletişim Fakültesi Yayını, Ankara, 2002, Syf.155-173.

⁸⁸ ERCAN Hülya, "Türkiye'de Sivil Toplum Tartışmaları Üzerine", Cumhuriyet Ün. Fen-Edb. Fak. Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt:26, No: 1, Mayıs-2002, Syf. 69-79.

adının mülk olduğuna Osmanlı'da rastlamak mümkün değildir. Sultanın iradesini sınırlandıracak hiçbir fikre ve girişime sahip değildir⁸⁹.

Batı'daki gelişmelerin tersine bizde sivil toplum alanı yeterince gelişmiş değildir. Bu nedenle iktidarı sınırlayan girişimler toplumsal gelişmelerin bir sonucu değil, daha ziyade iktidarın kendi kendini sınırlaması şeklinde olmuştur. Yani toplumsal yapıdaki değişimler Batı'daki gelişmeleri örnek almak suretiyle gerçekleşmiştir. Bu gelişmelerdeki itici güç ise toplumun talepleri yerine kul statüsündeki kalem erbabının güvenlik istekleri olmuştur. Dolayısıyla sivil alandaki gelişmeler yerine devlet katındaki gelişmeler ve istekler Türk siyasal sisteminin oluşumunu etkilemiş olup, bu gelenek büyük ölçüde günümüzde de sürmektedir⁹⁰.

Türk toplumsal yapısının temel özelliği “bürokratik yönetim geleneği” olarak nitelendirilmektedir. Bu özellik Cumhuriyet'e geçişte de sürmüştür. Bu yapıda bürokrasi, toplumsal grup ve sınıflardan ayrı olarak varlığını sürdürme ve özerkleşme peşinde olmuş ve demokratik gelişmelere rağmen devlet içindeki erkin yerini muhafaza edebilmiştir. Hatta demokratik iktidarlara karşı olumsuz tutum ve direnme içinde olmuştur. Bu etkinlikte devleti kurtarma ve ulus yaratma gibi işlevler önemli katkı sağlamıştır⁹¹.

Türkçe'de sivil sözcüğü, öteden beri askeri (üniformalı) olmayan anlamında kullanılmıştır. Terimin bu kullanımı, örneğin İngiltere'de de geçerlidir. Ancak “sivil”, batı düşünce geleneğinde, devlet ya da kamu karşısında, özel kişileri ve toplumu da niteler.¹²⁵ Şerif Mardin de sivil toplum üzerine yazdığı yazılarda sivil toplumun karşınının genellikle yanlış anlaşıldığı üzere askeri toplum olmadığını vurgulama ihtiyacı duyuyor. Onun anlattığı, sivil toplum kavramının etimolojik kökenine gönderme yapıyor ve bu köken düzeyinde haklı olarak kavramın “medeni” olana, yani şehrili olana ait olan boyutuna vurgu yaparken, bunun karşınının da “gayr-ı medenilik” yani barbarlık olduğunu ekliyor⁹².

1980 askeri müdahalesi ile Türk toplumu politikadan arındırılma sürecine sokuldu. Bu süreçte devlet toplumun hemen her alanını totaliter bir biçimde kontrol altına aldı. Üç yıl sonra, 1983 genel seçimleriyle Türkiye'de tüm ana politik akımlar, devletin toplumdaki

⁸⁹ BIBER, Ayhan, “Sivil Toplum Örgütlerinin İşlerlik Kazanması Açısından Halkla İlişkiler”, Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi, G.Ü. İletişim Fakültesi Yayını, Ankara, 2002, s. 155-173.

⁹⁰ YILMAZ Aytakin, “Sivil Toplum, Demokrasi ve Türkiye”, Yeni Türkiye Dergisi Sivil Toplum Özel Sayısı, Sayı: 18, Ankara, 1997, s. 86-97.

⁹¹ YILMAZ Aytakin, Çağdaş Siyasi Akımlar, Vadi Yayınları, Ankara, 2001, Syf 337

⁹² MARDİN, Şerif, “Sivil Toplum”, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, Cilt: 7. İletişim Yayınları, İstanbul-1983.

yerinin ne olması gerektiğini yoğun biçimde tartışmaya başladılar. Bu tartışmaların ortak vurgusu, devletin topluma müdahalesinin geriletilmesi gerektiği idi ama; aslında daha geniş çerçevede tartışılan, neden doğu toplumlarında devletin toplumun üstünde baskıcı bir konumda olduğu idi. Tartışmaların işaret ettiği sonuç şu oldu; Doğu toplumlarının temel sorunu, bireyi devlet gücü karşısında koruyacak mekanizmaların ve yapıların yani sivil toplumun olmayışıydı⁹³.

12 Eylül'ün ardından başlatılan depolitizasyon çalışmalarıyla siyasal katılım seçimden seçime oy vermeye indirgenmiş, bunun dışındaki katılım kanallarının önüne setler çekilmiştir. Böyle bir dönemin ardından yaşanmaya başlanan siyasal temsil krizi, sivil toplum söyleminin gündeme gelmesine neden olmuş ve konu değişik boyutlarıyla değişik çevrelerde tartışılmaya başlanmıştır. Ancak, Osmanlı'dan günümüze kadar gelen “ güçlü devlet geleneği”, Batı'daki anlamı ve işleviyle bir sivil alanın oluşumunu engellemiştir. Dolayısıyla kendisine yüklenen; devletin etkinlik alanlarını sınırlandırma, siyasal oluşumlara toplumsal destek sağlama, bireysel talepleri örgütlenme ve ilgili yerlere iletme gibi görevleri yerine getirebilecek nitelikte çok fazla sivil toplum örgütü ortaya çıkmamıştır. Çıkan örgütlerse, kendilerini geniş bir toplumsal kesime kabul ettirmede yani sosyolojik anlamda meşruiyet elde etmede yeteri kadar başarılı olamamışlardır⁹⁴.

Türkiye'de 1983 seçimleriyle sona eren askeri yönetimin ardından, sivil toplum örgütleri, bireyi devlet karşısında koruyacak mekanizmalar olarak değerlendirilmiştir. Böylece sivil toplum kavramına sihirli bir anlam yüklenmiş ve günlük dilde “askeri yönetimden arınmış toplum biçimi”ni adlandırmada kullanılmaya başlanmıştır. Bunun sonucunda, sivil toplum kavramının dile getirdiği toplumsal siyasal gerçekliğinden daha çok, kendisi önemsenmiş ve “sivil toplumculuk” olarak niteleyebileceğimiz siyasal bir tutum ortaya çıkmıştır.⁹⁵

Günümüzde sivil toplum kavramı, kendiliğinden veya iradi olarak örgütlenmiş toplulukları adlandırmada kullanılmaktadır. Yine sivil toplum, devletin dışında bir alan olarak ele alınmakta ve devletin etkinlik alanının, denetiminin ve baskısının toplum üyeleri üzerinde

⁹³ KALAYCIOĞLU, Ersin, Ali Yaşar Sarıbay, Türkiye'de Politik Değişim ve Modernleşme, Alfa Yayın, İstanbul, 2002, Syf.451

⁹⁴ BIBER, Ayhan, “Sivil Toplum Örgütlerinin İşlerlik Kazanması Açısından Halkla İlişkiler”, Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi, G.Ü. İletişim Fakültesi Yayını, Ankara, 2002, s. 155-173.

⁹⁵ KOCALAR, Niyazi, Avrupa Birliği ile Bütünleşme Sürecinde Türkiye'de Sivil Toplum Kuruluşlarının Yeri, Yüksek Lisans Tezi, 2006, Syf.42

belirleyici olmadığı; toplum üyelerinin militarizm ve devletin zorbalığını hissetmedikleri toplum tipini ifade etmek üzere değerlendirilmektedir⁹⁶.

Sivil toplumun önemi, 2001-2005 yıllarını kapsayan sekizinci beş yıllık kalkınma planında, doğru bir şekilde algılanmış ve şöyle ifade edilmiştir:“Ülkelerin kalkınma çabalarında kamu ve özel sektörün yanında üçüncü bir sektör olarak sivil toplum örgütlerinin rolü ve önemi artmakta, ulusal ve uluslar arası kaynakların harekete geçirilmesinde, katılımcılığın arttırılmasında sivil toplum örgütlerinin faaliyetleri giderek yaygınlaşmaktadır. Uluslararası yardımları sağlayan kuruluşlar, yardımların kullanılmasında sivil toplum örgütü niteliği taşıyan oluşumlar vasıtasıyla projelerin yürütülmesini talep etmektedirler.”⁹⁷

Türkiye'nin penceresinden, sivil toplum ve AB ilişkileri ele alındığında, Türkiye'de de, sivil toplumun çeşitli konularda sesini yükselttiğini ve rolünün giderek arttığı izlenmektedir. Yeni yeni güçlenen sivil toplumu, Avrupa ile bütünleşme sürecinde önemli görevler beklemektedir.Sivil toplum, Avrupa Birliği'ni oluşturan yasal belgeler, politikalar, yasal çerçeve ve kurumsal yapının tamamı olan Müktesebat'ın da çok önemli bir unsurudur. Bu bakımdan Helsinki sonrası dönemde, bir aday ülke olarak Türkiye'de sivil toplumun AB'ye uyum sürecine aktif katılımının sağlanması daha çok önem kazanmıştır. Bu konu Katılım Ortaklığı'nda da vurgulanarak, Türkiye'nin, kısa vadeli önceliklerinden biri olarak, toplanma ve dernek kurmaya ilişkin yasal ve anayasal garantileri güçlendirmesi ve sivil toplumun gelişimini teşvik etmesi önerilmiştir. AB, hem üye ülkelerde, hem de aday ülkelerde sivil toplum kuruluşlarıyla yakın işbirliği içinde çalışmaya özen göstermektedir. AB'nin icra organı Avrupa Komisyonu'nun 1980'li yılların sonundan itibaren Türkiye'deki sivil toplum kuruluşlarına sağladığı mali yardımlar, sivil toplumun gelişim sürecine katkıda bulunmaktadır⁹⁸.

Sivil toplum kavramı 1980 sonrası Türkiye'sinde yoğun biçimde tartışılan, konuşulan kavramların başında gelmektedir. Bu kavram Sosyalist Blok'un yıkılmasıyla birlikte dünya çapında yeniden tartışılan bir kavram olmaya başlamıştır. Sivil toplum kavramının Türkiye'de artan ölçüde tartışılması bir yandan dünya siyaset düşüncesi literatürünün izlerini taşıırken bir yandan da 1980'li yılların Türkiye'sindeki sivil canlanışın izlerini taşımaktadır.⁹⁹

⁹⁶ ERCAN Hülya, “Türkiye'de Sivil Toplum Tartışmaları Üzerine”, Cumhuriyet Ün. Fen-Edb. Fak. Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt:26, No: 1, Mayıs-2002, ss. 69-79.

⁹⁷ TAĞMA ,Korkmaz, Siyasi Sistemler, Yönetim Modelleri ve Türkiye, Timaş Yayınları, İstanbul-2002,Syf. 271.

⁹⁸ “Sivil Toplum İş Başında”, [http:// www.deltur.cec.eu.int/sivilrtt](http://www.deltur.cec.eu.int/sivilrtt). (20.06.2003).

⁹⁹ KOCALAR,Niyazi,Avrupa Birliği ile Bütünleşme Sürecinde Türkiye'de Sivil Toplum Kuruluşlarının Yeri,Yüksek Lisans Tezi, 2006,Syf.53

1980'li yıllarla birlikte özellikle iki kavram öne çıkmış, Türkiye'nin sorunlarına ilişkin üretilen çözümlerde atf yapılan iki temel değer; sivil toplum ve demokrasi olmuştur. Bostancı'ya göre burada ilginç olan husus, bir ülkenin toplumsal ve iktisadi şartları söz konusu olduğunda oldukça kısa sayılabilecek 10-15 yıllık bir periyotta sorun çözücü anahtar kavramın devletten ve devletçilikten, sivil toplum ve demokrasiye kaymasıdır. Hatta bu durumu biraz daha karakteristik hale getiren, demokrasiye ve sivil topluma ilişkin söylemin devletin egemenlik alanının sınırlandırılması talebiyle birlikte dile getirilmesidir¹⁰⁰.

Türkiye'de sivil toplum-devlet ayrımı konusunda 1980'li yıllar ciddi bir dönüm noktası olmuştur. Bu dönemde toplumla devlet arasındaki mesafeyi yumuşatmaya dönük bazı gelişmeler söz konusu olmuştur¹⁰¹. 80'li yılların ekonomik gelişmesi de çeşitli bakımlardan, sivil örgütlerin oluşmasını hızlandırdı. Toplum genelinde, şimdiye kadar güçlü şekilde yönlendirilen ve himayecilikle belirlenen ekonomi politikasında liberalleşmeye paralel olarak, bireyin girişimini ve katkısını, etkinliği ve verimliliği vurgulayan liberal düşünce öğeleri yaygınlaştı¹⁰². 1980 sonrası dönemde alternatifsiz paradigma haline gelen serbest piyasa ekonomisi devletin iktisadi yaşamdaki misyonunu azaltırken, devletin toplumsal ve siyasal alandaki ağırlığı da sorgulanmaya başlanmıştır. Daha da önemlisi, devletçi-elitin misyonunda önemli bir değişim yaşanmıştır. Daha önce devletçi bir çizgide yer alan aydınlar, sivil toplum, liberalizm ve özgürlük gibi kavramların savunucusu haline gelirken, bürokrasi de siyasal iktidara, dolayısıyla siyasal partilere angaje olmaya başlamıştır. Bunun yanısıra toplumsal yaşamda da etnik, dinsel, cinsiyet ve düşünce bazında bir ayrışma, bir farklılaşma söz konusu olmuştur¹⁰³.

12 Eylül 1980'deki askeri darbeden sonra muhalefetin tamamıyla dağıtılması ve bununla bağlantılı olarak, siyasi olarak faal insanların büyük bir kısmının siyasi takibata uğraması ve siyasi katılım imkanlarının büyük ölçüde kısıtlanması –ki bunlar sonra da çok yavaş genişletildi- siyasi muhalefetin örgütsel, kişisel ve içeriksel olarak yeniden oluşumunu zorunlu kıldı¹⁰⁴.

¹⁰⁰ BOSTANCI,M.Naci, "Devlet ve Sivil Toplum", Yeni Türkiye Dergisi Sivil Toplum Özel Sayısı, Sayı:18, Ankara, 1997, Syf.181-187.

¹⁰¹ a.g.e.Syf. 257-263

¹⁰² WEDEL,Heidi, "Türkiye Cumhuriyeti'ndeSivil Toplumun Nüveleri-Demokratikleşmenin Taşıyıcısı Mı Yeni Bir Seçkinler Örgütlenmesi Mi?", Ortadoğu'da Sivil Toplumun Sorunları, Der: Ferhad İbrahim,Heidi Wedel, (Çev: Erol Özbek), İstanbul, 1997, Syf.137-161.

¹⁰³ ÇAHA Ömer, "Sivil Toplum-Devlet Karşıtlığında Türkiye'de Cumhuriyet",Cumhuriyet, Demokrasi ve Kimlik, Yayına Hazırlayan: Nuri Bilgin, Bağlam Yayıncılık, İstanbul, 1997, ss. 257-263.

¹⁰⁴ GÜRBEY, Gülistan, "Türkiye'de Bir Sivil Toplumun Oluşumunun Önündeki Siyasi ve Hukuki Engeller",Ortadoğu'da Sivil Toplumun Sorunları, Der: Ferhad İbrahim, Heidi Wedel, (Çev: Erol Özbek),Syf.140

24 Ocak Kararları ile başlayan bu süreçte Türkiye demokratik Batı dünyası ile bütünleşme yönünde önemli adımlar atmıştır¹⁰⁵. Bu kararlarla, serbest piyasa sisteminin genişletilmesi ve dışa açılma yönünde köklü reformlar başlatılmıştır. Bu kararlar sadece ekonomik alanda değil aynı zamanda siyasal ve toplumsal yaşantıda da önemli değişimleri beraberinde getirmiştir¹⁰⁶.

1980 sonrası dönemde Türkiye gündeminde iki önemli tartışma konusu; sivil toplum ve liberalizmdir. 1983-1989 arasında başbakanlık, 1989-1993 yılları arasında cumhurbaşkanlığı yapan ve bu kavramların savunuculuğunu yapmış olan Turgut Özal'ın yürüttüğü politikalar dikkatlerin devletten halka kaymasına sebep olmuştur. Devletin ekonomik alanda alt yapı hizmetlerini, politik alanda da bireylerin özgürlüğünü, haklarını ve kamusal güvenliğini sağlayarak toplumun hizmetine girmesi gerektiği yolundaki düşünceler yaygınlık kazanmıştır¹⁰⁷.

1980 sonrası Türkiye'sinde sivil toplum düzeyindeki gelişmelerin işlevsel sonuçlarına bakıldığında ise şu dört sonuç ortaya çıkmaktadır¹⁰⁸.

- Sivil toplum unsurları Türk Devleti'nin türdeş, tek tipleştirici politikasını farklılaştırma yönünde bir işlev görmüştür.
- Türkiye'de devletin kadir-i mutlak görüntüsüne son verme noktasında önemli bir işlev görmüştür.
- Devletin, sosyal, siyasal ve iktisadi yaşam içinde oluşturduğu tekelleşmeci özelliğini esnetmede ve serbest rekabete dayalı bir toplumsal ve iktisadi yaşamın oluşturulmasında ön ayak olmuştur.
- Merkeziyetçi yapılaşmayı adem-i merkeziyetçi bir yapıya doğru çevirmede önemli rol oynamıştır.

3.2. Özal Dönemi

Türkiye Cumhuriyeti kurulduğu günden beri kendine liberal ekonomi politikayı hedef almıştır. 1983 seçimlerinde iktidara gelen Anavatan Partisi'de bu yönde söylemlerde bulunan

¹⁰⁵ ÇAHA Ömer, "1980 Sonrası Türkiye'sinde Sivil Toplum Arayışları" Yeni Türkiye Dergisi Sivil Toplum Özel Sayısı, Sayı: 18, Aralık, 1997, Syf. 28-64.

¹⁰⁶ TOSUN, G. Erdoğan, Demokratikleşme Perspektifinden Devlet-Sivil Toplum İlişkisi, Alfa Yayınları, İstanbul, 2001, s. 32.

¹⁰⁷ ÇAHA Ömer, Aşkın Devletten Sivil Topluma, Gendaş Kültür Yayınları, İstanbul, 2000, Syf. 243

¹⁰⁸ a.g.e.Syf. 300-302.

bir partidir. 1983 seçimlerinde Anavatan Partisi(ANAP)" bireyin devlet için değil, devletin birey için varolduğu " sloganında sembolleşen burjuva toplumu yaratma zihniyetiyle hareket etti ve seçimin galibi oldu ¹⁰⁹Anavatan Partisi lideri Turgut Özal seçim konuşmalarında devletin küçültüleceğinden ve liberal ilkelerden söz etmektedir. Özal sadece Anavatan Partisi lideri olarak döneme damgasını vuran' bir kişi olmakla yetinmemiş aynı zamanda bir çok etkinliği gözlenmiştir." 1980-1990 Yılları arasında ülkemizde uygulanan liberalizm anlayışını Özalizm ya da Özal Liberalizmi olarak adlandırmak yanlış olmayacaktır" Aktan bu dönemi bu şekilde adlandırmasının nedenlerini- de şu şekilde sıralar:¹¹⁰

- * Özalın 24 Ocak 1980 kararlarının alınmasındaki rolü,
- * 12 Eylül 1980 askeri hükümetinde ekonomiden sorumlu olması,
- * 1984-1989 yılları arasında ANAP lideri ve Başbakanı olması.

Özal, ekonomiye rekabet kavramını getirir. Rekabet ekonominin can damarıdır. 1950-1960'lardaki korumacı politikalar Türk endüstrisini cılızlaştırmış, rekabet dışı bıraktırmıştır. Rekabet en iyinin hayatta kalmasını sağlar. Bu düşünce pahalı ve kalitesiz yerli malı yüksek fiyatla alan halk arasında rağbet görür ¹¹¹Rekabet ise ancak liberal bir ekonomi sisteminde oluşur. Bunun için liberalizmin gerekleri yerine getirilmeye çalışılmalıdır. Özal Türkiye'yi kısa sürede büyük bir güce dönüştürecek projelerden söz eder.

Özala göre Türkiye'yi dönüştürecek(onun meşhur deyimini transformasyon'dur) oluşumun ortaya çıkması için bazı unsurların gerçekleşmesi gerekir. Aktan bu unsurlara özalin değişim felsefesinin temel unsurları adını verir. Aktan'a göre bu dört unsur şunlardır¹¹²

- a- Özal'ın bireycilik anlayışı,
- b - Bireyin üç temel hürriyetini güvence altına alınması; Düşünce özgürlüğü, din ve vicdan özgürlüğü, teşebbüs özgürlüğü,
- c - Devletin, bireyin ve sivil toplumun gelişmesine engel teşkil etmemesi ve özellikle devletin iktisadi faaliyetlerinin sınırlandırılması,
- d - Serbest piyasa ekonomisi.

¹⁰⁹ SARIBAY, Yaşar, Türkiye'de Kimlik, Küreselleşme ve İslam, Türkiye Günlüğü, 1995, Syf:125

¹¹⁰ AKTAN, Coşkun Can, 21. Yüzyıl İçin Yeni Toplumsal Sözleşme, T Yay., İzmir, 1994, Syf:122

¹¹¹ AHMAD, Feroz, Modern Türkiye'nin Oluşumu, Sarmal Yayınları, İstanbul, 1994, Syf::272-284

¹¹² AKTAN, Coşkun Can, Özalın Değişim Modeli ve Değişime Direnen Güçlerin Tahlihi, Türkiye Günlüğü, Sayı:40, 1996, Syf:17

Özal Türk insanmm devlete bakış açısını değiştirmeye çalışmıştır. Özal'm devlet hakkındaki düşünceleri ana hatlarla şöyledir¹¹³

Güçlü devlet, memurları çok olan devlet değildir,

Devlet bir mabut veya baba değildir,

Devlet bir istihdam kapısı değildir,

Güçlü devlet, memurları az fakat kabiliyetli ve seçkin kimselerden müteşekkil olan devlettir.

Bu bakış açısı bir çok yerleşmiş düşünceyi kökünden sarsacak nitelikteydi. Özalın dönüşümle kastettiği amaçlar bunlardı. Bu ilkeleri insanların anlamaları, bu ilkelerle yaşamaları, kaynaşmaları bir değişimdi. Devlet artık ne bir mabut ne de bir baba değildi. Aslında 1980 darbesi demokrasiye darbe yapmıştı ama asıl darbeyi Turgut Özal halkın zihinlerinde yapmıştı. Özal ile birlikte Türk halkı daha cesur ve atak düşünmeye başlamıştır" Ancak Özal liberalizminin sonucu gelir dağılımında uçurum artmıştır.

Özal liberalizminin bu olumsuz sonucuna rağmen Özal'ın cazibesi yok olmaz bunun nedenleri ise Özal'm Türk insanımı cesur ve girişimci düşünmesini istemesiyle başlar. Özal, Türkiye için değişen dünyada imtiyazlı yer açan, ona vizyon bulan liderdir. Ve Özal tabu yıkıcıdır. Özal'm bir özelliği de kültürel çoğulculuğu ön plana çıkarmaya çalışmasıdır ve bu bağlamda sivil toplumun ön plana çıkmasını sağlamıştır. İslami motifleri ön plana çıkarmış, Kürt kimliğinden bahsetmiştir. Bu konular devletin üst makamlardaki insanlar tarafından söylenmesi çok mümkün olmayan konulardır. "Turgut Özal, rejimin, İslam'a ve Kürtlere yönelik iki sopasını farkedemeyen bir politikacı ve lider olarak basiretini gösterebilmiştir "¹¹⁴

Özal kendine has tavırlarıyla ekonominin önündeki engelleri kaldırmış ve ülkeyi serbest piyasa ekonomisi uygular hale getirmiştir. Ülke insanı onun sayesinde bir takım taleplerde bulunmaya ve daha cesur olmaya başlamıştır.

Cumhuriyet Türkiye'sinde de sivil toplumu üç aşamada değerlendirebilir:¹¹⁵

1. 1923-1946 arası Cumhuriyet döneminin ilk yılları olan ve tek parti dönemi (1923-1946) olarak adlandırılan dönemde Osmanlı'dan sönük de olsa devralınan sivil toplum mirası "tek

¹¹³ a.g.e.syf:20-21

¹¹⁴ ÖZDEMİR,Hikmet,Tarih ve Politika,İz Yayınları,1995, Syf:140

¹¹⁵ a.g.e.Syf.140

tipleştirme" ve "homojenleştirme" politikaları ile iyice işlevsiz bırakılmıştır. Yapılan reformlar içerisinde sivil toplum unsurlarını yeşertecek bir uygulama söz konusu değildir.

2. 1950-1980 arası başlayan çok partili dönem sivil toplum konusunda yeni bir devir açmıştır. Demokrat partinin iktidara gelmesiyle tek parti döneminde yasaklanmış olan sivil toplum unsurlarının tekrar sahneye çıktığı görülmektedir. Bunlar; dini gruplar, işveren kesimi, işçi sendikaları, köylü gruplar, farklılaşan medya gibi unsurlardır. Ekonomik açıdan Batıya açılmış siyasal olarak çok sayıda partinin gelişmesi mümkün olmuştur. 1950-1980 arası dönemde gerçekleşen üç askeri müdahaleye rağmen genel olarak dünyadaki ve Türkiye'deki gelişmeler siyasi eliti ılımlı laiklik, demokrasi, liberalizmi cumhuriyet rejiminin temel özellikleri yapması konusunda haklı çıkartmıştır.

3.1980 sonrası dönemde devlet biri teorik diğeri pratik olmak üzere iki farklı algılaşma muhatap olmuştur. Teorik boyutu itibarıyla devlet cumhuriyet tarihi boyunca ilk defa soyut, yarı tanrısal ve metafiziksel bir varlık olarak karşımıza çıkmıştır. Devletin bu yöndeki tanımı 1982 Anayasanın başlangıç bölümünde "Kutsal Türk Devleti" ibaresinden çıkmaktadır. 1982 Anayasası toplumsal ve siyasal hakları tanımlarken de devleti öncelemektedir. Anayasamızın felsefi referansı sözleşmecî düşünürler değil Machiavelli ve Hegel tarafında formüle edilen "hikmet-i hükümet devleti" gibidir.

Pratik hayatta ise sosyal ve siyasal yaşamın; dünyadaki gibi, 24 Ocak kararlarıyla başlayan bir süreçte liberal düşünce çizgisinde gelişmesi piyasa ekonomisini sosyal farklılıkların özgürleşmesini ve siyasal çoğulculuğu zorlayarak uygulamıştır. örneğin Anayasaya göre devletçi bir ekonomik politika benimsenmiş olduğu halde pratikte serbest piyasa ekonomisi uygulanmıştır. Bu nedenle devlet Anayasa'da kendisine biçilen rol itibarıyla toplumsal yaşamın gerisinde kalmıştır. 1990'lı yılların ortasından itibaren bu toplumsal dinamizme karşı devlet karşı atağa geçmiş ve özel politikalarıyla ortaya çıkan farklılaşmalar çatışma alanlarına çekilerek toplum üzerindeki devlet hegemonyasını yeniden sağlamanın aracı haline getirilmiştir. Bu dönem sivil toplumun yeniden siyasal alanı daraltarak ön plana geçişi süreci hızlanmıştır¹¹⁶

Çaha yukarıda belirttiğimiz görüşler yönünde Türkiye'de siyasal iktidarın üçlü sacayağını oluşturan bürokrasi yanında ordu ve aydınlarda da önemli değişimler yaşandığını ifade etmektedir¹¹⁷.

¹¹⁶ ÇAHA, Ömer, 1980 Sonrası Türkiyesinde Sivil Toplum Arayışları, Yeni Türkiye Sivil Toplum Özel Sayısı, Yıl:3, Sayı:18, 1997, Syf:36-39

¹¹⁷ a.g.e., Syf:40-41

Bugün çağdaş dünyada asıl vurgu cumhuriyet değil demokrasi üzerine yapılmaktadır. Türkiye'deki Cumhuriyeti Irak ve Afrika Cumhuriyetlerinden ayıran da bu demokratik niteliğidir. 28 Şubat 1997 tarihinden itibaren sivil alanın önemli bir öznesini oluşturan dini gruplar üzerindeki baskıları resmi-yasal normlar dayanarak devletçi elit tarafından uygulanan cumhuriyetçi bir tutum olarak görmektedir. Sivil toplum ise cumhuriyetten ziyade demokrasi ortamında yeşerir. 28 Şubat süreci sivil toplum açısından bir geri dönüşü ifade etse de sivil toplum cephelerinin uyanışı 1980'li yıllarda gerçekleşmiştir. Bu sivil cepheler sosyal çevreciler, kadın hareketleri, dini gruplar, alevi topluluğu, etnik talepler şeklinde ortaya çıkmıştır¹¹⁸.

3.3. Birey Özgürlükleri Ve Kanunlar

Sivil toplum devletin dışında gönüllü örgütlenmelerle oluşan dernek ve grupları içine almaktadır. Resmi söylemin dışında oluşan bu dernekler ve gruplar sivil toplumun canlılığını gösteren oluşumlardır. Aynı zamanda bu tür oluşumlar demokrasinin gereği ve ürünüdürler. Sivil toplumda insanların düşünme, inanma özgürlükleri kısıtlanamaz, kısıtlanmamalıdır. Bu durum 1961 Anayasası ile gündeme gelen Temel Hak ve Ödevler başlıklı bölümde ifade edilmiştir. 1982 Anayasasında ise bu alanda bazı hak ve hürriyetlerin törpülediği görülmüştür¹¹⁹. Ama Türkiye'de 1982 Anayasası ile düşünceyi yayma ve açıklama özgürlüğü, bilim ve sanat özgürlüğü ve basın özgürlüğü kısıtlanmıştır Dernek kurma özgürlüğü daraltılmış ve bazı alanlarda dernek faaliyetlerini yasaklamaktadır¹²⁰

Ülkemizdeki sivil toplumun gelişmemesine örnek gösterilen devletle kişiler arasında tampon görevi görececek kurum ve kuruluşların olmadığı eleştirisi derneklerle çözülmüştür. Dernekler modern, soyut toplumda atomize olmuş, devlet karşısında korunmasız bireyleri korumaktadır. Örneğin Tüketici dernekleri, çevre dernekleri vb. derneklerle ülke insanının sorunlarını anlatabildiği ve haklarını koruyacak bir organizasyonla karşılaşmışlardır. Bu arada bütün demokratik kitle örgütlerinin sivil toplum kuruluşları olmadığının bilinmesi gerekmektedir. Başda da denildiği gibi kanunla kurulan bazı örgütlenmeler, Barolar, Sendikalar, Türk Tabipler Birliği vb. resmi örgütlerdir, gönüllü organizasyonlar değildir.¹²¹

¹¹⁸ a.g.e.,Syf:47-54

¹¹⁹ KUZU,Burhan,Türkiye Cumhuriyeti Anayasalarının İnsan Hakları Açısından Karşılaştırmalı Olarak Değerlendirilmesi,Türk Kültürüne Hizmet Vakfı,İstanbul,1993,Syf:213

¹²⁰ ERDEM,Tevfik,Sivil Toplum ve Türkiye Gerçeği,Y.Lisans Tezi,1996,Syf:85

¹²¹ a.g.e.Syf.85

Sivil toplum resmi söylemin dışımda konumlanmayı ifade eder fakat resmi söylemin dışındaki her konumlanma sivil toplum ögesi değildir. Örneğin Ku Klux Klan örgütü veya diğer yasadışı örgütler.Bu arada ilginç bir nokta da resmi ideolojinin yine sivil toplum örgütlenmeleri adı altında savunulmasıdır. 1980 Sonrasmm resmi ideoloji açısından ilginç bir yanı da, Kemalizmin giderek sivil topluma mal olması, demokratik örgütlenmeler içinde yerini almasıdır¹²².

3.4. 1990' Dan Sonra Türkiye'de Sivil Toplum Hareketleri

1980'lerin sonlarında, daha açık bir biçimde, 1990'larda, STK'lar toplumsal ve siyasal gündemde yer almaya başlamıştır. 1990'lı yıllar sivil toplum kuruluşlarını, Batı'daki sivil toplum kuruluşlarının işlevleri bakımından oldukça birbirine yaklaştırmıştır. Bu dönemde sivil toplum hareketleri toplumsal hareketliliği arttırmışlardır.¹²³

1990'lı yıllarda sivil toplumun yükselişe geçmesinin nedenlerinden biri de 1995 yılında, 1982 Anayasası'nda yasal düzenlemelerle yasaklanmış olan dernek kurma, sendikalaşma, vakıflar, kooperatifler, meslek kuruluşları ile ilgili yeni düzenlemelere gidilmiş olmasıdır. 1995'te yapılan yeni düzenlemeler ile dernek kurma hürriyeti ile ilgili 33. maddenin 4. fıkrası kaldırılarak derneklere daha önceki düzenlemede getirilmiş olan, siyaset yasağı, 13.maddede yer alan genel sınırlamalar saklı kaydıyla kaldırılmıştır. Derneklerin siyasi partilerden destek almaları ve destek vermeleri, başka sivil toplum kuruluşlarıyla hareket edebilmeleri mümkün hale getirilmiştir.¹²⁴

Sivil toplum unsurlarından basın da 1980 sonrası ekonomik ve siyasal gelişmelerden etkilenmiştir. 1991 yılında kaldırılan Türk Ceza Kanunu'nun 141,142,63. maddeleri basın üzerinde baskı kurarken, daha sonra 1994'te çıkarılan Terörle Mücadele Yasası'nın 8 maddesi ile basın üzerindeki baskılar yeniden arttırılmıştır.¹²⁵

Daha sonra 2001 yılında yapılan anayasa değişiklikleri ve Avrupa Birliği Uyum Yasalarında öngörülen değişiklikler sivil toplumun hareket alanına daha da bir serbesti tanımıştır. Basın Kanunu'nda yapılan değişiklikler sivil toplumun siyasal gelişmelerden

¹²² a.g.e. Syf.85

¹²³ KOCALAR,Niyazi,Avrupa Birliği ile Bütünleşme Sürecinde Türkiye'de Sivil Toplum Kuruluşlarının Yeri,Yüksek Lisans Tezi, 2006, Syf.56

¹²⁴ a.g.e.Syf.57

¹²⁵ ÖZBUDUN, Ergun, "Türkiye'de Sivil Toplum ve Demokratik Konsolidasyon", Sivil Toplum,Demokrasi ve İslam Dünyası, Der: Elizabeth Özdalga, Sune Persson, (Çev: Ahmet Fethi), Tarih VakfıYurt Yayınları, İstanbul, 1998, Syf.114.

etkilenmesini önlemeye yöneliktir. Ayrıca, dernek, sendika ve mesleki kuruluşlara amaçları dışında da toplantı ve gösteri yürüyüşü yapma hakkı tanınarak sivil toplumun hareket özgürlüğü daha perçinleştirilmiştir. Yine vakıflara tanınan, Türkiye'deki azınlıklara ait cemaat vakıflarının, taşınmaz mal edinip, bunlar üzerinde tasarrufta bulunabilmeleri, sivil toplumun alanını genişletmiştir.¹²⁶

Günümüzde ülkemizde sivil toplum dernekler ve vakıflardan ve bunların dışında oluşturulan platform, federasyon ve konfederasyonlardan oluşmaktadır. Mevzuatımızda Kar amacı gütmeyen kuruluşlardan bahsedilse de bunların yurtdışı kaynaklı oldukları ve ülkemizde bu tanımda bir sivil toplum kuruluşunun olmadığı görülmektedir.

1990'lı yıllarda özel radyo ve televizyonlarla ilgili anayasal yasakların kaldırılmasıyla sivil toplumun gelişimi üzerinde önemli etkileri olan özel radyo ve televizyonlar hızla çoğalmıştır. Uyum paketlerinde öngörülen değişiklikler de bunları destekleyici nitelikte olmuştur.¹²⁷

1990 sonrası ülkemizde yerel yönetimlerde bir canlanma olmuş ve yerel yönetimler güçlendirilmeye başlanmıştır. Mevzuatımız yerel yönetimleri güçlendirirken bunların sivil toplum kuruluşlarıyla olan ilişkilerinde geliştirmesine yardımcı olmuştur. Birçok alanda sivil toplum kuruluşları da temsil edilmeye ve görüşlerini açıklama imkanına kavuşmuşlardır.

Türkiye'de sivil toplum kuruluşları 1994'ten beri bir gelenek yarattılar. Bir araya gelerek, sivil topluma yakışır biçimde, ortak sorunlarını tartıştılar, ortak anlayışlar geliştirmeye çalıştılar. 21-22 Haziran tarihlerinde 11.si gerçekleştirilen STK Sempozyumu'nun konusunu yerel yönetimler, sivil toplum ve yerelleşme oluşturdu. Bu kavramlarda ikisi toplumsal aktörleri diğeri ise bir süreci tanımlıyor. Günümüz Türkiye'sinde bu üç kavrama tekabül eden gerçeklikleri ancak iki bağlamda kavrayabiliriz. Bunlardan birini dünyanın yaşadığı sanayi toplumundan bilgi toplumuna, ulus devletler dünyasından küreselleşmiş dünyaya geçiş sırasında modernitenin aşınması oluşturmaktadır. Diğeri ise son on-onbeş yılda Türkiye'nin siyasal islam ve ayrılıkçı hareket dolayısıyla yaşanan rejim krizleri oluşturmaktadır¹²⁸.

¹²⁶ KOCALAR, Niyazi, Avrupa Birliği ile Bütünleşme Sürecinde Türkiye'de Sivil Toplum Kuruluşlarının Yeri, Yüksek Lisans Tezi, 2006, Syf.57

¹²⁷ a.g.e.Syf.58

¹²⁸ Tekeli, İlhan, "Sivil Toplum Kuruluşları, Yerel Yönetimler ve Yerelleşmenin İççeliği", http://www.tarihvakfi.org.tr/haberler/ilhan_tekeli.asp, (25.04.2004).

Yerel yönetimler belirli hizmetlerin sağlanmasını STK'lar aracılığıyla gerçekleştirebilmektedir. Bazı alanlarda halkın, bilgi, deneyim ve becerisinin harekete geçirilmesi, STK'ların desteğinin sağlanması çok önemli yararlar sağlamaktadır. Bu kapsamda yerel yönetimler, çeşitli meslek kuruluşları, sendikalar, kooperatif birlikleri dernekler ve diğer gönüllü kuruluşlarla çeşitli alanlarda işbirliği içerisinde ve ortak yürütülebilmektedir. STK'ların katkılarıyla sağlanabilecek hizmetlerin sınırı yoktur. Günümüzde bu hizmetler, çevre koruma ve çevresel etki değerlendirmesi çalışmaları, bilgisayar yazılım programlarının hazırlanması, büyük çaplı kamu projelerinde danışmanlık, vb. alanlarda yayılmış bulunmaktadır.¹²⁹

Halk katılımını sağlamak açısından belediye girişimi ile gerçekleştirilmesi mümkün olan programlardan bir başkası, belli konularda kampanyalar düzenlemektir. Bu çalışma için yapılan araştırmalarda, Seyhan Belediyesi'nin STK'lar ile işbirliğine önem verdiği, ancak daha çok şehrin imarlı yapılanması, şehir planlaması ve kaçak yapıların önlenmesi vb. alanlarda işbirliğini sürdürdüğü ortaya çıkmaktadır. Bu hizmetleri sürdürürken STK'lardan daha çok Mimarlar Odası ve Peyzaj Mimarları Odası ile işbirliği içerisine girmektedir.¹³⁰

Tüketiciyi korunması alanında ise yerel yönetimler ve STK'ların ortak bir çalışması bulunmaktadır. Buna göre Türkiye'de 1995 tarihinde çıkartılan yeni bir yasa ile kamu kuruluşları, STK ve sendika temsilcilerinden ve yine yasada belirtilen görevleri yerine getirmek üzere reklam kurulu ve tüketicinin sorunlarını çözmek, gereken önlemleri almak üzere, merkezde bir Tüketici Konseyi ile il ve ilçe merkezlerinde Tüketici Sorunları Hakem Heyetleri'nin kurulması öngörülmüştür¹³¹.

Tüm dünyada, demokrasi anlayışı bakımından yeni yaklaşımların ortak noktası da "birey"i, yani sivil toplumu (örgütlerini) karar alma mekanizmalarına dahil etmek olmaktadır. Kuzey ülkelerde ombudsman kurumu olarak tezahür eden bu yaklaşım, anglo-sakson ülkelerde sivil toplum örgütlerinin sosyal sorumluluk projeleri geliştirerek karar alma mekanizmalarına etki etmelerinin sağlanması olarak ortaya çıkmaktadır. Bu yeni yaklaşım ülkemizde ilk olarak 1995 tarihli 4077 sayılı Tüketicinin Korunması Hakkındaki Kanun ile

¹²⁹ KOCALAR,Niyazi,Avrupa Birliği ile Bütünleşme Sürecinde Türkiye'de Sivil Toplum Kuruluşlarının Yeri,Yüksek Lisans Tezi, 2006,Syf.58

¹³⁰ a.g.e.58-59

¹³¹ Yerel Yönetimler veSivil Toplum Kuruluşları", [http:// www.idari.cu.edu.tr/igunes/yerel/sivilt.htm](http://www.idari.cu.edu.tr/igunes/yerel/sivilt.htm) ,(25.04.2004).

kendini göstermiş ve bir kısmı yasaya dayanan ve bir kısmı yasaya dayanmayan düzenlemeler ile sivil toplum kuruluşlarının devletin kuruluşunda yer almaları sağlanmıştır.¹³²

Tüketici Konseyi: 1995 yılında yürürlüğe giren 4077 sayılı Tüketicinin Korunması Hakkındaki Kanunun 21. maddesi ile “tüketicinin sorunlarının, ihtiyaçlarının ve çıkarlarının korunmasına ilişkin gerekli tedbirleri araştırmak, sorunların tüketici lehine çözülmesi için alınacak tedbirleri ve bu kanunun uygulanmasına yönelik tedbirlere dair görüşleri ilgili mercilere iletme amacıyla” kurulan Tüketici Konseyi, aynı maddenin devamındaki düzenlemeler ışığında tam anlamıyla sivil toplum örgütleri ve kamunun buluşmasına sahne olmaktadır.¹³³

Tüketici Sorunları Hakem Heyeti: 4077 sayılı Tüketicinin Korunması Hakkındaki Kanunun 22. maddesi ile tüketici sorunlarına çözüm bulmak amacıyla kurulan Tüketici Sorunları Hakem Heyetleri halen ülke çapında tüm il merkezlerinde ve 865 ilçe merkezinde görev yapmaktadır. “Başkanlığı Sanayi ve Ticaret İl Müdürü veya görevlendireceği bir memur tarafından yürütülen tüketici sorunları hakem heyeti; belediye başkanının konunun uzmanı belediye personeli arasından görevlendireceği bir üye, baronun mensupları arasından görevlendireceği bir üye ve tüketici örgütlerinin seçecekleri bir üye olmak üzere başkan dahil 5 üyeden oluşur.” Görüleceği gibi heyet başkanı ve belediye temsilcisi dışındaki diğer üç üye sivil toplum örgütleri temsilcilerinden oluşmaktadır.¹³⁴

İnternet Üst Kurulu: Ana işlevi Ulaştırma Bakanlığı’na danışmanlık olmak üzere;Türkiye’de internetin alt yapıdan başlayarak tüm boyutları ile kısa, orta ve uzun vadeli hedeflerini belirlemek, bu hedeflere erişmek için gerekli stratejik ve taktik ulusal kararların alınması ve uygulanması sürecinde danışmanlık görevini yürütmek, uygulamada gözlenen aksaklıkları belirlemek ve giderilmesi için öneriler oluşturmak, konu ile ilgili birimler arasında eşgüdüm sağlamak, geliştirme, yaygınlaştırma, hizmet üretimi konularında düzenleyici öneriler oluşturmak ve uluslar arası gelişmeleri yakından izleyerek ülke çıkarlarını korumak amaçları ile Ulaştırma Bakanlığı tarafından İnternet Kurulu oluşturulmuştur. Bu kurulun üyeleri arasında TOBB, TÜSİAD, Türkiye Barolar Birliği,

¹³² KOCALAR,Niyazi,Avrupa Birliği ile Bütünleşme Sürecinde Türkiye’de Sivil Toplum Kuruluşlarının Yeri,Yüksek Lisans Tezi, 2006,Syf.59

¹³³ a.g.e. Syf.59

¹³⁴ a.g.e.Syf.60

Türkiye Belediyeler Birliği, tüketici temsilcisi gibi sivil toplum kuruluşları temsilcileri yer almaktadır.¹³⁵

Yerel yönetimler ve STK'ları bir araya getiren en önemli faaliyetlerden biri de Demokratik Kent Kurultayı (Genişletilmiş Kent Meclisi) dir. Bu kurultayın gerçek amacı; yönetime halkın katılımının sağlanması olmakla birlikte, mevcut yerel yönetiminin sisteminin bilinen yetersizliklerini aşabilmek, kuruluşlar ve semt temsilcileri aracılığıyla doğrudan halkın ihtiyaçlarını belirleyip, çağdaş belediyeçilik açısından, çözümler bulabilmek, belediye imkansızlıklarını halk katılımı ve yaratılacak kent imgesi ile aşabilmek; kısacası daha yaşanılır, çağdaş ve dayanışma içerisinde bir kent oluşturabilmek en belirgin amaçları arasındadır. Kurultaya muhtarlar, bölge temsilcilikleri, STK'ların temsilcileri, resmi kurumların müdürleri, üniversite ve okul temsilcileri katılabilirler. Kurultayın gündemi, katılımcılardan gelen öneriler doğrultusunda oluşturulur. Kurultay görüşmeleri ve kararları daha sonraki çalışmalara ışık tutar ve halkın bilinçlenmesine ışık tutar. Toplantıların düzenlenmesinde belediyeler önderlik yapmakla birlikte çoğunlukla STK'larla işbirliği yapılmaktadır. Bu ilişkiler bağlamında bu gruplar, kentin tümünü ve genel kamu yararını ilgilendiren görüşleri ve talepleri belediyeye yansıtılmaları yanında, doğrudan temsil ettikleri kesimlerin çıkarlarını belediye nezdinde savunma işlevi de üstlenmektedirler¹³⁶.

Türkiye, üçüncü sektörde henüz yolun başında. Dünyada ise gönüllü kuruluşların azımsanamayacak bir gücü var. Bu sektörün dünyada 1.1. trilyon dolarlık bir ekonomik hacmi var. Gayri safi milli hasılanın %4.6'sını, toplam istihdamın % 4.8'ini oluşturuyor. Gönüllü çalışanlarla bu rakam % 7'ye çıkıyor. İnternet ve bilgi teknolojileri de sivil toplum kuruluşlarının bilgi, iletişim ve işbirliği ihtiyacını karşılıyor. Sanal dünyada bir ağ oluşuyor. Ve bilgi teknolojileri sayesinde daha çok çocuk eğitim alıyor, her sene daha çok fidan dikiliyor, hayatlar kurtuluyor¹³⁷.

¹³⁵ Deniz, Bülent, "Sivil Toplum Örgütlerinin Yönetime Katılımı", [http:// www.hukukcularder.org/yargi%20reformu.htm](http://www.hukukcularder.org/yargi%20reformu.htm),(15.06.2003).

¹³⁶ Yerel Yönetimler ve Sivil Toplum Kuruluşları", [http:// www.idari.cu.edu.tr/igunes/yerel/sivilt.htm](http://www.idari.cu.edu.tr/igunes/yerel/sivilt.htm) ,(25.04.2004).

¹³⁷ KOÇALAR,Niyazi,Avrupa Birliği ile Bütünleşme Sürecinde Türkiye'de Sivil Toplum Kuruluşlarının Yeri,Yüksek Lisans Tezi, 2006,Syf.59

3.5. 1980 Sonrası Sivil Toplum İlişkin Değerlendirme

Toplumumuz asırlarca tek bir kişinin iradesi altında yaşamaya alışmıştır ki bu kişi Allahın Dünyadaki halifesi de olduğundan dini bir hüviyete de sahipti. Bunun sonucu olarak toplumda yerleşik bir sakinlik ve emirlere itaat duygusu yerleşmişti. Asırlarca tebaa olmaya alışmış bir toplum bir anda karşısında sivil toplum diye devlet dışında ve bazen de devletin yaptıklarına karşı çıkan bir organizasyon görünce hemen katılması ve desteklemesi beklenemezdi.

Bilindiği üzere çiçekler uygun koşullar altında gelişir ve açarlar. Ülkemizde 1980 öncesine baktığımızda sivil toplum çiçeğinin açabilmesi için uygun koşulların olmadığını görüyoruz. Sivil toplumun yerleşik olduğu toplumlara baktığımızda bu toplumların en belirgin iki özelliklerinin olduğunu görüyoruz. Birincisi demokrasi ikincisi de ben duygusudur.

Demokrasi devletin halkı üzerindeki baskısının seviyesini de belirtir. Ülkemiz 1980 lere kadar devletin hükümlerinde olduğu ve kendinden başkasına hayat hakkını pek de tanımadığı görülmektedir. Sivil toplumun herşeyiyle örgütlenme üzerinde kurulduğunu hatırlarsak, 1980 öncesinde örgüt sözcüğünün bile terör, terörist anlamları taşıdığı görülecektir. İnsanlar bırakın 10 -20 kişi bir araya gelmeyi 2-3 kişi bir araya gelince dahi dikkat çekmişlerdir.

Sivil toplum bir güvenlik meselesi gibi algılanmış ve derneklerin denetimi Emniyet güçlerince yapılmıştır. İnsanlar dernek kurmaktan, dernek faaliyetlerinde bulunmaktan bezdirilmiştir. Devlet sivil topluma yer açmayınca ve toplumun genelinde de sivil toplumu destekleyecek mali imkanlar olmayınca sivil toplum gelişmek için uygun koşullar bulamadığından cılız kalmıştır.

1980 öncesi kapatılan derneklerin hiçmi suçu yokdu elbette vardı. Ülkedeki siyasi düşünce farklılıklarından dolayı insanımız birbirini öldürüyordu. 1980 askeri darbesi ülkemizdeki derneklerden 23.000 ini kapatmış, yaşatılan diğer bütün olumsuzluklar bir yana kapatılan bu 23.000 dernek içinde akla gelebilecek her türlü dernek vardır. Basın susturulmuş demokrasi bir süreliğine rafa kaldırılmıştır.

Askeri darbenin ülkeye yararı dökülen kardeş kanını durdurması oluşturmaktadır. Ekonomideki liberalleşme ve Özal tarafından yaptırılan köprüler, yollar vb. topluma kadar inen icraatlarla halk aylarca telefon sırasında beklemekten kurtulmuş, mesafeler kısalmıştır. Ekonomideki farklı açılımlarla halkın ekonomik durumu da düzelmeye başlamıştır.

Sivil toplumun gelişiminin bir ayağı da sivil toplum kuruluşlarının mali güçleridir. Sivil toplum kuruluşunun mali gücü yetersizde yapacağı faaliyetlerde o kadar etkin olabilir ancak. Ekonominin gelişmesi, halkın para kazanmaya başlaması, demokrasinin eskiyle kıyaslanmayacak ölçüde gelişmesi, AB ye girme hedefine yavaş yavaş yaklaşmamız ve dünyada artık baskıcı devlet modellerinin yerini demokrasinin alması gibi birçok etkenin varlığıyla ülkemizdeki sivil toplumda gelişmeye ve güçlenmeye başlamıştır.

Bireysel haklardaki gelişimler toplumun daha açık hale gelmesini ve üstündeki baskıdan kurtulup silkinmesini sağlamıştır. Özel televizyonculuğunda ülkemize gelmesiyle halk daha bilinçli hale gelmeye ve ülke sorunları hakkında daha çok düşünmeye başlamıştır. Ülkede meydana gelen olayların anlık olarak bilinmesi bilinçli bir toplumun oluşmasında ciddi katkı sağlamıştır.

Dünyadaki ve türkiyedeki konjüktüründe etkisiyle dernekler ve vakıflar artmaya ve toplumsal sorunlar oluşturulan platformlarda, panellerde, konferanslarda tartışılmaya başlanmıştır. Ülke sorunlarının çözümünde toplumun her katmanı kurdukları Dernek ve vakıflar aracılığıyla farklı açılımlarla destek vermeye başlamışlardır. Kimi sağlık alanında, kimi eğitimde, kimi yardımlaşma alanında faaliyet göstermeye başlamışlardır.

Tabii sivil toplumun bu şekilde güç kazanmasında 1980 öncesinin zıt kutuplarının 1980 sonrası aradaki anlaşmazlıkları kavgalarla değilde konuşarak halletme iradesi göstermelerinin ve karşılıklı anlayış göstermelerinin katkısı büyüktür.

Toplum biz toplumundan çıkmaya ve ben toplumuna geçmeye başlamıştır. Kişi merkezli topluma geçildikçe de sivil toplum daha da güçlenmeye devam edecektir.

2000 lere gelindiğinde artan internet kullanımının da etkisiyle dünyadaki herşey bir tık öteye gelmiştir. Bunun sonucunda uluslar arası faaliyetler artmaya başlamıştır. Ülkemizde son yıllarda giderek artan yurtdışı yardımlar da bunun sonucudur. Türkiye giderek artan

oranlarda sivil toplum kuruluşlarına yurtdışı yardım almaya başlamıştır. Çoğunluğu Avrupa birliği fonlarından olan bu yardımlar proje karşılığında verilmektedir.

Uluslar arası kurum ve kuruluşların ve bazı sivil toplum kuruluşlarının çeşitli amaçlarla fon kullandırması ülkemizdeki sivil toplumculuğu daha cazip hale getirmeye başlamıştır. Kendi özkaynakları yetersiz Sivil toplum kuruluşlarımız yurtdışından aldıkları bu fonlarla kendi amaçlarına da uygun şekilde faaliyetler yapabilmektedir.

3.6. Türkiye’de Sivil Toplum Önündeki Engeller

Sivil toplum ülkemizde yeni yeni yaygınlaşan ve kendine yer bulan bir sektördür. Yeni olması ve toplumun sivil topluma alışması ve güvenmesi zaman alması normaldir. Toplumumuz Cumhuriyet kurulmadan önce padişaha bağlı ve onun sözünden çıkmayan bir toplumken Cumhuriyet dönemindeki devrimlerle toplum yeniden şekillendirilmeye ve demokrasi kültürüne alışmasına çalışılmıştır. Toplumun biz kavramından ben kavramına ve bireyciliğe geçişi çok hızlı bir şekilde olması mümkün değildi.

1980 lere gelene kadar ne toplum ne de devlet sivil topluma hazır değildi. 1980lerde dünya konjüktürünün de dayatmasıyla Sivil toplum ülkemizde yerleşik hale gelmeye başlamıştır.

12 Eylül Harekatı’nın ardından yapılan anayasanın örgütlenme özgürlüğüne getirdiği kısıtlamalar, daha sonraki yıllarda yapılan düzenlemelerle belli oranlarda giderilmiştir. Ancak buna rağmen, bürokratik engelleri aşip örgütlenmek veya bu örgütlenmeye istenen işlevi kazandırmak Türkiye’de önemli bir sorun olma niteliğini korumaktadır.¹³⁸

Bu temel haklar ve otorite anlayışının hüküm sürmesi nedeniyle birey, birinci düzeyde, devletin ve ideolojisinin bir işlevidir. Demokratikleşme süreci ve serbest fikir ve düşüncüyü ifade etme hakkı, anayasal ve hukuksal olarak konan bu çerçeveden bir hayli kısıtlanır. Bu da, sivil toplumun oluşmasına olumsuz etki yapar. Bir bütün olarak merkeziyetçi homojenleştirme politikası, mutlak bir düzen olarak tüm toplumsal güçlerin ve normların önünde ve üzerinde yer alan devletin toplum içi erk menzilini genişletir. Tüm siyasi ve sosyal hayat için izlenebilecek yolu mümkün olduğunca çok ayrıntısıyla belirlemeye çalışan anayasal ve hukuksal hüküm ve yönergelerin diğer sonuçları ise, yurttaşın

¹³⁸ a.g.e.Syf.44

serbestisinin daha fazla sınırlanması ve politikleşme , demokratikleşme ve çoğulculuşma düzeyinin azaltılmasıdır¹³⁹.

Sivil toplum örgütlerinin işlevlerini yerine getirebilmeleri için toplum nezdinde saygınlık ve bu saygınlığa bağlı olarak meşruiyet elde etmeleri gerekmektedir. Sosyolojik anlamda bir meşruiyet elde edebilmek için örgütler, gelir kaynaklarını, harcamalarını, ilişkilerini topluma açıklamak, toplumun bu konularda bilgi alabileceği kanalları açık tutmak zorundadırlar. Türkiye’de sivil toplum örgütü kapsamında değerlendirilen ya da kendini böyle adlandıran bazı örgütlerin güç odaklarıyla yakın ilişki içerisinde olması, gelirlerini meşru olmayan yollardan sağlaması yaşanan meşruiyet sorunun temel nedenlerinden birisidir. Sivil toplum söylemiyle ve misyonuyla örtüşmeyen bu türden ilişkilerin ortaya çıkması, tüm sivil toplum örgütlerini olumsuz yönde etkilemekte, bu konularda duyarlılık gösteren örgütlerin bile olumsuz bir imaj edinmelerine neden olmaktadır¹⁴⁰.

Türkiye’de bir sivil toplumun oluşması üzerine tartışma çerçevesinde, siyasi sistem ile sivil toplum arasındaki ilişki özel bir anlam taşıyor. Bu tartışmanın merkezindeki bir sivil toplumun oluşumunun önünde duran Türkiye’nin siyasi sistemindeki hukuki ve siyasi engellerin neler olduğu sorusu yer alıyor. Bu engeller iki kısmı alana ayrılmalıdır: Türk hukuk ve devlet düzeninin ideolojik temelleri ve Türkiye’nin siyasi sistemindeki askeri ve sivil otorite arasındaki güç dengesi. Birincisi, Türk milliyetçilik anlayışının temel hatları ve bundan kaynaklanan ve toplumun demokratikleşmesini ve çoğulculuşmasını bir hayli daraltan hukuki ve anayasal engellerdir. İkincisi, siyasi sistem içindeki temel karar merkezleri olarak sivil ve askeri otoritelerin rolü ve önemidir. Odaktaki soru, siyasi sistemde iki otoritenin varlığının, bir yandan çoğulcu demokrasinin ortaya çıkışını, öte yandan da sivil toplumun oluşmasını ve işleyişini hangi ölçüde etkilediğidir¹⁴¹. Türkiye’de sivil toplumun az gelişmişliğinin nedenleri şunlardır:¹⁴²

1- Yasal Engeller: 1982 Anayasası’nda temel hak ve hürriyetler 1961 Anayasası’na göre törpülenmiştir. 1982 Anayasası’nın 26-27-28. maddeleri ile düşüncüyü yayma ve açıklama özgürlüğü, bilim ve sanat özgürlüğü ve basın özgürlüğü kısıtlanmıştır. Gerek ceza

¹³⁹ GÜRBAY, Gülistan, “Türkiye’de Bir Sivil Toplumun Oluşumunun Önündeki Siyasi ve Hukuki Engeller”,Ortadoğu’da Sivil Toplumun Sorunları, Der: Ferhad İbrahim, Heidi Wedel, (Çev: Erol Özbek),İstanbul, 1997, ss. 117-135.

¹⁴⁰ BİBER,Ayhan, “Sivil Toplum Örgütlerinin İşlerlik Kazanması Açısından Halkla İlişkiler”, Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi, G.Ü. İletişim Fakültesi Yayını, Ankara, 2002, s. 155-173.

¹⁴¹ GÜRBAY, Gülistan, “Türkiye’de Bir Sivil Toplumun Oluşumunun Önündeki Siyasi ve Hukuki Engeller”,Ortadoğu’da Sivil Toplumun Sorunları, Der: Ferhad İbrahim, Heidi Wedel, (Çev: Erol Özbek),İstanbul, 1997, Syf.125

¹⁴² ARSLAN ,Osman, Sivil Toplum ve Türkiye Gerçeği, Bayrak Yayınları, İstanbul, 2001, Syf.208-209

kanununda, gerek terörle mücadele kanununda, gerekse siyasi partiler kanunu ve dernekler kanununda sivil örgütlenmeyi bir tehdit gibi algılayan anlayışla getirilen kısıtlamalar sivil toplumun oluşmasını engellemektedir.

2- Bürokratik Yönetim Geleneği: Merkeziyetçi, yukarıdan düzenlemeci teftiş ve istihbarat üzerine kurulmuş adeta devletin küçük bir şubesini de sivil toplum kuruluşlarında oluşturan ve Osmanlı siyasal yapısından günümüze aktarılan yönetim anlayışı da sivil toplum önündeki engellerden birisidir. Böyle bir devlet özel ve sivil alana da yayılarak sivil toplum alanını da yutmaktadır.

3-Devletin kültürel anlamda bir resmi ideoloji sahibi olması toplumu yeniden kurmayı planlamasına yol açmakta.

4- Sivil toplum örgütlerinin sivil olamayışı kendi iç örgütlenmelerinde de, “ötekisi” ne karşı olan tutumunda da demokratik ve sivil anlayışla hareket etmemektedir.

5- STK sivil değil, siyasi örgütlenmeler olarak ortaya çıkınca sivil topluma değil siyasal topluma hizmet etmektedir.

6- Türkiye’de Demokrasinin Gelişemeyişi: Türkiye’de demokrasinin öncü gücü olan aydın, mühendis, işadamı memur gibi hareket etmekte ve demokratik reformlar bir türlü tamamlanamamaktadır. Devletin ve partilerin tabiiyetinden kurtulan örgütlenmeler hem demokrasiye muhtaçtır hem de demokrasiyi geliştirici olarak sivil alanı genişletirler.

7- Resmi ideolojinin sivil topluma mâlolması ve demokratik örgütlenmeler içinde yer almasına rağmen devlet bireysel inisiyatif ve şiddetsiz toplum hareketine hala fırsat vermektedir.

3.7. Sayılarla Türkiyede Sivil Toplum:

Türkiyede sivil toplum kuruluşları dendiğinde en başta dernekler ve vakıflar gelmektedir. Daha sonra sendikalar, meslek odaları, barolar ve siyasi partiler gelmektedir.Türkiye’de tahmini olarak 2370 vakıf, 78.560 dernek ve 1200 sendika, kooperatif ve meslek odası bulunmaktadır. Türkiyedeki derneklerin %20,5 i İstanbulda,%9,90 ı Ankarada, %4,75 i İzmirde bulunmaktadır..

Ülkemizdeki güncel dernek sayıları ve derneklere ilişkin istatistiki bilgiler aşağıdadır¹⁴³:

TÜRKİYE GENELİNDEKİ DERNEK İSTATİSTİĞİ	SAYI
1- KURULAN TOPLAM DERNEK SAYISI	197896
1.1) Faaliyeti devam eden dernek	78574
1.2) Faaliyeti sona eren dernek	119322
2- <u>İLLERE GÖRE FAAL DERNEK SAYILARI LİSTESİ</u>	
3- <u>KAMU YARARINA ÇALIŞAN DERNEKLERE AİT LİSTE</u>	436
4- <u>İZNE TABİ KELİME KULLANAN DERNEKLERE AİT</u>	431
5- MERKEZİ YURTDIŞINDA OLUP TÜRKİYE'DE ETKİNLİKLERDE BULUNMASINA İZİN VERİLEN YABANCI KURULUŞLAR VE KAR AMACI GÜTMİYEN KURULUŞLAR:	
a) <u>Dernekler Kanununun 5. maddesine göre Türkiye'de temsilcilik açan Kar Amacı Gütmeyen Kuruluşlara Ait Liste</u>	9
b) <u>Dernekler Kanununun 5. maddesine göre Türkiye'de temsilcilik açan Derneklere Ait Liste</u>	8
c) <u>Dernekler Kanununun 5. maddesine göre Türkiye'de Şube açan Kar Amacı Gütmeyen Kuruluşlara Ait Liste</u>	13
d) <u>Dernekler Kanununun 5. maddesine göre Türkiye'de Şube açan Derneklere Ait Liste</u>	11
e) <u>Dernekler Kanununun 5. maddesine göre Türkiye'de Faaliyet-İşbirliğinde bulunan Kuruluşlara Ait Liste</u>	2
f) <u>Dernekler Kanununun 5. maddesine göre Türkiye'de Üst Kuruluş Üye olan Kuruluşlara Ait Liste</u>	3
6- <u>İZİN ALMADAN YARDIM TOPLAYABİLEN TÜZEL KİŞİLİKLERE AİT LİSTE</u>	13
7- MERKEZİ YURTDIŞINDA OLUP TÜRKİYE'DE ETKİNLİKLERDE BULUNMASINA İZİN VERİLEN YABANCI VAKIFLAR:	
a) <u>Ülkemizdeki Vakıfların Yurtdışında Şube Açma İzinlerine Ait Liste</u>	10
b) <u>Ülkemizde Temsilcilik Açmasına İzin Verilen Yabancı Vakıflara Ait Liste</u>	6
c) <u>Ülkemizdeki Vakıfların Uluslararası Faaliyet İzinlerine Ait Liste</u>	3
d) <u>Ülkemizdeki Vakıfların Yurtdışında Bulunan Kuruluşlarla İşbirliği</u>	9

¹⁴³ <http://www.dernekler.gov.tr/ Dernekler/Web/Gozlem2.aspx?sayfaNo=74> (02.01.2008)

İzinlerine Ait Liste

e) Ülkemizdeki Vakıfların Uluslararası Üyelik Taleplerine Ait Liste **5**

8- 3335 SAYILI KANUNA GÖRE KURULAN BİRLİK SAYISI VE LİSTE : **48**

Türkiye genelinde vakıf sayısı 2370 civarındadır. 90 kadar da sendika vardır. 41 adet siyasi parti ve birçok meslek kuruluşunun odaları vardır.

Görüldüğü gibi Türkiye’de çok sayıda STK vardır. Tabii ki STK’ların sayısı tek başına özerk bir sivil toplum olduğu anlamına gelmez¹⁴⁴. Var olan STK’ların islevsel ve etkin olmaları sayılarından çok daha önemlidir. Bu verinin gösterdiği en önemli sonuç, Türkiye’de dernek kurmanın yasal ve toplumsal olarak ne kadar kolay ancak tanımlı bir hedefi ve hedef grubu olan, temsil gücüne sahip, karar süreçlerinde etkin bir STK olmanın ise ne kadar güç olduğudur¹⁴⁵.

Sivil toplum örgütlerinin, üçte ikisinin son on beş yılda kurulduğu gözlenmiştir. Örgüt tipi olarak da derneklerdeki büyüme dikkati çekmektedir. Sivil Toplum Örgütlerine ilişkin bir saptama da, kuruluşlarında çalışan insanların yaklaşık beş misli kadar katılımcıyı (Türkiye genelinde 130 bin dolayında kişiyi) çeşitli projeler çerçevesinde gönüllü olarak harekete geçirebilme potansiyelleridir. Yurttaş girişimlerinin ve derneklerin son beş yılda önemli bir etkinlik gerçekleştirme başarısı ardından öteki STÖ’ lere göre daha etkin oldukları gözlenmiştir.¹⁴⁶

Ülkemizdeki STÖ’ lerin dörtte biri bir başka ülke içi STÖ’ lerin üyesi durumundadır. Yurtdışındaki eşdaş ve ilgili etkinlik alanındaki kuruluşlarla ortak proje içinde bulunan sivil toplum örgütü sayısı 300’ün üzerindedir. Ülkemizde STÖ’lerin % 15’i kendi sosyal tesislerine sahip olup, yaklaşık yarısı da kendi bünyesinde kurulu bilgisayar teknolojilerinden yararlanmaktadır. Sivil toplum örgütleri çok geniş bir ilgi alanını kapsamaktadır. Ayrıca, bu kuruluşların ilgi alanları “ statik” değildir. Aksine, sürekli bir değişim göstermektedir¹⁴⁷.

¹⁴⁴ ERDOĞAN, Mustafa, Türkiye İçin Demokratikleşme ve Sivilleşme Perspektifi, Liberal Düşünce Topluluğu, 2006, <<http://www.liberal-dt.org.tr/index.php?lang=tr&message=me&art=542>> (12.05.2006)

¹⁴⁵ SİVİL TOPLUMU GELİSTİRME MERKEZİ, Sivil Toplum Haritalama Çalışması, Sivil Toplum Kuruluşları: İhtiyaçları ve Sınırlılıkları, Ekim, 2005 <http://www.stgm.org.tr/docs/1140175111STGM%20Haritalama%20Calismasi-Tr.doc> (22.06.2006)

¹⁴⁶ KOÇALAR, Niyazi, Avrupa Birliği ile Bütünleşme Sürecinde Türkiye’de Sivil Toplum Kuruluşlarının Yeri, Yüksek Lisans Tezi, 2006, Syf.47

¹⁴⁷ Sivil Toplum Örgütlerine Genel Bir Bakış”, [http:// www.chp.org.tr/trrapor/stk2-3htm](http://www.chp.org.tr/trrapor/stk2-3htm) , (20.06.2003).

1980 sonrası sivil toplum kavramının Türkiye gündemindeki yerini aldığı yıllardır. Daha önceleri de sivil toplumdaki bahsolunmuştur fakat bu tarihten sonra sivil toplum olgusu seçkin, itibarlı ve dokunulmaz kimliğine bürünmüştür.

1980'lerden sonra Türk toplumunun gündemine giren sivil toplumun etkisinin arttığı gözlenmektedir. "Devlet-birey ilişkisinde bugüne kadar yaygın olan zihniyet, bir "resmi toplum" u yaratmıştır. Bu yapının "sivil toplum"a dönüşmesi, itiraf edilmelidir ki, çok zor bir iştir ve zaman alır" ¹⁴⁸.

Sivil toplumun oluşumunda önemli bir öge olan kamuoyunun oluşumu artık kitle iletişim araçlarıyla çok kolay ve etkin bir hale gelmiştir. Sözlü, görüntülü,yazılı basın kamuoyu oluşturmak için en önemli ve en etkin araçlar durumuna gelmiştir. Kısaca "medya" olarak nitelenebilecek bu kitle iletişim araçları toplumu yönlendirme, ilgi alanını değiştirebilme ve belirleme anlamında oldukça hızlı bir ilerleme kaydetmiştir. "Türk basını 1980 sonrası dönemde devlet yanında yer almaktan çok toplumsal cephede yer almış ve toplumsal farklılaşmaya katkıda bulunmuştur. Basında yer alan aydınlar kendilerini demokrasinin ve sivil toplumun 'birer savunucusu ve neferi olarak kabul etmişlerdir" ¹⁴⁹Bu alanda özel bir yeri olan özel Tv.'lerin 1986 yılından sonra gündeme gelmeye ve gündemi belirlemeye başlamaları oldukça ilginçtir. İnsanlar resmi bakış açısının dışında bir bakışla olayların açıklanışını, yorumlanışını göreceklerdir. Tüm bunlar kamuoyunun ilgisini çeker. Aynı zamanda çok hızlı bir haber akışı vardır, herşey "sıcağı sıcağına" sunulur. Haber programlarının sunucuları çoğu da toplumun çok yakından tanıdığı sinema sanatçısıdır. Haksızlıkların hesabını sorarlar. Özel Tv.'lerin etkinliği o kadar fazladır ki devletin mahkemelerine intikal ettirilmesi gereken dosyalar belgeler özel Tv'lerin "objektif" programcılarının "arena" larına sunulur.¹⁵⁰

1980'lerden sonra sivil toplum olgusu Türkiye'ye hızlı bir şekilde girmiştir. Devletin politikalarının ve uygulamalarının dışında konumlanan tüm örgütler sivil toplumun dokunulmazlık zırhına bürünmektedir. Sivil toplum sıfatını önüne ekleyen her örgüt ya da kuruluş bütün eleştirilerin dışında kalır..

¹⁴⁸ ÖZDEMİR,Hikmet,Tarih ve Politika,İz Yayınları,1995, Syf:86

¹⁴⁹ ÇAHA,Ömer,Sivil KadınTürkiyede Sivil Toplum ve Kadın,Vadi Yayınları,Ankara,1996,Syf:139

¹⁵⁰ ERDEM,Tevfik,Sivil Toplum ve Türkiye Gerçeği,Y.Lisans Tezi,1996,Syf:80

Türkiye'deki sivil toplum örgütlerinin seyri izlendiğinde sivil toplumun dokunulmaz bir olgu haline getirildiği, adeta putlaştırıldığı görülür. Son zamanlarda moda olan bir düşünce de devletin çözemediği terör problemini sivil toplum 'örgütlerinin çözebileceğine yönelik bir inancın gelişmesidir. Sivil toplum örgütleri her sorunu çözebilecek sihirli bir değnek pozisyonuna gelmeye başlamıştır. "Debray'a göre ; her devrin putları vardır. Bu gün bizim putlarımız ise " insan hakları", "Avrupa", "sivil toplum", ve "hukuk devleti"dir" 151

Devletin Topluma Ve Toplumsal Meselelere Bakışı:

Devletin sivil topluma, ekonomiye, dine ve

3.8.1. Sivil Toplum Devlet ilişkileri

Sivil toplumun ortaya çıkması ve gelişmesi devletlerin yüzyıllar içinde polis devletten hukuk devlete geçildikçe ve kendilerinin dışındaki halka da bir takım demokratik haklar verdikçe olmuştur. Son yüzyılı saymazsak devletler genel olarak imparatorluklar, krallıklar ve prensliklerden oluşuyordu. Ve bu tür devlet sistemlerinde idare tek bir kişi veya ailede olduğundan onların ve bir kısım seçkinler dışındaki halkın herhangi bir hakkı bulunmamaktaydı. Devletler yüzyıllar içinde kendisinin dışındakilere de bir takım haklar verdikçe demokrasi gelişmiş, demokrasinin gelişimi de sivil toplumun ortaya çıkmasını sağlamıştır.

Sivil toplum bir ülkede sadece demokrasinin gelişime bağlı olarak değil ekonomik gelişimlerle de birebir alakalı olarak gelişir.Devletin ekonomisi ne kadar güçlüyse bunun topluma yansımaları da o kadar güçlü olacaktır. Az gelişmiş ülkelerdeki sivil toplumlara bakıldığında gelişim gösteremedikleri görülecektir. Bunun nedeni demokrasi kültürünün yokluğu ve aynı zamanda devletin ekonomik durumunun çok güçsüz olmasındandır. Devlet ekonomik anlamda güçlü olmayınca toplumda ekonomik anlamda çok güçsüz durumda oluyor. Sonuç olarak Sivil toplumun el ve ayağı olan sivil toplum kuruluşları da ekonomik olarak destekleyecek kaynaklardan yoksunsa o ülke de sivil toplumda gelişmiyor

Sivil toplum gönüllü, sosyal, devlet dışı kurumların toplamıdır¹⁵². Burada sivil toplum otorite dışındaki alan olarak tanımlanmaktadır. Yani Devlet dışında olmak demek özgürlük demektir haklar demektir¹⁵³. Sivil toplumun devlet karşısında bir alternatif olarak konması düşüncesinin temelinde, kamusal alana tamamen hâkim olan devletin keyfi uygulamalarının,

¹⁵¹ ÖZDEMİR,Hikmet,Cumhuriyet Demokrasi ve Değişim,Yeni Türkiye Dergisi1995,Syf.:20

¹⁵² WEDEL, İbrahim , Ferhad, Haidi WEDEL, Ortadogu'da Sivil Toplumun Sorunları, (Çev. Erol Özbek), İletişim Yayınları, 1. Basım, İstanbul, 1997, s:38

¹⁵³ MAZLUM, Ahmet, Sivil Toplumun Dünü Bugünü, <<http://public.cumhuriyet.edu.tr/~mazlum/siviltoplum.htm>> (23.01.2007)

vatandaşlar nezdinde devlete ve siyasi kurumlara karşı bir öfke ve güvensizlik yaratması durumu yatmaktadır¹⁵⁴.

. Sivil toplum devletin dışındaki alanı doldurmakla kalmaz son çeyrek asırda görüldüğü üzere toplumsal sorunlarda devlete yardımcı olarak kendilerince çözümler geliştirmekte ve yeni açılımlarda bulunmaktadır. Son 20 yılda sivil toplum kuruluşlarının gücünün farkına varan devletler demokrasi ihracı ve kendi kültürlerini yaymak amacıyla sivil toplum kuruluşları kurmaya veya kurulmuşları çok ciddi anlamda desteklemeye başlamışlardır. Örneğin Almanya Devletinin 4 vakfı dünyanın bir çok ülkesinde demokrasiyi yaymak ve kültürlerini tanıtmak gibi amaçlarla faaliyetlerde bulunmaktadır.

3.8.2. Devlet Ve Demokrasi

Genç cumhuriyet kendisini ekonomik ağırlıklı bir devlet olarak görüyordu, fakat siyasi, idari alanda demokratik oluşumlar hakkmda, demokrasi hakkmda bir şey söylenmiyordu. Ekonomik alanda bireysel girişimin ön plana çıkarılması hedefleniyordu ama siyasi alandaki hedef belirsizdir. Bazı ortodoks Kemalistler ise, Türkiye Cumhuriyetinin nihai hedefinin demokrasi olduğunu belirtirler. Gerçekte cumhuriyet demokratik olmayan önlemlerle demokrasi rejimini kurmaya çalışmıştır¹⁵⁵ Yani demokrasi rejimini kurmak için devlet demokratik olmayan yöntemleri totaliter bir tutumla kullanabilir, ta ki demokrasi kuruluncaya kadar. Gerçekte ise „ "Kemalizmin Batı tipi bir demokrasiyi gelişmenin nihai bir hedefi olarak benımsediğini ileri sürmek kolay değildir. Kaldı ki Batı çoğulculuğunun sınıf temeline dayandığı, Türk toplumunun ise sınıfsız, imtiyazsız, dayanışmacı bir toplum olduğu anlayışına uygun olarak, "siyasi fırkalar" m gereksizliğinin düşünülmesi söz konusudur" ¹⁵⁶

Atatürk ülkeyi kurduğunda amacı tek partiyle ülkeyi yönetmek değildi. Farklı zamanlarda çok partili hayata geçme denemelerinde bulunmuş bu denemeler çeşitli nedenlerle sonuçsuz kalmıştır. Atatürk sonrası dönemde ise çıkan 2. Dünya Savaşı sonrası tek parti rejimleri tüm dünyada terk edilmeye başlanmıştır. Ülkemizde demokrasi yanlısı ülkelerin tarafında hareket ettiğinden bir nebze de olsa mecbur kalınmıştır.

¹⁵⁴ YEŞİLTAS, Özümler, "Sivil Toplumun 'Diğer' Yüzü: Demokratikleşme Açısından Bir Değerlendirme", Hukuk Gündemi, Sayı:3, Ankara, Aralık, 2005, Syf.97

¹⁵⁵ ATEŞ, Toktamış, 'Cumhuriyetçilerin Tartışmaları Abesle İştigaldir, Başak Yayınları, Ankara 1993, Syf:148-149

¹⁵⁶ KÖKER, Levent, Modernleşme, Kemalizm ve Demokrasi, İletişim Yayınları, İstanbul, 1990, Syf:121

Cumhuriyet padişah iradesinde yaşayan insanlara kendi kendilerini yönetme kendi yöneticilerini seçme hakkı vermek için kurulmuştur. Tek parti döneminde seçme seçilme hakkından bahsetmek mümkün değildir. İlk dönemlerde toplumun cumhuriyete alışması beklenmiş fakat 2. dünya savaşı tek parti döneminin de sonu olmuştur. Cumhuriyet ve demokrasinin miladı 1950 seçimleri olmuştur.

Sivil toplumdaki, demokrasiden, özgürlüklerden bahsediyoruz ama 1923 lere kadar ülkemizde demokrasi kelimesi bile anlamsızdı. 1950 lere kadar seçme hakkı bile olmayan bir toplumdaki sivil toplum oluşturmasını beklemenin ne kadar abesle iştiğal olduğu ortadadır. Demokrasinin dahi yeni yeni şekillendiği bir toplumun sivil toplum için katetmesi gereken daha çok yıllar vardı.

1950 de DP iktidarının seçimi kazanmasıyla ülkede birkaç yıl daha özgür bir ortam oluştu. Fakat daha sonra CHP nin önceki yıllardaki tek parti zihniyeti DP yi de sardı ve tek parti gibi düşünmeye ve istedikleri herşeyi uygulamaya geçirmeye başlamışlardır. Buradan da açıkca görülmektedir ki ülkemiz demokrasisinde gücü eline geçiren demokrasiyi rafa kaldırmaktan çekinmemektedir. Muhalefet ise iktidara gelene kadar demokrasinin yılmaz savunuculuğunu yapmaktadır.

Ülkemiz demokrasisi 1960 yılında yaşanan darbeyle sekteye uğratılmıştır. Demokrasinin birinci kuralı iktidarın kansız bir şekilde el değiştirmesiyken bu sağlanamamış ve ordu çeşitli nedenlerle yönetime el koymuştur. Daha sonra yaşananlar demokrasi adına tam bir faciadır.

1960 darbesinin önemli bir sonucuda Atatürkün zamanında ya siyaset ya askerlik seçiminizi yapın dediği askerlerin siyasete müdahalesinin kapısının açılmasıdır. Devletin toplumu bilinçlendirip seçimlerini daha sağlıklı yapmasına çalışılacağına, halka rağmen demokrasi dışı unsurlarca yapılan değişiklikler ve halkın iradesinin hiçe sayılması daha sonraki yıllarda yapılan darbe ve anayasaların değiştirilmesiyle daha net ortaya çıkacaktır.

1960 darbesi ülkeye yeni bir anayasa kazandırmıştır. 1961 Anayasası liberal ve demokratik bir Türkiye vaadediyordu. Anayasa 1960'tan önce sıkı denetim altında tutulan grupların işçilerin ve radikal aydınların- yerleşik güçlere karşı siyasi mücadele vermesine izin

veriyordu¹⁵⁷. 1961 Anayasasında dikkat çeken bir taraf da parlamento karşısında devlet aygıtının güçlenmesidir. Dolayısıyla devlet vesayeti karşısında gelişen bir sivil topluma karşı, bürokratik zümre hala alternatif bir iktidar temeli oluşturmaktadır¹⁵⁸

Daha özgürlükçü temel hakları güvence altına alan ve daha fazla özgürlükler getiren bu anayasa ile toplum demokrasi kültürüne daha da ısınmaya başlamıştır.

1970 ler ülkemiz için sancılı ve zorlu dönemler olmuştur. Çıkan öğrenci olayları ve görevini yapması gerekenlerin uzakdan izlemeleri ülkemiz açısından kayıp 10 yılımızın olmasına neden olmuştur.

1923-1980 döneminde ordu siyasete 1960 ve 1971 yıllarında müdahale etmiş ve kendince demokrasiye balans ayarı yapmıştır. 1960 dan sonra ülkenin idaresine sivil otoritelerin yanına kendini yetkili gören bir güç daha katılmıştır. Bunun doğurduğu tahribat 1970 lerde ve sonrasında daha net görülmektedir.

1950-1980 döneminde ise toplumda demokrasi kültürü yer etmeye başlasa da her on yılda bir gelen müdahalelerle parçalı hale gelmiştir. 1960-1980 arası 1960 Anayasasının özgürlükçülüğünü yanlış anlayan toplum ülkemizde çıkarılan sağ- sol çatışmalarıyla birbirine girmiş ve ülkeyi büyük bir kaosa itmiştir.

Sivil toplumun 1950 lere kadar gelişiminin imkansızlığı ortadadır. Daha demokrasinin D si olan seçme hakkının kullanımına yeni başlanmıştır. Halkta yerleşik bir demokrasi kültürü oluşmamıştır henüz. Peki halkta demokrasi kültürü , mali imkan yokken sivil toplum bilincinin olmasını nasıl bekleyeceğiz. Sivil toplum için devletten farklı düşünmenin gerektiği açıktır. Bu da zamanla oluşacaktır.

¹⁵⁷ AHMAD, Feroz, Modern Türkiyenin Oluşumu, Sarmal Yayınları, İstanbul, 1994, Syf:222

¹⁵⁸ KEYDER, Çağlar, Türkiyede Devlet ve Sınıflar, İletişim Yayınları, İstanbul, 1992, Syf:68

3.8.3. Devlet Ve Din İlişkisi

Cumhuriyet sonrası devletin en önemli icraatlarından birisi de din devleti olan Osmanlı Devletinden en büyük farkı olan Cumhuriyeti din ve devlet işlerini birbirinden ayırarak korumak istemesidir. Hanedanın yurtdışına çıkarılması, Halifeliğin kaldırılması, 1937 de anayasamıza giren laiklik ilkesi, yeni kurulan ve devlet hiyerarşisi içinde bulunan Diyanet işleri başkanlığıyla bu sağlanmaya çalışılmıştır. Laiklik ilkesi, her şeyden önce eğitim alanında kendisini göstermiştir. Tevhid-i tedrisat, eğitimin çağdaşlaşması olduğu kadar, aynı zamanda tüm eğitim kurumlarının devlet eline(veya en azından devlet denetimine) geçmesi anlamına gelmiştir. Bundan sonra artık, din eğitimi de gerektiğinde devlet tarafından verilecektir ¹⁵⁹Din alanında geçmişle göbek bağının kesikliğini vurgulayan CHP hükümetinin ve aynı zamanda devletin ilkelerinden laiklik, dinin devletten ayrılması, dinin devlet üzerindeki etkinliğini ortadan kaldırmış ve fakat devletin din üzerinde hegemonya kurmasını sağlamıştır. Din ve devlet işlerinin ayrılması olarak tanımlanan laiklik, Türkiye Cumhuriyeti devletinde dinin devlet işlerinden ayrılması, fakat devletin dine karışması olarak yorumlanır ¹⁶⁰ve uygulanır.

Laikliğin tanımı gereği devletin dini kendi işlerine karıştırmaması, kendisinde din işlerine karışmaması gerekirken İslam dininin Hristiyanlık dininden farklı olması gerekçesiyle toplumun dinine karışılmış ve din devlet tarafından şekillendirilmeye çalışılmıştır. Bu dönem toplumun dinini kendi istediği gibi değil de şartların elverdiğince yaşadığı bir dönem olmuştur.

3.8.4. Devlet Ve Ekonomi İlişkisi

Türkiye Cumhuriyeti, yeni kurulan devletin savaşçı değil ekonomik ağırlığı olan bir devlet olacağını her fırsatta vurguluyordu. Ekonomik bir model olarak devlet kendisine kapitalizmi öngörüyordu. Mustafa Kemal kalkınmada milyonların büyük etkisi olacağı inancındadır. "Kaç milyonerimiz var?" diye sorar ve cevabı verir "hiç" ¹⁶¹. Kapitalist kalkınma yolunu İzmir İktisat Kongresinde alınan kararlarda açıkça ortaya koymuşlardır. Ve yine 1927'deki Teşvik-i Sanayi Kanunu da aynı amaçla meclisten çıkarılmıştır. Ülkemizdeki zengin sınıfın olmaması kapitalist sistemin özel sektör tarafından uygulanmasını imkansızlaştırıyordu ve bu durumda devlet ekonomik

¹⁵⁹ Köker, Levent, Modernleşme, Kemalizm ve Demokrasi, İletişim Yayınları, İstanbul, 1990, Syf:88

¹⁶⁰ İNSEL, Ahmet, Türkiye Toplumunun Bunalımı, Birikim Yayınları, İstanbul, 1990, Syf:40

¹⁶¹ CEM, İsmail, Türkiyede Geri Kalmışlığın Tarihi, Cem Yayınları, 5. Basım, 1975, Syf:289

gelişimlerdeki lokomotif rolünü kendisi oynamaya karar Devletçilik ilkesi uygulanmaya başlanmıştı. Ve devlet üçüncü dünya ülkeleri için sadece ekonomik alanı ifade etmiyordu, bunun ötesine geçiyordu, Türkiye örneğinde olduğu gibi. "Kemalist ideoloji, iktisadi, siyasi ve kültürel yönleriyle bir bütün olarak Batı uygarlığı standardına göre kavranan "muasır medeniyet"i devlet eliyle gerçekleştirmeye yönelmiştir. Bu çerçevede devlet, hem iktisadi kalkınmayı sağlayacak, hem Türk halkına Batı'lı normlara uygun bir kültür verilmesi görevini üstlenecek, hem de siyasi ve fikri nazımlık görevini yerine getirecektir. Bu açıdan halkın nasıl eğitileceği de devletle ilgili önemli bir konu olmaktadır¹⁶²

Türkiye Cumhuriyetinde burjuvazinin olmayışı, 1929 dünya ekonomik bunalımı yüzünden uygulanan Türk devletçiliği bazı eleştirileri bünyesinde barındırmaktadır. Zoraki uygulanan devletçilik, bir tür devlet kapitalizmini andırır, nedeniyse devletin, iktidarını özel sermayedar gibi sermaye biriktirmek için kullanmasıdır. ¹⁶³Devletin ekonomik alanda tek söz sahibi olmasını istemek cumhuriyet hükümetinin amaçladığı bir politika değildir. Belirtildiği gibi devletçiliğe olayların zoruyla geçilmiştir. Gerçekte istenen amaçlanan bu durum değildir.

Devletçiliğin gündeme geldiği 1930'da İnönü'nün devletçilik hakkında yaptığı açıklamalar ve Kadro dergisinde yazdığı yazı sonucu resmi görüşün özel girişimi savunduğu açıkça bellidir. Özel girişimle devlet arasında rekabet olmasın gerek yoktur, ikisi de birbirini tamamlayıcı niteliktedir. Devletçilik politikası amacına ulaşınca yani özel girişim burjuva bir sınıf olarak kendisini kabul ettirdikten sonra »uygulamadan vazgeçilmiştir¹⁶⁴ Burada dikkati çekeri Kadro gibi devletçiliği bir sistem olarak idealleştiren dergi içinde resmi görüş özel girişimi savunmuştur. Yani devletçi uygulamaların olduğu dönemde bile daima özel girişim öne çıkarılmaya çalışılmıştır. Bireyin ve bireysel girişimin desteklenmesi, ekonomik alanda kapitalist birikimi destekleyen politikalar 1930'larla 1950'ler arasında burjuvazinin yükselmesine ve ekonomik, toplumsal alandaki gücünü siyasi düzeyde de göstermesine yol açacaktı. Fakat burada sivil toplumun devlet üzerinde burjuvazinin bürokratik seçkinler üzerinde aniden egemenlik kurmaları söz konusu değildir¹⁶⁵

Türkiyede 1950 lerde çok partili hayata geçilmiş ve halk seçme hakkına tam olarak sahip olmuştur. 1950 lerden sonra ülkede halkın üzerindeki baskı bir nebze olsun kaldırılmış

¹⁶² Köker, Levent, Modernleşme, Kemalizm ve Demokrasi, İletişim Yayınları, İstanbul, 1990, Syf:108

¹⁶³ KARPAT, Kemal, Türk Demokrasi Tarihi, İstanbul Matbaası, İstanbul, 1967, Syf:81

¹⁶⁴ ERDEM, Tevfik, Sosyolojik Açıdan Kadro Hareketi, Yayınlanmamış Y.L. Tezi, 1990, Syf:65

¹⁶⁵ KAZANCIGİL, Ali, Türkiyede Modern Devletin Oluşumu ve Kemalizm, Beta Yayınları, İstanbul, 1986, Syf:185

ve halkın taleplerinin bir kısmı karşılanmıştır.1923-1938 arasında ülke savaştan çıkmış ve çok ciddi bir borçla karşı karşıya kalmıştır. Ülkemizin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk sayesinde bu borç yükünden dış borç almadan kurtulunmuştur. Yeni cumhuriyet padişah otoritesi altında yaşamış halka yapılan devrimlerle demokrasi aşılınmaya çalışılmıştır.O zamanın şartlarında yapılan bu devrimlerle toplum çok hızlı bir değişime zorlanmış ve toplumun muasır medeniyetler seviyesine çıkması sağlanmaya çalışılmıştır.

Burada dikkat çekmek istediğim bir konuda o zamanın şartlarında birçok kanunun, kıyafetin vs. Avrupadan örnek alınmasına rağmen Avrupaya kesinlikle boyun eğilmemiş ve onlardan farklı bağımsız bir toplum için toplum mühendisliğine soyunulmuştur.

3.9 Türkiye’de Sivil Toplum Ve Demokrasi

“Demokrasi” ve “sivil toplum” kavramları, Türkiye’de özellikle son on onbeş yıldır, neredeyse gündelik dilde bile en çok kullanılan kavramlar oldu. Tarihsel olarak devlet geleneğinin köklü olduğu ve bu geleneğin askeri müdahaleler ile toplum üzerindeki etkisinin tepe noktalarının görüldüğü bir toplumda; söz konusu kavramların sık kullanılışı, hemen belirmek gerekir ki, devlet-toplum mahiyetinin doğurduğu bir durumdur.Türkiye’de Osmanlı döneminden beri, politik düşüncemizi şekillendiren rijit bir devlet-toplum karşıtlığı söz konusudur. Osmanlı’da devlet geleneğinin ağırlığı, toplumda “devlete karşı fesad” ın olduğu anlayışı gibi bir merkez noktasına dayanmıştır adeta. Bu nokta Cumhuriyete geçişle merkezkaç hale gelmemiş; tek parti dönemi, söz konusu anlayışı “modern” kurum, kavram ve kurullarla sürdürülmesi şeklinde tezahür etmiştir. Çok partili dönem ise, devlet iktidarının simgelediği merkezde politik bir parçalanma olarak, toplumu ön plana getiren bir hareket olmuştur ama; bunu yaparken bu kez devleti “topluma karşı fesad” ın kaynağı anlayışını ekmiştir¹⁶⁶.

¹⁶⁶ SARIBAY ,Ali Yaşar, Kamusal Alan ve Diyalojik Demokrasi, Alfa Yayın, İstanbul, 2000, Syf.57.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI

Sivil toplum denilince bunun ifadesi de sivil toplum kuruluşlarıdır Türkiye'de sivil toplum çok yeni bir kavram olduğundan sivil toplum kuruluşları da yenidir. 1980 öncesine ait devasa sivil toplum örgütlerinin varlığından bahsedilse de (Kızılay, Darüşşafaka, Türk Hava Kurumu vb.) bu kuruluşlar devlet desteğiyle kurulan kuruluşlardır..

4.1. Türkiye'de Sivil Toplum Kuruluşları

Türk hukuk sisteminde STK olarak vakıflar (belli bir amaçla bir araya getirilen mal toplulukları) ve derneklerden (Kazanç paylaşma dışında, kanunlarla yasaklanmamış belirli ve ortak bir amacı gerçekleştirmek üzere, en az yedi gerçek veya tüzel kişinin, bilgi ve çalışmalarını sürekli olarak birleştirmek suretiyle oluşturdukları tüzel kişiliğe sahip kişi toplulukları) bahsedilmiştir. Avrupa ve Amerikadaki NGO veya hükümet dışı kuruluş vb tanımlamalar hukukumuzda yer almamaktadır.

STK Türkiye'de örgütlenme biçimleri olan dernek ve vakıfların ötesinde bazı farklılıklarına göre de sınıflandırılabilir¹⁶⁷:

1. Amatör STK: Bürokratik STK: Üretim çevresi ücretli personelden oluşan, yönetim kurulları bile maaşlı personel gibi çalışan demokratik süreçlerin daha yavaş işlediği STK bürokratik, bunun aksi niteliği gösterenler ise amatördür¹⁶⁸

2. Ortaklığa dayalı STK-Kuruculara dayalı STK: Üyelik ve Genel Kurul esasına dayanan STK ortağa dayalı; bir kurucular kurulunca amaçları belirleyen ve mali kaynaklarla desteklenen STK ise kuruculara dayalıdır¹⁶⁹

3. Dışa açık-Dışa açık olmayan STK: Dışa açık olmayan kuruluşlarda dış çevrenin desteği olmadan amaçlarını gerçekleştirecek faaliyet gösterilir. Dışa dönük kuruluşlarda ise yakın ve uzak çevrenin desteği ile yürütülen bir etkinlik vardır; süreli yayınlar, aidatlar ve etkinlik gelirleri ile masraflar karşılanır¹⁷⁰

¹⁶⁷ ARSLAN, Osman, Kurumsal ve Tarihsel Aşamalarıyla Sivil Toplum ve Türkiye Gerçeği, Y. Lisans Tezi, 1999, syf. 126

¹⁶⁸ GÖNEL, Aydın, Önde Gelen STK, Araştırma Raporu, Türkiye Ekonomi ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayını, İstanbul 1998, Syf: 13

¹⁶⁹ ARSLAN, Osman, Kurumsal ve Tarihsel Aşamalarıyla Sivil Toplum ve Türkiye Gerçeği, Y. Lisans Tezi, 1999, syf. 126

¹⁷⁰ a.g.e. Syf. 127

4.Kendine hizmet eden STK: Başkalarına hizmet eden STK: Kendine hizmet edenler sadece üyelerine, başkalarına hizmet edenler toplumsal amaçlı olarak çeşitli kesimlere hizmet ulaştırırlar ¹⁷¹

5. Kapalı iletişim STK:- Aktivist STK: Birinci grup kermes, balo gibi kendi üyelerinin iletişimi ile sınırlı kalırken, ikinci grup STK siyasal düşünce ve meslek kuruluşları gibi toplumsal amaçlara yönelirler.

6. Proje STK: Projesiz STK: Birinci grup belli bir misyon sahibi, belirlenmiş bir alanda sürekli proje üreten kuruluşlardır. Gelirini de buradan elde eder. Oysa ikinci grup daha genel bir alanda ve pek çok tür etkinliği yapabilen STKdır.

Sivil toplum kuruluşlarının sahip olması gereken üç özellik vardır:

- 1.Merkezden bağımsız olmaları (özerklik)
- 2.Kamu yararı konusunda siyasal toplum kuruluşlarından farklı görüşlere sahip olmaları
- 3.Üyelerinin katılımına olanak veren kuruluşlar olmaları..

¹⁷¹ NAZLIOĞLU,Meral Dinçer,Gönüllü Kuruluşların Toplumdaki Yeri,Türkiye Çevre Vakfı Yayınları,Ankara,1996,Syf:57

4.2. Türkiye’deki Sivil Toplum Kuruluşlarının Hukuksal Gelişimi

Türkiye’ de genel olarak tüm sivil toplum kuruluşlarının, dar anlamda da dernekler ve vakıfların hukuki durumları büyük ölçüde ülkenin siyasal yapısına bağlıdır; dolayısıyla Türkiye’nin siyasal gelişimiyle bu kuruluşların gelişimi arasında bir paralellik kurmak mümkündür¹⁷².

Osmanlılar döneminde bugünkü algıladığımız anlamda dernekler hukuku, 1908 tarihinde II. Meşrutiyetin ilanıyla başlamaktadır. Sivil Toplum Kuruluşlarının diğer bölümü olan vakıflar ise Osmanlı/İslam medeniyetinin insanlığa yapmış olduğu önemli bir katkıdır. Osmanlılar döneminden Cumhuriyete intikal eden vakıflar özel bir düzenlemeye tabidir. Bunların hukuki rejimi ise Vakıflar Hakkında Kanunla düzenlenmiştir¹⁷³.

Cumhuriyetin kurulmasında sonra, 1923 yılında 1909 tarihli kanun değiştirilmiş ve dernekler büyük ölçüde yürütme organının denetimine tabi kılınmıştır. Bu durum 1926 yılına kadar devam etmiştir. Bu tarihte ise İsviçre Medeni Kanunu’nun benimsenmesiyle Türkiye’ye liberal bir dernekler hukuku düzenlemesi gelmiştir. Türk Medeni Kanuna göre, dernek olma iradesinin açıklanmasıyla, dernekler tüzel kişilik kazanmaktadır. Medeni Kanun, “dernek” sözcüğü yerine “cemiyet” sözcüğünü kullanmaktadır¹⁷⁴.

1961 Anayasası, özgürlükçü demokratik düzen içerisinde dernek kurma hakkı ve bir araya gelme özgürlüğünü kişinin temel hakları ve özgürlükleri kapsamında düzenlemiştir. 1971 muhtırasını izleyen hukuk düzenlemeleri dernekler hukukunda önemli kısıtlamalara neden olmuştur. 1972 tarihli, 1630 sayılı Dernekler Kanunu, aslında bir kısıtlamalar düzenlemesidir. “Cemiyet “ sözcüğü yerine ilk defa “dernek” sözcüğü bu kanunda kullanılmıştır. 1630 sayılı kanun, dernek özgürlüğünün kötüye kullanılmasına karşın ölçünün kaçırıldığı bir tepki kanunudur. Bu kısıtlamalar varlığını 12 Eylül 1980’ e kadar sürdürmüş, bu tarihte yapılan askeri müdahaleden sonra 2908 sayılı kanun eskisine nazaran çok büyük değişikliklere uğratılarak çıkartılmıştır. Bu kanuna göre, bir derneğin kurulabilmesi için en az yedi kişinin bir araya gelmesi gerekmektedir. Belirli bir siyasi partiyi desteklemek ya da siyasal partiler arasında işbirliği sağlamak veya adayları desteklemek amacıyla dernek

¹⁷² KOCALAR,Niyazi,Avrupa Birliği ile Bütünleşme Sürecinde Türkiye’de Sivil Toplum Kuruluşlarının Yeri,Yüksek Lisans Tezi, 2006,Syf.96

¹⁷³ a.g.e.Syf.96

¹⁷⁴ a.g.e.Syf.96

kurulamayacağı kabul edilmiştir. Derneklerin uluslar arası faaliyetleri kısıtlanmış, çok sıkı bir denetim sistemi devreye girmiştir. Özellikle derneklerin dış denetiminde, bir yanda en büyük mülki amirin dernekleri denetlemesi, bir yandan da İçişleri Bakanlığı' nın denetimi öngörülmüştür¹⁷⁵.

Avrupa Birliğine uyum sürecinde Anayasa dâhil hemen hemen bütün yasa ve yönetmeliklerde değişiklik yapılmıştır. Örneğin, 8 Aralık 2001 de 4722 sayılı Yeni Medeni Kanun kabul edilmiş ve Yeni Medeni Kanun da 1 Ocak 2002 de yürürlüğe girmiştir. 23 Kasım 2004 tarihinde de 5253 sayılı Yeni Dernekler Kanunu yürürlüğe girmiştir. Ancak bu Anayasa ve yasa değişiklikleri STK'lar ile ilgili bütün sorunları çözmemiştir. Dolayısıyla bu sorunları öncesi ile birlikte değerlendirmek gerekmektedir. Öncelikle 1982 Anayasasından kaynaklı sorunları ortaya koymakta yarar vardır¹⁷⁶.

1982 Anayasası bir tepki anayasasıdır. 1961 Anayasası çok geniş bir hak ve özgürlükler ortamı sağlamıştı. Ancak Türkiye 1960'lar ve 1970'lerde gerek iç siyasetteki bazı sorunlardan dolayı gerekse dünyadaki bazı gelişmelerin etkisiyle sıkıntılı günler yaşamıştır. İç kargaşa, siyasi çatışmalar, ekonomik krizler ve Kıbrıs müdahalesi bunlardan birkaçıdır. Ülkedeki bu kargaşa ortamının sorumlusu olarak da 1961 Anayasası gösterilmiştir. Bu nedenle 1982 Anayasası ile çok daha kısıtlayıcı düzenlemelere gidilmiştir¹⁷⁷.

1982 Anayasa'sının da STK'lar ile ilgili maddeler, 13., 14., 26., 33., 34., 51. ve 135. maddelerdir. 1982 Anayasası 2004 yılı değişikliğine kadar dokuz kez değişmiştir. Bu değişikliklerin besisi bizzat uyum yasaları ile gerçekleştirilmiştir²⁰². Ancak STK'larını ilgilendiren ve sorunlarını çözen değişiklikler en son 2001 yılında yapılmıştır. Bu tarihten itibaren STK'ların hak ve özgürlüklerinin korunması ile ilgilidaha etkili gelişmeler kaydedilmiştir¹⁷⁸.

1982 Anayasasında, 23.7.1995 tarih ve 4121 sayılı Kanunu değiştirilen maddeler arasında sivil toplumu dolaylı olarak etkileyen maddeler 68¹⁷⁹ ve 69¹⁸⁰. Maddelerdir. Bu

¹⁷⁵ " AB Uyum Süreci ve STK' lar", Sivil Toplum Kuruluşları Sempozyumu, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayını, İstanbul, 2004,Syf..11-13.

¹⁷⁶ a.g.e.Syf.81

¹⁷⁷ KARAKUŞ,Olcay,Avrupa Birliği Uyum Sürecinde Türkiye'deki Sivil Toplum Kuruluşları,Yüksek Lisans Tezi,2006,Syf. 82

¹⁷⁸ a.g.e.Syf.82

¹⁷⁹ Siyasî partiler yurt dışında teşkilatlanıp faaliyette bulunamaz, kadın kolu, gençlik kolu ve benzeri şekilde ayrıcalık yaratan yan kuruluşlar meydana getiremez, vakıf kuramazlar.

maddeler de 1995 yılı Anayasa değisikligi ile yeniden dzenlenmislerdir. Bunların haricinde genel olarak hak ve özgürlükleri kısıtlayıcı bazı hükümler baska maddelerde de bulunmaktaydı. Ancak bunların ortaya konması çok daha teknik bir araştırma gerektirecegi ve konuyu ana temadan uzaklaştıracığı için burada sadece doğrudan ilgili maddeler üzerinde duracağız. Bu kapsamda Anayasanın 135. madde değisikligine değinmek gerekmektedir¹⁸¹.

135. maddenin 3. ve 4. fıkraları yani, ‘meslek kuruluşları, kuruluş amaçları dışında faaliyet gösteremezler, siyasetle uğraşamazlar, siyasî partiler, sendikalar ve derneklerle ortak hareket edemezler. Siyasî partiler, sendikalar ve sendika üst kuruluşları, meslek kuruluşları ve üst kuruluşları organlarının seçimlerinde aday gösteremezler ve belirli adayların leh veya aleyhlerinde faaliyette bulunamazlar ve propaganda yapamazlar’ hükmü 1995 değisikligi ile Anayasadan çıkarılmıştır¹⁸².

2001 yılında 4709 ve 4720 sayılı uyum yasaları ile Anayasada yapılan değisiklikler ise şunlardır¹⁸³;

1) Temel hak ve hürriyetlerin sınırlandırılması başlığı altında, 13. maddeye ilk değisiklik 3.10.2001 yılında gelmiştir. Bu değisiklik ile genel sınırlama sebepleri kaldırılmıştır. Bu şekilde madde Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin sistemine de uydurulmuştur. Ancak temel hak ve hürriyetler alanında yeni bir genişleme yaratığı söylenemez. Çünkü yasalarda bununla orantılı değisiklikler yapılmamıştır.

2) Temel hak ve hürriyetlerin kötüye kullanılmasını düzenleyen 14. madde, insan hakları açısından en çok eleştirilen maddelerden biridir. Madde 2001 değisikligi ile kötüye kullanım sayılan durumlar azaltılmıştır. Değisiklik maddeyi AİHS ile uyumlu bir hale getirmiştir ancak temel hak ve hürriyetler alanında yeni bir genişlemeyi ifade ettiği söylenemez.

3) Düşüneyi açıklama ve yayma hürriyetini düzenleyen 26. maddede 2001 yılı değisiklikleri ile farklı dillerin kullanılması yasası kalkmıştır.

¹⁸⁰ Siyasî partiler, kendi siyasetlerini yürütmek ve güçlendirmek amacıyla dernekler, sendikalar, vakıflar, kooperatifler ve kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları ve bunların üst kuruluşları ile siyasî ilişki ve işbirliği içinde bulunamazlar. Bunlardan maddî yardım alamazlar,

¹⁸¹ a.g.e.Syf.82

¹⁸² a.g.e.Syf.83

¹⁸³ a.g.e.Syf.83

4) Dernekler, siyasî amaç güdemezler, siyasî faaliyette bulunamazlar, siyasî partilerden destek göremez ve onlara destek olamazlar, sendikalarla, kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları ve vakıflarla bu amaçla ortak hareket edemezler hükmü de 1995 tarih ve 4121 sayılı Kanunla değiştirilen 33'üncü maddenin yeni şeklinde bulunmamaktadır. Dernek kurma hürriyeti de 33. maddede düzenlenmiştir. 2001 değişikliği ile bazı genel sınırlandırma sebepleri de kaldırılmıştır.

5) Anayasanın 34. maddesi, toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkı, başlığını taşımaktadır. Bu madde ile ilgili yapılan 2001 yılı anayasa değişikliğinde 5. fıkra hükümden çıkarıldı. 34. maddenin 5. fıkrası, dernekler, vakıflar, sendikalar ve kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşlarının kendi konuları ve amaçları dışında toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenlemelerini yasaklıyordu. Bu STK'ların siyasi etkinliklerini güçlendirilmesi açısından olumlu bir değişikliktir.

6) Anayasa'nın 51. maddesi de sendika kurma hakkını düzenlemektedir. Bu maddedeki "işçi ve işveren" ibaresi "çalışanlar ve işverenler" olarak değiştirildiği için işçi olmayan kamu çalışanları içinde sendika kurma hakkının anayasal temelleri sağlanmış oldu. Ayrıca işçi sendikasına üyelik ya da yöneticilik için bazı kısıtlayıcı ve yasaklayıcı hükümlerde maddeden çıkarılmıştır.

Görüldüğü gibi STK'ları ile ilgili Anayasadan kaynaklanan bazı sorunlar çözülmüştü. Sivil toplumun, örgütlenme, ifade, barışçıl toplantı ve siddetsiz gösteri hak ve özgürlüklerinde kısmen bir iyileşme görülmüştür. Ancak bunlar STK'ların önündeki bütün engelleri kaldırmaya yetmemiştir. Anayasa değişiklikleri ile orantılı olarak yasalarda da düzenlemelerin yapılması gerekli görülmektedir. 2908 sayılı Dernekle Kanununda oldukça fazla yasak ve kısıtlayıcı hüküm bulunmaktadır. Hak ve Özgürlükler tanınıyor ancak ardından istisnalarla dolu bir liste geliyor. Bu yasa bu haliyle bu alanda ciddi bir insan hakları ihlali, yasak ve kısıtlamalar örneği teşkil etmektedir. 2908 sayılı Dernekler Kanunundan kaynaklanan sorunlar yeni Dernekler Kanunu ile büyük oranda giderilmiştir¹⁸⁴.

5253 sayılı Dernekler Kanununun 23 Kasım 2004 de yürürlüğe girmesi ile 2908 sayılı Dernekler Kanunundaki birçok yasak ve sınırlamalar kaldırılmıştır. Derneklerin önündeki

¹⁸⁴ KARAKUŞ, Olcay, Avrupa Birliği Uyum Sürecinde Türkiye'deki Sivil Toplum Kuruluşları, Yüksek Lisans Tezi, 2006, Syf. 84

sınırlandırlamaların kalkması ve sivil toplumla sivillerin ilgilenmeye başlamasıyla dernekleşmede hızlı bir artış göstermeye başlamıştır.

Türkiye-AB ilişkileri hukukumuz üzerinde önemli yansımalara neden olmuştur. İlk olarak 2001 tarihli Avrupa Birliği Müktesebatının Üstlenilmesine İlişkin Ulusal Programda derneklerde özgürlükçü bir düzenlemenin gerçekleştirileceği taahhüt edilmiştir. İkinci olarak, 23 Haziran 2003 tarihli düzenleme ile AB' ye karşı derneklerde özgürlükçü düzenleme iradesi teyit edilmiştir. Bu bakımdan, şu anda derneklere ilişkin düzenlememiz, Kara Avrupası'ndaki ulusal hukukların düzenlenmesinden çok farklı değildir. Bir çok konuda, Türk çözümü ile Almanya, Avusturya, Fransa, Belçika, Hollanda çözümleri arasında fark bulunmamaktadır. Örneğin, bu ülkelerde idare duruma göre derneği kapatabilmekteyken, Türk çözümü, derneğin kapatılmasını yargı merciine vermiştir¹⁸⁵.

“AB’ ye uyum sürecinde Türkiye’ de sivil toplumsal gelişmenin de önünü açılmaktadır. Dernekler ve vakıflar kanunları, Medeni Kanun’ daki ilgili maddeler, ayrıca toplantı ve gösteri yürüyüşlerine yönelik düzenlemeler giderek çağdaş demokrasi standartlarına yaklaşmaktadır. AB Komisyonu’ nun 2003 Türkiye İlerleme Raporuna göre şu noktalarda önemli eksiklikler olduğu dile getiriliyordu. Bunlar¹⁸⁶;

- Derneklerin ağır işlemlere tabi olduğu, büroların kapatıldığı, etkinliklerin durdurulduğu durumlar yaşanmaktadır.
- Dernek kurma girişimlerine yönelik ayrımcılık yaratan uygulamalar ve derneklerin uluslar arası muhatapları ile ilişkilerindeki bazı kısıtlamalar sürmektedir.
- Bazı gösterilerde güvenlik güçleri aşırı şiddet kullanmaktadır.
- Cemaat vakıfları ve sendikal örgütlenme açısından bazı önemli kısıtlamalar sürmektedir.

Genel olarak sonuç itibariyle, sivil toplumun gelişmesine uygun bir demokratik mevzuat ortamı giderek somut adımlar atılmaktadır. Ama uygulamaya da özen gösterilmesi itibariyle, Türkiye bu anlamda çağdaş uygarlık seviyesine ulaşılabilir. Tüm bunlar göz önünde

¹⁸⁵ “Avrupa Birliği, Devlet ve STK’ lar”, Sivil Toplum Kuruluşları Sempozyumu, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul, 2001, s.188-191.

¹⁸⁶ KOÇALAR, Niyazi, Avrupa Birliği ile Bütünleşme Sürecinde Türkiye’de Sivil Toplum Kuruluşlarının Yeri, Yüksek Lisans Tezi, 2006, Syf.97

tutulması itibariyle uygulanmanın gerçekleştirilmesi olarak hem sivil hem de siyasal demokratik anlayış benimsenmiş olmalıdır.¹⁸⁷

Diğer bir konuda ise Avrupa komisyonu ve sivil toplum veri tabanında yer alabilecek sivil toplum kuruluşlarına yönelik geliştirilmiş kriterler birbirlerine çok benzerdir ve bir araya getirildiklerinde şöyle bir liste ortaya çıkmıştır¹⁸⁸;

1. Ticaret Birlikleri
2. Sendikalar
3. İşveren Kuruluşları
4. Hükümet Dışı Kuruluşlar (NGO)
5. Hizmet ve üretim birlikleri
6. Yerel İdarelerin Birlikleri
7. Politik İlgi Grupları
8. Dinsel İlgi Grupları
9. Diğer gruplar

Birlik, bu kriterlerden yola çıkarak toplumsal ve ekonomik konularda rol oynayan tüketici kurumlarından ortak amaç çevresinde insanları bir araya getiren hükümet dışı topluluklara (çevre, insan hakları, hayır kurumları gibi); dinsel topluluklardan yerel girişimlere, gençlik kuruluşlarına, aile birliklerine kadar insanların dahil oldukları kuruluşları sivil toplum kuruluşları olarak kabul etmektedir. Avrupa Komisyonu, 2002 yılında kabul ettiği bir dizi prensip kararıyla sivil toplum ile yürütülebilecek olan çalışmalarda etkili bir iletişim ve işbirliğinin oluşturulması için öngörülen minimum standartlar belirledi. Bu prensipler kısaca, açıklık, katılımcılık, sorumluluk, şeffaflık, etkin olmak, ve tutarlılık olarak öngörülmüştür. Özde, bu prensipler Komisyon' un STK' lara bakış açısını yansıtmaktadır¹⁸⁹.

Aday ülkelerde, AB' ye üyeliğin önkoşulunu oluşturan Kopenhag Kriterlerine uyum çerçevesinde sivil toplumun gelişmesine büyük önem veriliyor. Sivil toplumun çeşitliliği ve dinamikliği sağlıklı bir çoğulcu demokrasinin göstergesidir. Daha spesifik olarak, politik kriterler içinde önemli bir yer tutan örgütlenme özgürlüğü, her alanda çalışan STK' lar için maksimum otonomi ve devletten minimum müdahaleyi gerektirir¹⁹⁰.

¹⁸⁷ a.g.e.Syf.98

¹⁸⁸ "Avrupa Birliği ve Sivil Toplum Kuruluşları" <http://www.genclikcydd.org.tr/dernek/0505/Kurultay2005-Martidoc>, (05.09.2005)

¹⁸⁹ KOÇALAR,Niyazi,Avrupa Birliği ile Bütünleşme Sürecinde Türkiye'de Sivil Toplum Kuruluşlarının Yeri,Yüksek Lisans Tezi, 2006,Syf.98

¹⁹⁰ a.g.e.Syf.99

Tabii aday ülkelerde olduğu gibi, Türkiye’ de de sivil toplum örgütlerine bazı görevler düşüyor. Bunlardan bazıları STK’ lar arasında somut işbirlikleri ve ağlar kurmak ve bunları aktif tutabilmek, uluslar arası ağlara dahil olmak ve ortaklıklar kurmak. İkincisi, yerel örgütlerin nitel ve nicel gelişimini sağlamak ve bunun için yerel ve ulusal bazda sivil toplum örgütlerinin teknik ve yönetim kapasitelerinin geliştirilmesi. Bu noktalarda tabii daha tecrübeli ve büyük STK’ lara görev düşüyor. Ayrıca yasal düzenlemelerin iyileştirilmesi, demokratikleştirilmenin ve karar mekanizmalarına katılımın yanı sıra sivil toplum örgütlerinin kendi iç işleyişlerinin de demokratikleşmesi ve saydamlaşması önem verilmesi gereken noktalardır. Komisyon kamu kuruluşlarıyla işbirliğine geçerek sivil toplum örgütlerinin ihtiyaçlarını karşılamaları için de destek veriyor. Bunlardan biri ABGS ile yürütülecek sivil toplum ve kamu işbirliğinin geliştirilmesini destekleyecek bir program, bir diğeri ise İçişleri Bakanlığı Dernekler Dairesi ile yürütülecek ve derneklere yönelik mevzuat değişikliği, şeffaflığın artırılması ve katılımcılığın teşvikini içeren bir program olacak¹⁹¹.

Programın en somut adımı Derneklere bakan birimin Emniyet Genel Müdürlüğünden alınması ve İçişleri Bakanlığı içinde yeni kurulan Dernekler Dairesi başkanlığına aktarılmasıdır. Sivil toplum kuruluşların iş ve işlemlerini ve denetimini yapan bir birimin kolluk güçlerinde bulunması ve hala kolluk güçlerinin bağlı olduğu bakanlıkta olması sivil toplumun sivilliğine pek de uymamaktadır. İleriki yıllarda sivil toplumun vakıflar kısmına bakan Vakıflar Genel Müdürlüğü gibi bir oluşumun dernekler içinde sözkonusu olması işten bile değildir.

¹⁹¹ a.g.e.Syf.99

4.3. Avrupa Birliği - Türkiye ilişkileri ve Sivil Toplum Kuruluşları

Türkiye'nin Avrupa iktisadi kurumlarıyla ilişkileri 1940'lı yıllarda başlamıştır. Ancak İkinci Dünya Savaşının çıkması ile bu girişimler sonuçsuz kalmıştır. Türkiye, 30 Temmuz 1959 yılında Avrupa Konseyine ortaklık başvurusunda bulunmuştur. 28-30 Eylül 1959'de Avrupa Ekonomik Topluluğu ile Türkiye arasında ilk hazırlık görüşmeleri yapıldı. Görüşmeler sürecine ilk engel Türkiye'de yasanan 27 Mayıs 1960 askeri darbesi olmuştur. Daha sonra devam eden görüşmeler 28 Haziran 1962 de tamamlanmıştır¹⁹².

Türkiye ile Avrupa Topluluğu ilişkilerinin temelini 12 Eylül 1963 Ankara antlaşmasına dayanmaktadır. Ankara antlaşması, Roma antlaşmasınının 238. maddesine dayanan ve Türkiye ile Topluluk ortaklığının temel ilkelerini belirleyen bir çerçeve antlaşmadır. Gümrük Birliği çerçevesinde Avrupa Ekonomik Topluluğu ile gerçekleştirilecek ticari ve ekonomik ilişkilerin içeriğini belirleyen antlaşma Katma Protokol antlaşmasıdır¹⁹³. Katma Protokol 23 Kasım 1970 tarihinde Brüksel'de imzalanmıştır. Katma Protokol ile Avrupa Ekonomik Topluluğuyla Türkiye ilişkileri yeni bir sürece girmiştir. Ancak Türkiye 25 Aralık 1976 da tek taraflı bir karar ile tüm yükümlülükleri durdurmuştur¹⁹⁴.

28 Mayıs 1979 tarihinde Avrupa Topluluğu ile Yunanistan arasında tam üyelik için katılım anlaşması imzalanmıştır. Bu gelişme üzerine Türkiye de tam üyelik başvurusunda bulunmaya hazırlanır. 5 Subat 1980 de yapılan Ortaklık Konseyi toplantısında da ilk kez Türkiye'nin katılmasından söz edilmistir. Yunanistan'ın olumsuz vetosuna kalmamak için yılsonunda tam üyelik başvurusu yapılacaktır ancak Türkiye'de siyasi darbe gerçekleşmiştir. Karsılık olarak Topluluk da bazı yükümlülüklerini aksatmaya ve ilişkileri geliştirmek için çabalardan feragat etmeye başlayacaktır. 12 Eylül 1980 askeri müdahalesi Türkiye ile Avrupa Topluluğu ilişkilerini altı yıl boyunca dondurulmasına sebep olmuştur. Yunanistan'ın 1 Ocak 1987 de Avrupa Ekonomik Topluluğuna erken üyeliği Türkiye için olumsuz bir dönemin başlangıcı olmuştur. ilişkilerde düzelme beklendiği için 14 Nisan 1987 de Türkiye Avrupa Topluluğuna tam üyelik için resmen basvurmıştır. Basvuruya da olumlu yanıt gelmiştir. Ancak bu başvuru ile ilişkilerde beklenen olumlu gelişmeler görülmemiştir. Birlik genişlemeyi durdurma ve derinleşmeye yönelme kararı almıştır. 1993 de baslatılan dördüncü

¹⁹² KARAKUŞ, Olcay, Avrupa Birliği Uyum Sürecinde Türkiye'deki Sivil Toplum Kuruluşları, Yüksek Lisans Tezi, 2006, Syf. 72

¹⁹³ BOZKURT, Enver, Mehmet ÖZCAN, Arif KÖKTAS, Avrupa Birliği Hukuku, Nobel Yayın Dağıtım, Birinci Baskı, Ankara, 2001, Syf. 264, 278

¹⁹⁴ KARAKUŞ, Olcay, Avrupa Birliği Uyum Sürecinde Türkiye'deki Sivil Toplum Kuruluşları, Yüksek Lisans Tezi, 2006, Syf. 72

genisleme dalgasına Türkiye dâhil edilmemistir. Bu ilişkileri kopma noktasına getirmiştir. Avrupa Birliğinin Türkiye'ye karşı olumsuz tutumları 1999'a kadar da devam etmiştir¹⁹⁵.

12,13 Haziran 1993 tarihinde Kopenhag Zirvesinde Topluluğa tam üyelik için Türkiye'nin de harfiyen yerine getirmesi gereken şartları belirlenir. Bu kriterlere uyulması Avrupa Birliği üyeliği şansını artıran faktörler olacaktır. Ardından 1997 Amsterdam Zirvesinde belirlenen siyasi, ekonomik ve parasal politikaların uyum şartı Avrupa Birliği üyesi ülkelerin yol haritasını belirlenmektedir. Kriterler, Avrupa kimliğine sahip olmak, demokratik bir yönetime, insan ve azınlık haklarına saygılı katılımcı kurumlara sahip olmak, piyasa ekonomisine ve Avrupa Birliğinin rekabet ortamına ayak uydurabilecek kapasitede olmak, Avrupa Birliğinin siyasi, ekonomik ve parasal birlik gibi politikalarına uyum sağlama kapasitesine sahip olmak olarak belirlenmiştir¹⁹⁶.

1 Ocak 1996 Türkiye, Avrupa Birliği arasında 'Gümrük Birliği' yürürlüğe girmiştir. Bu olumlu gelişmelere rağmen Türkiye ile Avrupa Birliği arasındaki ilişkiler bir süre daha düzelmemiştir. Buna bir de Türkiye'de 28 Subat 1997 Milli Güvenlik Kurulu kararlarının etkisiyle gelişen Avrupa Birliğine karşı tavırlar da eklenmiştir. Özellikle muhafazakâr kesimden Avrupa Birliği karşıtı bazı sesler yükselmiştir. 12, 13 Aralık 1997 Lüksemburg Zirvesinde Türkiye ile Avrupa Birliği ilişkileri kopma noktasına gelmiştir. Avrupa Komisyonunun 21 yüzyıl genişleme stratejisini açıkladığı Gündem 2000 raporu, 2000'li yıllarda 2 dalga olarak birliğe katılacak ülkeleri belirlemiştir. Bu belgenin genişleme bölümünde Türkiye'ye değinilmeyerek öngörülen genişleme dalgalarına Türkiye'nin dâhil edilmediğini ortaya konulmuştur. Aynı bir başlık altında Türkiye ile ilişkilerin gümrük birliği çerçevesinde sürdürüleceği belirtilmiştir. Aday ülkeler içerisinde birliğin dışında bırakılan tek ülke Türkiye olmuştur. 15-16 Haziran 1998 Cardiff Zirvesinde Türkiye aday ülke olarak tekrar zikredilmesi ilişkilere kısmi bir canlanma getirmiştir. İlişkilerin belirli bir dengeye gelmesi de 2000'li yıllarda olmuştur¹⁹⁷.

2 Aralık 1999 Helsinki Zirvesi ile Türkiye'nin aday ülke olduğu resmen ilan edilmiştir. Helsinki Zirvesinde Türkiye'nin aday ülke olarak kabul edilmesi üzerine, Avrupa Birliği müktesebatı ile ulusal mevzuatın uyumlaştırılması için çalışmalar yoğunlaşmıştır.

¹⁹⁵ a.g.e.Syf.72

¹⁹⁶ a.g.e.Syf.73

¹⁹⁷ a.g.e.Syf.73

Sürecin sonunda birlik müktesebatının ve uluslararası diğer antlaşmalardaki bütün yükümlülükleri tam olarak üstlenilmiş olması gerekmektedir. Avrupa Birliği üyeliğinin gereği olarak da Türkiye’den, ekonomide, insan hakları ve demokrasi alanlarında olumlu gelişmeler beklenmektedir. Yani, sorunsuz işleyen bir piyasa ekonomisinin, demokratik ilkelere dayalı bir siyasal sistemin ve sivil toplum geleneğinin yerleşmiş olduğu bir toplumsal sistemin sağlanması ve bu sistemin sürekliliğinin garanti altında olması gerekmektedir¹⁹⁸.

11 Nisan 2000’de Türkiye-Avrupa Birliği Ortaklık Konseyinde, müzakerelerin başlaması kararı alınmıştır. Haziran 2000 tarihine Türkiye için tarama süreci başlar. Ardından 17 Aralık 2004 Brüksel Zirvesinde Türkiye ile Kopenhag Kriterlerini müzakerelere başlamasına yetecek kadar yerine getirdiğine karar verilmiştir. Tarama sürecinin sonunda Avrupa Birliği Türkiye ile 3 Ekim 2005’de müzakereler başlanmasına karar vermiştir¹⁹⁹.

Türkiye’nin en büyük dış politikası Avrupa ülkesi olmaktır. Buda birliğe tam üyelik ile gerçekleşecektir. Avrupa Birliğine tam üyelik de o ülke için Avrupa değerlerine ekonomik, sosyal, kültürel, siyasal ve hukuksal ve pek çok alanda uyumlu olmak demektir. Bu süreçte bugün ulusal sivil toplum kuruluşlarımıza da birçok görev düşmektedir. Kamu, özel sektör ve STK birliktelikleri ile iyi yönetim ve etkili politika yapmaya katkı sağlanması da hedeflenmektedir²⁰⁰.

4.4. Avrupa Birliği Yolunda Türkiye’de Sivil Toplum Kuruluşu-Devlet İlişkileri

Sanayileşmiş toplumların ve Avrupa Kimliği’nin yansıması ayrılmaz bir parçası haline gelen sivil toplum, Sosyal Avrupa’nın inşasında ve Avrupa bütünleşmesinde de önemli bir yere sahiptir. Avrupa Birliği’nin tarihsel gelişimi incelenirse, Topluluk politikalarında ve etkinliklerinde sivil toplumun, insan haklarının ve demokratik değerlerin giderek daha fazla önem kazandığı görülmektedir. İlk Topluluk antlaşmalarında üzerinde pek durulmayan temsili demokrasi ilkeleri ve insan haklarına saygı, çok geçmeden Avrupa bütünleşmesinin, dünyada kendini kanıtlanmasının başlıca araçlarından olmuştur Temel hak ve özgürlüklerin ve insan haklarının korunması ve güçlendirilmesi, dünya barışına ve adaletin sağlanmasına katkıda

¹⁹⁸ a.g.e.Syf.74

¹⁹⁹ a.g.e.Syf.74

²⁰⁰ GÜNGÖR AK, Bihter, “Türkiye’nin Avrupa Birliği’ne Katılım Sürecinin Sivil Toplum Kuruluşlarına etkileri ve Katkıları”, II. Ulusal Sivil toplum Kuruluşları Kongresi-Küresel Esitlik, Bildiri Kitabı, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Biga İktisat ve İdari Bilimler Fakültesi Troia Kültür Merkezi, 15–16 Ekim 2005, Çanakkale, 2005, Syf.185–195

bulunacaktır. Ancak, bu hedeflere uluslar arası kuruluşların, örgütlü sivil toplumun ve vatandaşların katkısı olmaksızın ulaşılamayacağı da bir gerçektir²⁰¹.

Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne uyum süreci içerisinde Sivil Toplum Kuruluşu-Devlet ilişkisi özel bir konum teşkil ediyor. Burada şu belirtilmelidir ki Avrupa Birliği bir devlet olmakla, uluslar üstü bir örgüt olmakla beraber, kendi yapılanmasını bir siyasi yapılanmaya doğru yönelttiği için ciddi bazı tartışmaların sürdüğü bir örgütlenmedir ki yönetim tartışması bu çerçevede giderek daha önemli bir kavramsal boyut kazanıyor. Türkiye'de açıkça görülen şu ki; sivil toplum kuruluşları Türkiye'de çok aktif değil ve Avrupa Birliği ilişkilerini fazla bilmiyor ve üstelik demokratik reflekslerini makul seviyede gösteriyorlar²⁰².

1960'larda başlayan Türkiye-Avrupa ilişkileri bütün dönemlerde Türkiye'de savunulduğu kadar tartışılmaktan da geri kalmadı. Çağdaşlaşmanın, modernleşmenin adresi olarak Batı'yı gören Türkiye, Avrupa Birliği ile bu yolda zorlu bir ilişkiye sahip olsa da Avrupa'dan hiç vazgeçmedi. Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne yönelik politikaları, devletin temel amaçlarından, yapı taşlarından biri olan çağdaşlaşma idealizmini yansıttığı kadar, iç politik aktörlerin etkileşim ve değişimlerini de yansıtan bir süreçtir. Türkiye'nin AB'ne Helsinki'de aday ilan edilmesiyle birlikte başlanan dönemde, belki de Türkiye'de bugüne kadar kamuoyu önünde hiç tartışılmadığı kadar Avrupa Birliği tartışıldı. Hatta bu tartışmalar, insanların kafalarını karıştıracak kadar yoğun yapıldı. Bu tartışmalar aynı zamanda ülkenin karar alıcı aktörlerin arasında da yaşanmaktaydı. Ancak bu süreçte değişmeyen tek konu ise Türkiye'nin AB'ye yönelişi olmuştur²⁰³.

Öncelikle Avrupa Birliği bir devlet olmamakla, uluslar üstü bir örgüt olmakla birlikte, kendi yapılanmasını bir siyasi yapılanma olmaya doğru yönelttiği için ciddi bazı tartışmaların hala sürmekte olduğu bir örgütlenme. Yönetim tartışması da bu çerçevede giderek daha önemli bir kavramsal boyut kazanmaktadır²⁰⁴.

İyi yönetim kamu yönetiminin şeffaf, sorgulanabilir, katılımcı ve eşitlikçi bir yaklaşımla insan hakları ve hukukun üstünlüğü ilkeleri gözetilerek gerçekleştirilmesi olarak

²⁰¹ "Sivil Toplum İş Başında", <http://www.deltur.cec.eu.int./sivilrtt>, (22.08.2005).

²⁰² "Türkiye-AB Bütünleşmesinde Sivil Toplum Kuruluşlarının Rolü", Türkiye'de Sivil Toplum Kuruluşları Sempozyumu, Heinrich Böll Vakfı Yayını, İstanbul, 2000, Syf.177-178.

²⁰³ KOÇALAR,Niyazi,Avrupa Birliği ile Bütünleşme Sürecinde Türkiye'de Sivil Toplum Kuruluşlarının Yeri,Yüksek Lisans Tezi, 2006,Syf.93

²⁰⁴ a.g.e.Syf.93

tanımlanabilir. Yönetişimin iki boyutundan söz edilebilir bu durumda. Bir doğrudan hükümetlerin siyasi eylemleriyle ilgili olan siyasi boyutu var, bir de sivil toplum örgütlerinin kurumsal kapasitesini de içeren kurumsal boyutu²⁰⁵.

Temsili demokrasilerin yaşadığı krizler karşısında dünyada ve Türkiye’de Sivil Toplum Kuruluşları’nın önemi giderek artmaktadır. Dünyadaki bu genel eğilimin dışında Türkiye’nin bu konuda uluslar arası platformda yapmış olduğu taahhütler de vardır. Avrupa Birliği’ne üye olmak isteyen Türkiye bu alandaki yasal çerçeveyi, dünyanın günümüzde ulaştığı anlayışa göre yeniden düzenlemeyi kabul etmiştir²⁰⁶.

1999 yılı Aralık ayında yeniden rayına oturan Türkiye’nin Avrupa Birliği’ne katılma süreci üzerine yapılan tartışmalara bakıldığında bu süreç demokratikleşme ile özdeşleşmiş görünmektedir. Devletin ve toplumsal mekanizmaların tümünün masaya yatırıldığı bu tartışmalarda, Sivil Toplum Kuruluşları odak noktasında bulunmaktadır. Türkiye’nin AB müktesebatına uymasının ön koşulu ve aynı zamanda en büyük faydası, Türkiye’deki devletin ve toplumun kendisi ile hesaplaşmasıdır. Bunun öncülüğünü de toplumun ürettiği kurumlar olan Sivil Toplum Kuruluşları yapmaktadır²⁰⁷.

Avrupa Birliği’ne üye ülkelerin tümü yasalarını, son kırk yıldır oluşturulmaya çalışılan “Avrupa Hukuku” temeline dayandırmaya çalışmaktadır. Üye olmak isteyen her ülkenin de bu temel hukuka uyum sağlaması gerekmektedir. Türkiye’de Sivil Toplum Kuruluşları konusunda, Batı Avrupa Ülkelerinde rastlanması imkansız, yasal sorunları gidermek zorundadır. Aday ülke olarak Türkiye’den beklenen, Sivil Toplum Kuruluşları alanındaki düzenlemelerini Batı Avrupa ülkelerinin standartlarına yaklaştırmasıdır²⁰⁸.

Avrupa Birliği üyeliği salt politik konuların ötesinde, eğitim, kültür, çevre vb. tüm toplumsal konuları kapsadığı için bunların tartışılması da gündeme gelmektedir. Bu konuların tartışılabilir hale gelmesi ve tartışmalarında Sivil Toplum Kuruluşları’na düşen rolü bireyleri ve içine kapanmış oldukları ikame cemaatleri aşarak sivil toplum tabanını genişlemeye

²⁰⁵ “Türkiye-AB Bütünleşmesinde Sivil Toplum Kuruluşlarının Rolü”, Türkiye’de Sivil Toplum Kuruluşları Sempozyumu, Heinrich Böll Vakfı Yayını, İstanbul, 2000,Syf.177-178.

²⁰⁶ TEKELİ, İlhan, “Sivil Toplum Kuruluşları Yerelleşme ve Yerel Yönetimler Sempozyumu Açılış Konuşması”, STK’lar Yerelleşme ve Yerel Yönetimler, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayını, İstanbul, 2002, Syf 16.

²⁰⁷ YERASIMOS, Stefanos, “Sivil Toplum Avrupa ve Türkiye”, Türkiye’de Sivil Toplum ve Milliyetçilik, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001, Syf.22.

²⁰⁸ KOCALAR, Niyazi, Avrupa Birliği ile Bütünleşme Sürecinde Türkiye’de Sivil Toplum Kuruluşlarının Yeri, Yüksek Lisans Tezi, 2006, Syf.94

sevketmektir. Buradan varılacak sonuç ise Avrupa Birliği dürtüsünün Türkiye'deki sivil toplum olgusunu büyük ölçüde hızlandıracağı ve sivil toplumun gelişmesinin de Avrupa Birliği sürecini rayına oturtacağıdır²⁰⁹.

Yerasimos, Avrupa Birliği'nin, Türkiye'nin daha önce katılmış olduğu NATO, OECD gibi salt savunma ya da ekonomik amaçlı bir kuruluş olmadığı ve bunların ötesinde bir halklar birliği olduğu, tüm kriterlerin karşılanmasının dışında, bu birliğin oluşması ve taraflar tarafından özümsemesiyle bütünleşmeye ulaşılacağından hareketle, bu birlikteliğin oluşmasında hükümetlerin ve bürokrasinin yanısıra her iki tarafın halklarının yani sivil toplumlarının ve sivil toplum kuruluşlarının da birlikte çalışmaları gerektiğine işaret etmektedir. Bunun yanısıra resmi kuruluşların Avrupa Birliği'ne uyum sürecinde yaptıkları düzenlemeleri konuyla ilgilenen sivil toplum kuruluşlarına danışarak yapması da önemli bir gerekliliktir²¹⁰.

Sivil Toplum Kuruluşları ile devlet arasındaki ilişkilerin belirlenmesi ile ilgili olarak Avrupa Birliği'nin koyduğu genel-geçer yasalar yoktur. Tüzük, kuruluşla ilgili ayrıntılar v.s. her üye ülkede farklılık gösterebilir. Ancak hepsinde de kabul edilen ve aday ülkelerden de beklenen temel bir standart vardır. Kopenhag Siyasi Kriterleri ile anlatılmak istenen de budur. Önemli olan sivil toplum kuruluşlarının nasıl çalışacağına dair anlayışın, uygulamada farklar olmakla birlikte, ortak değerleri ifade ediyor olmasıdır²¹¹.

Avrupa Birliği'ne üye ülkelerde Sivil Toplum Kuruluşları-Devlet ilişkisi açısından önemli hususları şu şekilde sıralamak mümkündür²¹²;

1. Bir sivil toplum kuruluşu kurmak kolay ve ucuz olmalıdır, kuruluşun çalışmaya başlaması karmaşık süreçler gerektirmemelidir. Sivil Toplum Kuruluşları'nın "non-governmental" olmasının dolayısıyla tehlikeli oldukları sonucunu doğurmadığından hareketle sivil toplum kuruluşlarının, kuruluşunun izne bağlı olmaktan çıkarılması gerekmektedir.

2. Avrupa Birliği ülkelerinde sivil toplum kuruluşları vergiden muafır.

²⁰⁹ YERASIMOS, Stefanos, "Sivil Toplum Avrupa ve Türkiye", Türkiye'de Sivil Toplum ve Milliyetçilik, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001, Syf.22

²¹⁰ a.g.e., Syf. 23.

²¹¹ NIAL Leonard, " STK-Devlet İlişkilerine Dünyadan Bakış", Avrupa Birliği, Devlet ve STK'lar, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayını, İstanbul, 2001, s. 41.

²¹² a.g.e., Syf.41-42.

3. Avrupa Birliği üyesi ÷lkelerde, Sivil Toplum Kuruluşları'nın kapatılması çok nadir karşılaşılan bir durumdur. Bu kapatmalarda, kuruluşun kar amacı gütmeye başlaması, üyelerinin Sivil Toplum Kuruluşu'nu kullanarak şahsi çıkar sağlamaya başlaması veya normal şartlarda bireysel düzeyde yapıldığında suç sayılan eylemlerin Sivil Toplum Kuruluşları tarafından yapılması halinde söz konusu olabilmektedir.

4. Avrupa Birliği, Sivil Toplum Kuruluşları'nın dış kaynaklı destek almasını toplum için bir tehdit unsuru olarak görmemektedir.

4.5 Türkiye-Avrupa Birliği İlişkilerinde Sivil Toplum Kuruluşlarının Rolü

1963 yılında Ankara Anlaşması ile başlayan, 1996 yılında Gümrük Birliği'nin tamamlanmasıyla ivme kazanan Türkiye-Avrupa Birliği ilişkileri Türkiye'nin adaylığının teyit edildiği 1999 Helsinki Zirvesi'nden bu yana, büyük bir aşama kaydetmiştir. Mevcut ilişkilere çok boyutlu bir içerik kazandıran üyelik süreci ile birlikte ÷lkemizde siyasi, ekonomik, hukuki ve sosyal yaşamı ilgilendiren tüm alanlarda köklü reformlar gerçekleştirilmiştir. İşte ÷lkemizin toplumsal dönüşüm projesi olan AB üyelik sürecindeki en önemli randevularından biri ise 17-18 Aralık tarihinde gerçekleşen AB Konseyi Zirvesi olmuş ve katılım müzakerelerinin başlangıç tarihi 3 Ekim 2005 olarak belirlenmiştir²¹³.

Bu süreçte siyasi ve ekonomik kriterlere uyumun yanı sıra, son derece teknik, detaylı, kapsamlı kurallar bütününe uyum sağlanacak ve uyumun etkileri toplumun tüm kesimlerine yansımaktır. Katılım müzakerelerinin sağlıklı işleyebilmesi için temin edilmesi gereken iki ilke vardır. Bunlardan “şeffaflık”, ilgili kesimlerin süreci izleyebilmelerini, “katılımcılık” ise görüş ve taleplerin sürece yansıtılabilmesini ifade etmektedir. STK'ların önemi bu noktada daha da net bir şekilde ortaya çıkmaktadır²¹⁴.

Gelişmiş demokratik yönetimlerde, katılımcı yönetim anlayışı ve çoğulculuk esas önemli bir yere sahiptir. Çoğulculuk ve katılımcı yönetim anlayışının gelişmesi ise toplumun gelişmesi ile birlikte heterojen nitelikte örgütlenmelerin varlığına bağlıdır. Kısaca sivil toplum kuruluşları olarak nitelenen bu toplum tabanlı oluşumlar, felsefi temelini bir tarafa bırakırsak, çağdaş demokrasilerin çekirdek yapılarıdır²¹⁵.

²¹³ a.g.e.Syf.107

²¹⁴ <http://www.tev.org.tr/soylesi-detay.asp?record-id=8&-id=42> (20.08.2005).

²¹⁵ KOÇALAR,Niyazi,Avrupa Birliği ile Bütünleşme Sürecinde Türkiye'de Sivil Toplum Kuruluşlarının Yeri,Yüksek Lisans Tezi, 2006,Syf.99

Bu çekirdek yapılar, devlet iktidarına karşı kendi çıkarlarını savunan, devletin gücünü sınırlayan örgütlerdir. Batı tipi toplumlarda aristokrasi sınıfının oluşmasıyla, krala/mutlak devlete karşı mücadele başlamış ve bu mücadele sonucunda elde edilen haklarla, mutlak devletin yetkileri sınırlandırılmıştır. Ancak aristokrasi sınıfının bulunmadığı toplumlarda, demokrasi gelişimi yine devletin eliyle bir modernleşme projesi olarak başlatılmıştır. Ancak devlet-toplum ilişkilerinde, demokratik yönetim anlayışının yerleşebilmesi için katılımcı anlayışının gelişmesi, toplumda sivil örgütlenmenin artmasına bağlıdır. Sivil toplum örgütlerinin varlığı, istikrarlı bir demokratik sistemin oluşumu için sonuç olarak hayati önem arz etmektedir²¹⁶.

STK'ların öncelikle, kendi alanlarındaki AB ve Türk mevzuatına hakim olmaları, ilgili bakanlıklar, kamu kurumları, diğer STK'lar ile koordinasyon oluşturmaları ve AB üyesi ülkelerin muadil STK'ları ile yakın işbirliği kurmaları gerekmektedir. Ayrıca, temsil ettikleri kesimleri süreç boyunca bilgilendirmeleri, uyumun yansımalarına hazırlamaları, görüş ve talepleri rasyonel bir biçimde sürece yansıtılmaları çok önemlidir²¹⁷.

Sürecin sağlıklı işleyebilmesi açısından, STK'ların müzakere pozisyonlarının hazırlandığı çalışma gruplarında yer alması gerekmektedir. Müzakereler pozisyonu, aday ülkenin her müktesabat başlığında, ulusal mevzuatını ne şekilde ve hangi takvimle AB müktesabatına uyumlu hale getireceğini ve uygulayacağını, varsa uygulama için ihtiyaç duyduğu geçiş dönemi/istisna taleplerini ve gerçeklerini ortaya koyduğu belgedir. Bu belgenin oluşturulduğu çalışma gruplarının şeffaf ve katılımcı olması, müzakereler sırasında ülkemizin sağlam verilerle ve toplumsal uzlaşılı hareket etmesini sağlayacaktır²¹⁸.

Öte yandan Müzakere pozisyonlarının tüm görüş ve taleplerin yansıtılabileceği belgeler olmadığı unutulmamalıdır. Ekonominin, bölgelerin, belli sektörlerin ya da işgücü piyasasının ciddi zarar görme olasılığının gerçekçi analizlere dayandırılması halinde uyum takvimi katılım sonrasına ertelenebilmektedir. Dolayısıyla, STK'ların, bu süreçte, hedefin katılımı birlikte müktesabatın tümünü benimsemek ve uygulamak olduğunu; geçiş dönemi ve istisnalarla ilgili olarak ancak "olmazsa olmaz" taleplerin gerçekçi analizlere dayandırılarak ortaya koyulması gerektiğini temsil ettikleri gruplara çok iyi anlatmaları gerekmektedir.

²¹⁶ ATAR Yavuz, " Demokratik Sistemde Sivil Toplumun Fonksiyonu ve Sivil Toplum-Devlet Düalizmi", Yeni Türkiye Dergisi Sivil Toplum Özel Sayısı, Sayı:18, Ankara, 1997, Syf.99

²¹⁷ KOCALAR,Niyazi,Avrupa Birliği ile Bütünleşme Sürecinde Türkiye'de Sivil Toplum Kuruluşlarının Yeri,Yüksek Lisans Tezi, 2006,Syf.108

²¹⁸ a.g.e.Syf.108

Bunun için öncelikle temsil ettikleri kesimleri sürecin işleyişine ilişkin bilgilendirmeli ve kendilerine yansıyan görüş ve talepleri değerlendirip dengeli ve rasyonel bir hale dönüştürme kapasitesine sahip olmalıdırlar²¹⁹.

Türkiye-Avrupa Birliği ilişkilerinde Sivil Toplum Kuruluşlarının rolüne bakıldığında ise bu alanda kurulan ilk sivil toplum kuruluşunun 1960'larda kurulan İktisadi Kalkınma Vakfı olduğu görülmektedir. Bu vakıf, Türkiye-Avrupa birliği ilişkileri açısından önemli çalışmalar yapmış ve yönetim dışındaki kesimleri bilgilendirmeye çalışmıştır. Bu konuda çalışma yapan ikinci önemli kuruluş 1980'li yılların sonunda kurulan Türkiye Avrupa Birliği Derneği olmuştur. Türkiye'nin tam üyelik başvurusunun ardından kurulan bu dernek Türkiye'yi Avrupa Birliği'ne ve Avrupa Birliğini Türkiye'ye tanıtmak, böylelikle bu iki birim arasındaki birleşme sürecini kolaylaştırmak amacıyla kurulmuştur. Son zamanlarda Türkiye-Avrupa Birliği ilişkilerinin tekrar gündeme gelmesiyle Türkiye-Avrupa Vakfı kurulmuştur. Vakfın kurulmasıyla ilk defa bir vakıf bu alanın uzmanı olarak ortaya çıkarmıştır. Vakıf, Türkiye Avrupa Birliği ilişkilerinde, Türkiye'nin her alanda Avrupa Birliği ülkeleriyle ve toplumuyla bütünleşmesine yönelik faaliyetler yürütmektedir²²⁰.

AB'nin 5. genişleme sürecinde yer alan ülkeler, başta iş dünyası olmak üzere sivil toplum kuruluşlarının katılımını çeşitli mekanizmalarla sağlamışlardır. Çünkü katılım müzakereleri, siyasi ve teknik olmak üzere iki boyuta yürütülmekle birlikte, sürecin ardındaki itici güç, toplumsal destektir. Süreç, toplumun tüm kesimlerini doğrudan ya da dolaylı olarak etkileyecektir. Bu uzun ve zor yolculuğun ivme kaybetmeden sürdürülebilmesi için toplumsal desteğin her aşamada varlığını koruması şarttır²²¹.

Bu süreçte STK'ların rolü elbette sadece ülke içindeki hazırlıklar ile sınırlı değildir. Türkiye'nin üyeliği onay aşamasına geldiğinde AB kamuoyu son derece etkili olacaktır. Dolayısıyla, AB ile ilgili alanlarda faaliyet gösteren STK'ların, AB'deki muadilleri ve şemsiye örgütleri ile birlikte, ortak projeler üretme ve lobi çalışmaları yapma gibi roller de üstlenmeleri gerekmektedir²²².

²¹⁹ <http://www.tev.org.tr/soylesi-detay.asp?record-id=8&-id=42> (20.08.2005).

²²⁰ MÜEZZİNOĞLU, Ziya, "Türkiye-Avrupa Birliği Bütünleşmesinde STK'ların Tecrübe Aktarımı". Avrupa Birliği Devlet ve STK'lar, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayını, İstanbul, 2001, Syf.160-161.

²²¹ KOCALAR, Niyazi, Avrupa Birliği ile Bütünleşme Sürecinde Türkiye'de Sivil Toplum Kuruluşlarının Yeri, Yüksek Lisans Tezi, 2006, Syf.109

²²² <http://www.tev.org.tr/soylesi-detay.asp?record-id=8&-id=42> (20.08.2005).

Türkiye'nin Avrupa Birliği'yle bütünleşmesi süreci STK'lar açısından nasıl hızlanabilir ve buna nasıl katkıda bulunulabilir? Yani sivil toplumun da katıldığı bir süreç haline nasıl dönüşebilir? Türkiye'deki STK'ların kapasitelerini geliştirmeleri, kapasitelerinin geliştirilmeye muhtaç olduğunu kabul etmelerinden başlıyor. Bu kapasite geliştirme sürecinin yurttaşla karar vericiler arasında köprü kurarak veya bunu yapabilecekleri düzeye eriştiklerinde mümkün kılınabilecektir. Karar vericilerin, karar verme süreçlerinde doğru ve taze bilgilerle sistemli değerlendirme yöntemlerini kullanarak yurttaşların görevlileri alma işlemini yerine getirmeleri gerekiyor. Öte yandan sivil toplum kuruluşlarının temsilcilerinin de karar verme süreçlerinin yerine geçmek gibi bir derdinin olmaması gerekiyor²²³.

Tüm toplumun desteğini gerektiren Avrupa Birliği'ne katılım sürecinde, devlet kurumlarının mevzuat uyumlaştırma faaliyetlerini yürüterek, AB kurumlarıyla sürekli diyalog halinde kalarak asli görevler üstlendikleri doğrudur. Ancak üyelik sürecimizin kolaylaşması ve toplumun tüm kesimlerinin çıkarları doğrultusunda şekillenen politikalar ile sürdürülebilmesi açısından sivil toplum kuruluşlarının katkıları büyük önem taşımaktadır²²⁴.

4.6. Avrupa Birliği Sürecinde Çıkarılan Uyum Yasaları

Katılım Ortaklığı Belgesi üzerine Ulusal Programın ardından gerekli siyasi düzenlemeler için uyum yasaları hazırlanmıştır. Uyum Yasaları Anayasa ve yasalarda Avrupa Birliği müktesebatına aykırı hükümleri kaldırmakta veya düzeltmektedir. Türkiye hükümeti, 2002 ve 2003 yılları arasında 7 uyum yasası çıkarmıştır²²⁵.

Uyum yasaları ile 2908 sayılı Dernekler Kanununun 1., 4., 5., 6., 8., 10., 11., 12., 15., 16., 17., 18., 31., 34., 38., 39., 40., 43., 44., 45., 46., 47., 56., 62., 73. ve 82. maddelerinde çeşitli değişiklikler yapılmıştır. 227 sayılı Vakıflar Kanununda da 1. ve 3 maddeleri degismis ve birde ek madde eklenmiştir. Yeni Medeni Kanunda da 56. ve 64. maddeler degistirilmiştir. 2003 yılı sonunda gözden geçirilerek yayınlanan KOB'da ve İlerleme Raporlarında yasal düzenlemelerin umut verici olduğu ve bu alandaki hak ve özgürlüklerin alanını genişlettiği ancak hala bazı sorunların sürdüğü belirtilmiştir. Bunun için Anayasal değişiklikleri ile sorunlara temel teskil edebilecek hükümlerin iyileştirilmesinin önemi üzerinde durulmuştur. 2001 yılı değişikliğinden sonra 7 Mayıs 2004 tarihinde tekrar anayasa değişikliğine

²²³ KOCALAR,Niyazi,Avrupa Birliği ile Bütünleşme Sürecinde Türkiye'de Sivil Toplum Kuruluşlarının Yeri,Yüksek Lisans Tezi, 2006,Syf.110

²²⁴ <http://www.tev.org.tr/soylesi-detay.asp?record-id=8&-id=42> (20.08.2005).

²²⁵ a.g.e.Syf.80

gidilmiştir. Ayrıca yasalardaki karışıklığın sorunların önemli bir parçası olduğu vurgulanmıştır. Bir yasada yapılan bir düzenlemenin diğer yasadaki ilgili maddelere yansıtılmadığı için sorunlara etkili çözümler sağlanamadığı görülmüştür. Dolayısıyla yasaların sadeleştirilmesi veya yeniden hazırlanması gereği doğmuştur. Türkiye hükümeti ulusal programda, ilerleme raporlarında öngörülen düzenlemeleri yerine getirmek için kısa vadede çözüm yolu olarak uyum yasalarına başvurulduğunu ancak sorunların uzun vadede çözümler için yasaların yenilenmesi gerektiğini, bunun da ilerleyen zamanlarda gerçekleşeceği vaadinde bulunmuştur. 2004 yılında Yeni Dernekler Kanunu ve Basın Kanunu ve 2005 yılında Yeni Türkiye Ceza Kanunu yürürlüğe girmiştir²²⁶.

Sonuç olarak, 17 Aralık 2004 de Avrupa Birliği Konseyi, Türkiye hükümetinin henüz uygulamaya konmamış altı yasanın uygulanması konusunda verdiği taahhüt üzerine de siyasi kriterlerin yeterli ölçüde yerine getirildiği kararını vermiştir. Avrupa Parlamentosu, Avrupa konseyinin bu kararını da dikkate alarak Türkiye ile müzakerelerin açılması kararını vermiştir. Söz konusu kanunlar da 1 Haziran 2005 tarihine kadar yürürlüğe konmuştur. Müzakereler, Anayasa ve yasalarda Avrupa Birliğinin tavsiye ettiği değişikliklerin tamamlanması üzerine başlamıştır. Müzakereler sürecinde de Türkiye çok yoğun bir Anayasal ve yasal reform sürecine girmiştir. Zamanlarda Türkiye kurumsal açıdan da Avrupa standartlarına önemli ölçüde yaklaşmıştır. Ancak anlaşılan iyileşme ve gelişmelere rağmen Türkiye'nin tam üyelik sürecinde STK'lar konusunda yasal altyapılarda hala bazı eksikler vardır. Türkiye açısından temel sorun karar ve kurumlarda hükümetlerin ağırlığının hala fazla olması ve bunun STK'lara rahat bir hareket alanı tanımamasıdır. Bunun içinde yasaların düzenlenmesi yanında uygulamalarında sistem içinde içselleştirilmesi gerekmektedir²²⁷.

²²⁶ a.g.e.Syf.81

²²⁷ a.g.e.Syf.81

BEŞİNCİ BÖLÜM

ÖRNEK SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI

Sivil toplumdan ve özellikle 1980 sonrası sivil toplumdan bahsediliyorsa son zamanların en aktif iki derneğinden bahsetmeden geçmemek gerekir. Ülkemizdeki Kızılay, Türk Hava Kurumu gibi belli başlı köklü derneklerin arasına son zamanlarda iki dernek daha kendine yer etmeye başladılar. Bunlar Deniz Feneri Derneği ve Kimse Yok Mu Derneğidir. Bu dernekler ülkemizdeki sivil topluma yeni bir dinamizm getirmişler ve halka sivil toplumun kaynaşmasında etkili olmuşlardır.

Sivil toplum imajını halkımızın zihninde yeniden oluşturmuşlar ve özellikle Televizyonlarda yaptıkları programlarla halkımıza yaptıkları yardımın kimlere ve hangi şartlarda gittiğini yardım yapılanları rencide etmeden, kırmadan dökmeden, en güzel bir şekilde göstermişler ve halkın güvenine mazhar olmuşlardır.

Örnek gösterilen bu iki derneğin ortaya çıkardığı durumlardan birisi de sivil toplum kuruluşları ne kadar şeffaf olursa ve bağışçılarına bağışlarının nasıl değerlendirildiğinden haberdar ederse halkın güvenini ve sempatisini de o ölçüde kazanacaklarıdır.

5.1.Dernekler:

5.1.1.Deniz Feneri Derneği

Deniz Feneri Derneğinin internet sitesinde derneğin tarihçesi aşağıda anlatılmıştır:

“1996 yılının Ramazan ayında "Şehir ve Ramazan" isimli bir televizyon programıyla başlayan iyilik hareketi, yardım etmek ve yardım almak isteyenlerin kuvvetli talebiyle "Deniz Feneri" kimliğine bürünerek önce haftalık yayınlanan bir programa dönüşmüş, sonrasında ise aynı isimdeki dernek çatısı altında 2002'de ISO 9001 Kalite Belgesi'ni alarak kurumsal bir yapıya kavuşmuştur.

İlk günden bu yana onu yalnız bırakmayan on binlerce bağışçı ve gönüllüsüyle, Türkiye'de ve Dünya'da 500.000 aileye gıda, barınma, sağlık ve para yardımı ulaştırmış ve gün geçtikçe artan bir sayıyla ulaştırmaya devam etmektedir.

Türkiye'nin dört bir yanında hayata geçirdiği gıda, eğitim, sağlık, barınma

alanlarındaki projeleriyle; kurduğu misafirhaneler, aşevleri, giyim mağazaları, yürüttüğü meslek edindirme programları ile ihtiyaç sahiplerine kapsamlı bir hizmet sunmaktadır.

Kurulduğu 1998 yılından bu yana şubeleri, temsilcilikleri, gönüllüleri ve bağışçılarıyla birlikte Türkiye'de ve Dünya'da, yardım isteyen yüz binlerce sese herkesten önce cevap vermektedir.

Hiçbir ayırım gözetmeksizin aynı ve nakdi her türlü yardımı, gerçek ihtiyaç sahiplerine en kaliteli şekilde ulaştırma anlayışı ve bağış yapıldığı andan, yardımın ulaştığı ana kadar en küçük ayrıntının dahi kayıt altında tutulduğu hiçbir şüpheye yer bırakmayan sistemiyle TBMM Üstün Hizmet Ödülünü'nü almaya hak kazanan Deniz Feneri Derneği, 2005 yılı itibariyle "Sosyal Sorumlulukta Lider" bir dernek konumundadır."

Derneğin diğer derneklerden en büyük farkı bağışçılarına yaptıkları yardımın nereye nasıl ulaştırıldığını başlangıçta Televizyon kanalında yaptıkları programla daha sonraki yıllarda ise kurdukları ayrıntılı sistemle göstermeleri ve bunun sonucunda da halkın güvenini kazanmalarıdır.

Deniz Feneri Derneğinin ülkemizdeki sivil toplum kuruluşlarına olan güvenin artmasında ve halkın sivil toplum kuruluşlarına yaptığı bağışların artmasında katkısı yadsınamaz boyutlardadır. Derneğin yaptığı faaliyetlerdeki azami şeffaflığı, halkın güvenini elde etmesine ve bunun sonucunda da bugün ülkenin en bilinen ve en fazla yardım yapan derneklerinin başlarında gelmesini sağlamıştır.

5.2.Kimse Yok Mu Derneği

Kimse Yok Mu derneği de tıpkı Deniz feneri derneği gibi bir televizyon programından doğmuştur. Ülkemizde son dönemlerde sivil topluma örnek teşkil edecek derneklerden birisidir.

Güven sivil toplum için çok önemli bir kavramdır. Ve bu dernek halkın güvenini Deniz Feneri Derneğiyle beraber kazanan son dönemin en popüler derneğidir.Derneğ kendini internet sitesinde aşağıdaki şekilde tanıtmıştır:

2002 yılında "Samanyolu Televizyonu" bünyesinde "Kimse Yok Mu" Programı ile, kimsesiz, mutsuz ve yarınından ümitsiz insanlarımıza el uzatmak ve bir ışık olmak gayesiyle yola çıktı. Mart-2004 tarihinde yeniden yapılanarak kurumsal hale gelen derneğimiz tarafından daha geniş kitlelere yardım eli uzatabilmek ve daha etkin hale gelmek amacıyla Türkiye çapında kademeli olarak teşkilatlanma kararı alındı. Ayrıca gurbetçilerimizin yoğun

olarak yaşadığı “Avrupa, Amerika, Kanada, Avusturya’da” şubeler ve ofisler açmayı hedefledik.

Yurtiçi ve yurtdışındaki duyarlı, yardımsever insanlarımızın yardımlarını daha süratli bir şekilde ihtiyaç sahiplerine ulaştırabilmek için bürolar açarak “Kimse Yok Mu Gönüllüleri” hareketi başlatmayı düşünüyoruz.

Bizler, böyle bir sosyal yardımlaşma ve dayanışma faaliyetine başlayınca gördük ki, ülkemizdeki yoksulluğun boyutları tahminlerimizden daha fazla derneğimize yapılan müracaatları titizlikle inceliyor, gerekli araştırmaları yapıyor, aciliyetine göre yardım eli uzatmaya ve köprü olmaya çalışıyoruz.

İhtiyaç sahiplerinin ve yardım eli uzattıklarımızın durumundan daha iyi haberdar olmak ve sürekli bir destekle ayakta durmalarını sağlamak amacıyla “Kardeş Aile” projesini başlattık ve ümit ediyoruz ki bu proje ülke çapında hızla yayılacaktır. Kardeş aile projesi bir gönül işi olup, adeta bir “ Ensar - Muhacir” kardeşliğidir.

İnsanların en sevimli ve mutlu oldukları zamanlar tebessüm ettikleri anlardır. Gülümseme dert ve sıkıntıları bir süreliğine de olsa ortadan kaldırıyor. İnsanların canlı olmasını ve moralini yüksek tutmasını sağlıyor. Hayata biraz daha sevgi ve neşeyle, yarınları ümitle bakmasını sağlıyor. Bizler de ihtiyaç sahibi ve mutsuz insanlarımızın yüzlerinde gülümseme ve yarınları umutla bakmalarına katkı sağlamak gayesiyle yola çıktık ve bu amaç doğrultusunda çaba harcıyoruz. Bunu başarabilir ve gülen yüzlerin çoğaldığını görürsek, görevimizi yapmış olmanın mutluluğunu yaşayacağız.”

5.2. Vakıflar:

Vakıflar, 4721 sayılı Medeni Kanununun 101. maddesinde “Vakıflar, gerçek veya tüzel kişilerin yeterli mal ve hakları belirli ve sürekli bir amaca özgülemeleriyle oluşan tüzel kişiliğe sahip mal topluluklarıdır. Bir malvarlığının bütünü veya gerçekleşmiş ya da gerçekleşeceği anlaşılan her türlü geliri veya ekonomik değeri olan haklar vakfedilebilir.” Şeklinde tanımlanmaktadır. Ülkemizde sivil toplum kelimesi bilinmezken vakıflar vardı.

5.2.1. Sigarayla Savaşanlar Vakfı

Vakıf sigara gibi toplumsal bir sorunla mücadele etmek için kurulmuş ve yönde ciddi çalışmalar yapan bir kuruluştur. Vakfın resmi web sitesinde:

"1994 yılında kuruldu. 24 Aralık 1994 tarih ve 2251 sayılı RESMİ GAZATE'de yayınlanarak yasal kimliğe kavuştu.

Kuruluş Amacı : "Çağımızın en önemli sorunlarından biri olan ve halkın sağlığını ciddi bir şekilde tehdit eden sigara ve bu sigaranın etkilediği halk kitlelerinin korunmasını , uzun vadede ülkemizde , dünyada sigaranın tamamen yok edilmesine yönelik öncülük yapmaktır." şeklinde kendisini tanıtmaktadır.

5.2.2. Türkiye Erozyonla Mücadele Ağaçlandırma ve Doğal Varlıkları Koruma Vakfı (TEMA)

Türkiye Erozyonla Mücadele Ağaçlandırma ve Doğal Varlıkları Koruma Vakfı, ülkemizde yaşanan toprak kaymaları ve erozyonla mücadele konusunda çalışmalar yapan ve ülkemizin bir çok bölgesinde ağaçlandırma çalışmaları içinde olan bir kuruluştur. Vakıf resmi sitesinde ;

“TEMA Tarihçesi

TEMA 11 Eylül 1992 tarihinde, Karaca Arboretum'un kurucusu, BM Çevre Ödülü sahibi Hayrettin Karaca ve Tekfen Holding kurucu ortaklarından, Türk-B.D.T. İş Konseyleri Başkanı Nihat Gökyiğit tarafından kurulmuştur.

1980 yılında Hayrettin Karaca'nın Türkiye'nin ilk özel arboretumunu kurması aynı zamanda TEMA düşüncesinin de başlangıcı olmuştur. Bitki toplamak amacıyla Türkiye'yi karış karış dolaşan Hayrettin Karaca, erozyon sorununun boyutlarını görünce, sorunun önemini herkese anlatmak ve kavratmak gerektiğine karar verir. 5 Ağustos 1992 tarihinde Cumhuriyet Gazetesinde yayınlanan bir röportajında Hayrettin Karaca, şunları söylemiştir: "Türkiye'nin denizlere, derelere, barajlara akıttığı toprağın içindeki değerler, madensel elementler ve gübrenin değeri Türkiye bütçesine eşit belki de. Eğer denizlere akıttığımız bu toprağı hesap edecek olursak, Türkiye'yi yeniden ihya ederiz. Bu kadar büyük bir toprak kaybı vardır Türkiye'nin, fakat biz bunu kayıp olarak hesap etmeyiz. Toprak için ölürüz, bir karış toprağı kimseye vermeyiz deriz, karışla vermeyiz ama kepçeyle veririz. Bugün Yeşilirmak, Kızılırmak, Doğu Karadeniz'deki bütün dereler bulanık değil çamur olarak akıyor. Çoruh'a dökülen bütün çaylar, Çoruh kayalarının üzerinden toprağı sökerek akıyor. Bu toprak benim değil artık, Rus toprağı. Batum bu giden topraklar yüzünden denizden 2.5 kilometre geride kalmış durumda. Kayalar bizim, toprak bizim değil."

Yakın dostu Nihat Gökyiğit ile beraber TEMA'yı kurarlar. Kuruluşa öncülük edenler sanayici olunca, kurucular da iş adamları arasından çıkar. Kurucular Heyeti'nin ihtişamlı listesine rağmen, TEMA oldukça mütevazı koşullarla hayata geçer. TEMA'nın ilk çalışanlarından biri olan Bayburt Projesi Sorumlusu Dr. Gülay Yaşın, o günleri şöyle anlatıyor:

"Yıl 1992. Ekim sonları. Tekfen Holding'de, TEMA Başkan Vekili Nihat Gökyiğit'i ziyaret ediyorum. Nihat Bey, bana büyük bir heyecanla hem TEMA'yı anlatıyor hem de hazırlanan broşürün son düzeltmelerini yapmaya çalışıyor. Böyle bir oluşumda görev almak istediğimi söyleyince beni Vakıf'a davet ediyor. Ertesi gün iş çıkışı bana verilen adrese gidiyorum. Hava soğuk ve adresi bulmakta bir hayli zorlanıyorum. Vakıf Merkezi olarak düşünülen küçük daireyi buluyorum. Hemen görüşmeye alıyorlar. Karşımda oturan beyaz sakallı, beyaz saçlı beyi daha önce hiç görmemiştim. Benimle iş mülakatı yapıyor ve bana sürekli "Bana kendini anlat" diyor. Ben de anlatıyorum. Kendisinin önce yazar olduğunu düşünüyor, sonra bir profesör olduğuna karar veriyorum. Ama O ne yazar, ne de profesör. Bana erozyonu anlatıyor, başlatmak istedikleri hareketi anlatıyor ve en sonunda, bugün gibi hatırladığım yüz ifadesiyle, inançla ve adeta gözleri dolarak; "Birgün bu Vakıfta çalışıyor olmandan dolayı göğsün kabarcak" diyor. Onun Hayrettin Karaca olduğunu öğreniyorum....Bu görüşmeden bir gün sonra TEMA'nın ilk elemanı olarak göreve başladım. TEMA Vakfı'nın kuruluşunun öyküsünü dinledim. Sayın Hayrettin Karaca, Karaca Arboretum için bitki toplamak üzere Türkiye'yi köşe bucak dolaşmakta ve gezileri sırasında tanık olduğu erozyon olayını yakın çevresindekilere anlatmaktaymış. Yakın arkadaşı Nihat Gökyiğit onun anlattıklarından çok etkilenmiş ve bu sorunu çözmek ve bütün toplumla paylaşmak için bir Vakıf kurma fikrini ortaya atmış. Bunun üzerine, Nihat Bey'in öncülüğü ile Cumhurbaşkanı, konuyla ilgili bakanlıklar, iş çevreleri, bilim adamları ziyaret edilmiş ve bu kişilerin de katılımı ile Vakıf kurulmuş... Ben TEMA'da göreve başladığımda, Levent'teki küçük dairede sadece yazı masası ve bir kaç sandalye vardı. Bilgisayar vb büro malzemelerini zamanla bağışlarla sağladık. O günlerde kimse bırakın TEMA adını, ülkenin çölleşmeye başladığını bile farketmemişti. Televizyonda, gazetelerde konunun ele alınması için büyük çaba sarfediyorduk. Bazıları 'Ülkenin bu kadar çok sorunu varken, bir de erozyon mu çıktı?' diyordu. TEMA üyesi olmak, TEMA destekçisi olmak saygın bir kavram, bir prestij olmaktan çok uzaktı henüz." Kasım 2004 itibariyle 236 bini aşkın üye sayısına ulaşan TEMA'nın kuruluş hikayesi işte böyle."

5.3. Odalar:

5174 sayılı türkiye odalar ve borsalar birliği ile odalar ve borsalar kanununun 4.maddesinde;"Odalar; üyelerinin müşterek ihtiyaçlarını karşılamak, meslekî faaliyetlerini kolaylaştırmak, mesleğin genel menfaatlere uygun olarak gelişmesini sağlamak, mensuplarının birbirleri ve halk ile olan ilişkilerinde dürüstlüğü ve güveni hâkim kılmak üzere meslekî disiplin, ahlâk ve dayanışmayı korumak ve bu Kanunda yazılı hizmetler ile mevzuatla odalara verilen görevleri yerine getirmek amacıyla kurulan, tüzel kişiliğe sahip kamu kurumu niteliğinde meslek kuruluşlarıdır." şeklinde tanımlanmıştır.

Odaları kanunla kuruldukları için ve odaya kayıt olmak meslek mensupları için zorunlu olduğundan sivil toplumun bir parçası olarak saymak zor olsa da sivil toplumun bir temsilcisi olarak hükümetler üzerinde baskı gruplarından biridirler.

5.3.1. Ankara Sanayi Odası:

Ankara ülkemizin başkenti olmakla birlikte İstanbul'dan sonra ekonominde ikinci merkezidir. Ankara Sanayi Odası da ülkemizin en eski odalarından birisidir.. Sanayi Odasının resmi sitesinde Odanın tarihçesi;

Odamızın Tarihçesi

Cumhuriyetin ilanı ile Türkiye'nin Başkenti olarak seçilen Ankara, o dönemde tarım ve hayvancılıkla geçinen ve yine yalnızca tarım ve hayvancılık kaynaklı malların alım ve satımı ile kısıtlı ticari hayata sahip, 30 bin nüfuslu bir Anadolu şehri idi.

Başkent olmanın gerektirdiği hizmetleri verebilecek bir şehir kurulması amacıyla, Ankara'da yoğun alt ve üst yapı inşaatları başlatılmış ve böylece ticari hayatı canlanmış, daha sonra da inşaat malzemeleri ihtiyacını karşılamaya yönelik bazı ufak çaplı imalathanelerin yapımına başlanmıştı. 1923'lerden sonra Makina ve Kimya Endüstrisi, Sümerbank Genel Müdürlüğü ve Etibank Genel Müdürlüğü gibi Kamu Sanayi Kuruluşlarının ve bu kuruluşlara bağlı fabrikaların Ankara'da yapılmış olması hem bu fabrikalara yan sanayi olarak çalışan küçük boyutlu özel işletmelerin kurulmasını, hem de işgücü olarak Ankara'ya çok sayıda nüfusun göçünü teşvik etmiş, bir bakıma Ankara'da sanayileşme ve nüfus patlaması birbirinin hem sebebi hem sonucu olmuştur.

Ankara'daki bu değişiklikler, şehirde faaliyet gösteren imalathane, esnaf ve tüccar sayısında artışlar sağlamış, tüccar ve esnafın mesleki dayanışma ihtiyacı sonucunda da Mayıs 1923 yılında Ankara Ticaret ve Sanayi Odası kurulmuştur.

Ankara'da sanayiinin özellikle 1950 yılından sonra Özel Sektöre öncelik veren Hükümet politikaları ile daha da gelişmesi, sanayi sektöründeki sorunların ticaret erbabından çok farklı olması ve bu sorunların Hükümete ve ilgili mercilere intikal ettirilip takip edilmesi isteği müstakil bir Sanayi Odası kurma düşüncesini doğurmuştur.

Ankara Sanayi Odası, Dr. Orhan Işık, Mümin Erkunt, Cenap And, Necati Tereyağoğlu ve Ahmet Karamancı'nın uzun ve yoğun çalışmaları sonucunda 18 Kasım 1963 yılında, 11 grupta 259 sanayici üye ile ve 30.000.-TL'lik bütçe ile kurulmuştur.

Aynı tarihte yapılan ilk Oda Meclisi toplantısında yapılan gizli oylama ile, Oda Meclisi Başkanlığı'na Rasih Selcanoğlu, Başkan Vekilliğine Celal İmre, Divan Katipliği'ne İsmail Bengi ve Haluk Türkmen seçilmişlerdir.

O zamanki adıyla İdare Heyeti (Yönetim Kurulu) üyeliklerine, Dr. Orhan Işık (Yönetim Kurulu Başkanı), Mümin Erkunt, Ahmet Karamancı, Hami Kartay, Orhan Koloğlu, Halil Kaya, Özdemir Yarar seçilmişlerdir.

İlk Oda Meclisi Üyeleri ise,

Ahmet Karamancı, İhsan Özkaşıkçı, Sami Kuruç, Hasan Ulaş, Hami Kartay, İsmail Bengi, Abdülkadir Tüfekçioğlu, Burhan Aktürk, Mümin Erkunt, Şeref Sürmen, Mehmet İlan, Saim Köklü, Orhan Işık, Ahmet Bozkurt, Celal İmre, Haluk Türkmen, Halil Kaya, Necati Tereyağoğlu, Orhan Koloğlu, Rasih Selcanoğlu, Cenap And, Özdemir Yarar olmuştur.

Oda'nın ilk Genel Sekreteri Munis Faik Ozansoy'dur.

Ankara Sanayi Odası faaliyetlerine, Şehit Teğmen Kalmaz Caddesindeki bir işhanının küçük bir dairesinde başlamıştır. Kısa bir süre sonra, Kızılay'da Terzioğlu Han'ın 4. Katında hizmet vermeye devam etmiştir. Daha sonra da, Atatürk Bulvarı No:193'de bulunan binayı satın alarak, restore ettirmiş ve 1977 yılında bu binaya taşınmıştır.

Kalkınmanın mutlaka sanayi ile mümkün olacağı inancı ve dengeli bir gelişme için sanayinin hakettiği yeri alabilmesi amacıyla kurulan Ankara Sanayi Odası, kurulduğu günden bugüne kadar Ankara Sanayiinin verimli şekilde çalışabilmesi ve gelişmesi yolunda üzerine düşen tüm görevleri imkanlar dahilinde yerine getirmeye çalışmıştır ve çalışmaya da devam edecektir.

5.3.2. İstanbul Ticaret Odası

İstanbul bilindiği gibi sadece son yüzyılda değil asırlardır ticaretin en büyük merkezlerindedir Ülkemiz ticaretinin büyük bölümü İstanbulda olur. İstanbul ülkemizin ekonomi başkentidir. İstanbul Ticaret Odası ülkemizin en köklü ticaret odalarından birisidir. İstanbul Ticaret Odasının resmi web sitesinde odanın tarihçesi;

Cemiyet-i Ticariye'den İstanbul Ticaret Odası'na...

Amerika'nın keşfi, Afrika'yı dolaşarak Uzakdoğu pazarlarına ulaşacak yeni ticaret yollarının bulunması, İngiltere'de buharlı makinelerle başlayan sanayi devrimi, Fransız İhtilali'nin getirdiği toplumsal rüzgarlarla dünyanın çehresi hızla değişmeye başlamıştı.

Yeni bir ekonomik sistemin ilk adımları, dünya üzerindeki güç dengelerindeki değişimler, sanayi ve ticaretin birbirini besleyerek hızla gelişmesi, taşımacılıkta sağlanan gelişmeler, icat ve keşifler ve o günün koşullarında da olsa yaşanmaya başlanan küreselleşme; daha önceleri uygarlık ve gelişmenin örnek coğrafyası olan Osmanlı, Rus, Hint, Çin gibi doğu imparatorluklarının önüne yeni bir problemi getirdi: "Modernleşme". Osmanlı

İmparatorluğu ise; Tanzimat ile bu yöndeki ilk büyük hamlesini gerçekleştirmişti. Geleneksel Osmanlı loncaları, Batı'nın endüstriyel ritimi ve gelişmiş ticaretinin de etkisiyle, ekonomik işlevlerini yerine getiremeyerek çökmüşlerdi.

Yaşanan tüm gelişmeler, farklı bir anlayış ve yaklaşımla, üretimin ve ticaretin yeniden örgütlenmesini gerektiriyordu. İlk olarak; tarım, sanayi ve ticaretin geliştirilmesi amacıyla bir dizi idari ve hukuksal düzenlemeye gidildi ve 25 Haziran 1876'da Meclis-i Ticaret ve Ziraat kuruldu. Büyük ölçüde "uzman ve entelektüel danışmanlık" olarak değerlendirilebilecek bir işlev ve konumda bulunan Meclis-i Ticaret ve Ziraat, zaman içinde Meclis-i Ticaret olarak faaliyetlerini sürdürdü.

Meclis-i Ticaret; 19 Ocak 1880'de kurulan Dersaadet Ticaret Odası'nın çekirdeğini oluşturdu ve ilk toplantısını 14 Ocak 1882 tarihinde yaparak, Osmanlı İmparatorluğu'nun her alanda çöküş yaşadığı bir dönemde ekonominin kurtarıcısı olması umuduyla Oda'mız; "Dersaadet Ticaret Odası" adıyla kuruldu. 1910 yılında İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası adını alan Odamızın; 1923'te Cumhuriyetin ilanı ile birlikte, İzmir İktisat Kongresi'ni izleyen yıllarda çehresi, işlevi, görev ve sorumlulukları hızla değişti.

1925 yılında yayımlanan Ticaret ve Sanayi Odaları Kanunu'nun ardından, Yönetmeliklerin çıkması, Türkiye'deki birçok Oda'ya olduğu gibi İstanbul Ticaret Odası'na da hukuksal altyapı sağlayarak, tüzel kişilik haline getirdi. Odalara tüzel kişilik hakkı sağlamanın yanı sıra, 14 Mayıs 1925'te yürürlüğe giren 655 sayılı Kanun ile de ticari faaliyette bulunan herkesin Odalara üye olması zorunlu hale getirildi.

8 Mart 1950 tarihinde yürürlüğe giren 5590 sayılı Odalar ve Borsalar Birliği Kanunu ise; üyelerinin birbiriyle ve halk ile ilişkilerinde dürüstlüğü ve güveni temin ederek meslek disiplinini, ahlak ve dayanışmayı korumak, mesleğin toplumun genel çıkarlarına uygun olarak gelişmesini ve mesleki faaliyetlerin kolaylaştırılması için uygun koşulları sağlamak üzere kurulan Odalara özerklik kazandırmış, bunun sonucu olarak sanayicilerin başka bir meslek kuruluşunda biraraya gelmelerinin ardından, 30 Mayıs 1952 tarihinde Oda'mız bugünkü adını almıştır.

1925 yılında 4.Vakıf Handaki binada hizmet vermeye başlayan Oda'mız; 1970 yılından itibaren Haliç kıyısında yaptırdığı binada hizmetlerine devam etmiş ve 2000 yılının

Eylül ayından itibaren ise; metruk halde iken restore edilerek, faaliyete geçirilen Eminönü'ndeki, 21.yüzyıla yakışır teknoloji ve konforla donatılan yeni binasında; başta üyeleri olmak üzere İstanbul'a ve ülkemize hizmet vermeye devam etmektedir.

Bugün 98 Meslek Komitesi ve 300 bini aşan üyesiyle dünyanın en büyük Ticaret Odasından biri olan Oda'mız; ülkenin kalkınması ve yeniden bir dünya devleti haline gelmesi hedefine katkıda bulunmak üzere, 1927 yılında Milletlerarası Ticaret Odası'na üye olmuş, 1963 yılında bugün AB ilişkilerimizde öncü olan İktisadi Kalkınma Vakfı'nı kurmuş ve 1993 yılında ise Akdeniz Ticaret ve Sanayi Odaları Birliği (ASCAME)'ne üye olmuştur. UNIDO ile işbirliği çerçevesinde Yan Sanayi Borsası çalışmaları ise 80'li yıllarda başlamıştır. Yine aynı yıllarda Oda'nın önderliğinde İstanbul Dünya Ticaret Merkezi kurulmuştur.

Çağdaş iş düzeninin önemli unsurlarından olan Tahkim Müessesesi 1950 yılında yürürlüğe giren İstanbul Ticaret Odası Tahkim Uzlaştırma ve Hakem Bilirkişilik Yönetmeliği uyarınca işlerlik kazanmıştır. Ayrıca 1960'lı yıllarda, tüketicinin korunması ile ilgili yasal düzenlemeler daha yapılmadan önce tüketici haklarının korunması faaliyetleri Odamızca başlatılmış ve özellikle 1981 yılında yürürlüğe giren "İTO Üyeleri Tüketiciyi Koruma Taahhünamesi Sistemi" ile "tüketici her zaman haklıdır" felsefesi doğrultusunda tüketici şikayetleri hızla çözüme kavuşturulmaya başlanmıştır.

Odamız; 1996 yılında İstanbul ve Kadıköy Sicil Memurluklarının kendisine devredilmesinin neticesinde, üyelerine karşı önemli bir sorumluluk daha üstlenmiştir. Üyelerimizin hizmete en kolay ve hızlı bir şekilde ulaşabilmeleri amacıyla faaliyete geçirilen Kadıköy, Perpa, İSTOÇ ve Yeni Bosna hizmet birimlerimiz en etkin şekilde hizmet verme gayreti içerisinde.

2000'li yıllara gelindiğinde Oda'mız, yeni bir Türkiye düşüncesinden hareketle hizmetlerini sadece ticari hayat ile sınırlandırmayıp eğitim alanında da faaliyetlerini artırarak sürdürmüştür. Eğitim camiasına bugüne kadar onbir okul kazandırmakla kalınmamış, 1995 yılında Dış Ticaret Enstitüsünü kurup eğitim konusunda inisiyatif olarak iş dünyasının ihtiyacı olan uluslararası pazarlama uzmanları yetiştirilmeye başlanmıştır. Bu ilk adım 2001 yılında büyük bir girişime dönüştürülerek Atatürk Türkiye'sini yeni bin yılda yönetecek genç beyinleri evrensel çapta hayata hazırlamak üzere "Vakıf Üniversitesi" statüsünde İstanbul Ticaret Üniversitesi'ni kurmuştur.

Cumhuriyetimizin çağdaş yapılanmasının bir örneği olarak faaliyetlerine devam eden Odamızın her alanda gerçekleştirdiği öncülük faaliyeti "Kalite" konusunda da gerçekleşmiş ve 12 Nisan 1999 tarihinde çalışmalarını tamamlayarak, dünyada ve ülkemizde ISO 9001 Kalite Belgeli ilk meslek kuruluşu olma ünvanını elde etmiştir.

Odamızın kalite konusundaki serüveni bununla da kalmamış, Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği'nce, Türk Oda Geliştirme Programı çerçevesinde, Avrupa Ticaret ve Sanayi Odaları Birliği (Eurochambres) ve İngiltere Odalar Birliği ile "Türk Odaları İçin Kalite Stratejisi" isimli bir çalışma başlatılmış, sözkonusu proje çalışmaları sonucunda, Oda'mız Avrupa Ticaret ve Sanayi Odaları Birliği Akreditasyon Kurulu tarafından yapılan denetim sonucunda aldığı yüksek puanla, "Avrupa'nın En İyi Odası" seçilmiştir.

1997 yılında hizmete giren Odamız İnternet sayfası, üyelerimize daha hızlı hizmet verebilmek ve bilgiye kolay ulaşmalarını sağlamak amacıyla 2003 yılında Portal'a dönüştürülmüştür.

2002 yılında Formula 1 İstanbul projesi başlatılmış ve 2004 yılında İstanbul, Formula 1 yarış takvimine alınmıştır.

Odamız İstanbul'un ve Türkiye'nin ticaret hayatına katkıları yanında sanata da katkılarını sürdürmüş ve 2004 yılında Eminönü Meydanı'nda Açık hava Sanat Merkezi'ni açmış, geleneksel hale gelmesi amaçlanan "1.Tarih-Sanat Buluşması" resim yarışmasını düzenlenmiştir.

Oda'mız; kendisine 123 yıl önce yüklenen ekonominin neferi olma misyonunu genişleyen vizyonu paralelinde daha da geliştirerek, uzman personeli, girişimci ruhu, her dönem dürüstlük ve adaleti temel alan politikası ile geçmişde olduğu gibi gelecek yıllarda da ülkemizde ve uluslararası camiada önemli yeri olan bir sivil toplum kuruluşu olarak, toplumun ve özellikle iş dünyasının öncüsü olmaya devam edecektir.

5.4. Siyasi Partiler:

Siyasi partiler halkın demokratik haklarını kullandıkları en büyük sivil toplum kuruluşlarıdır.Ülkemizde 1930 yılına kadar çeşitli defalar çok partili hayata geçme denemeleri yapılsa da çeşitli nedenlerle başarılı olunamamıştır.1946 yılında İkinci Dünya Savaşının sona ermesi ve ülkemizde demokrasi yanlısı devletlerin tarafında olması dolayısıyla çok partili hayata geçilmek durumunda kalınmıştır. Bu tarihe kadar demokrasinin d si olan seçme hakkına sahip olmayan halk seçme hakkına kavuşmuştur. 1950 lerden itibaren siyasi partilerin sayısında hızlı bir artış olmuş ve birçok kesiminde siyasi parti kurmasıyla toplumun büyük kısmı mecliste temsil edilmeye başlanmıştır. 1980 yılında yaşanan darbe sonrası siyasi partiler kapatılsa da çok partili hayat devam etmiştir.

Siyasi partilerden bahsederken Anayasa Mahkemesinden ve onun vermiş olduğu parti kapatma kararlarından bahsetmeden geçmek olmaz. Anayasa Mahkememiz 1960 Anayasasıyla Türk Hukuk sistemine giren ve Yasaların anayasaya uygunluğunu denetleyen en üst mahkemedir. Ayrıca Siyasi partilerin denetimlerini de yapmaktadır. Anayasa Mahkememiz çeşitli nedenlerle Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısınca açılan davalarda birçok siyasi partiyi kapatmıştır. Avrupada siyasi parti kapatmak çok sınırlı şartlara bağlansa da siyasi parti kapatmak ülkemizde çok yaygındır. Kapatılan siyasi partilere ilişkin bilgiler aşağıdadır²²⁸:

Sıra No	Partinin Adı	Kuruluş Tarihi	Karar Tarihi	Esas Sayısı - Karar Sayısı	Resmi Gazete Tarih ve No.	Anayasa Mahkemesi Kararlar Dergisi
1	Türkiye İşçi Partisi-1	13.02.1961	20.07.1971	1971 / 3 – 1971 / 3	06.01.1972 - 14064	9. Cilt – s. 80
2	İşçi - Çiftçi Partisi	30.03.1961	15.10.1968	1968 / 31 – 1968 / 44	30.12.1968 - 13088	6. Cilt – s. 243
3	Türkiye İleri Ülkü Partisi	06.05.1969	29.06.1971	1971 / 2 – 1971 / 2	06.01.1972 - 14064	9. Cilt – s. 71
4	Büyük Anadolu Partisi -1	05.11.1969	19.12.1972	1972 / 1 – 1972 / 1	28.03.1973 - 14490	(**)
5	Milli Nizam Partisi	26.01.1970	20.05.1971	1971 / 1 – 1971 / 1	14.01.1972 - 14072	9. Cilt – s. 3.
6	Türkiye Emekçi Partisi	12.02.1975	08.05.1980	1979 / 1 - 1980 / 1	26.07.1980 - 17059	18. Cilt – s. 3
7	Refah Partisi	19.07.1983	16.01.1998	1997 / 1 - 1998 / 1	22.02.1998 - 23266	34 / 1 Cilt – s. 762
8	Türkiye Huzur Partisi	22.07.1983	25.10.1983	1983 / 2 – 1983 / 2	15.10.1984 - 18546	20. Cilt – s. 345.
9	Sosyalist Parti	01.02.1988	10.07.1992	1991 / 2 - 1992 / 1	25.10.1992 - 21386	28 / 2 Cilt – s. 696
10	Yeşiller Partisi	06.06.1988	10.02.1994	1992 / 2 - 1994 / 1	10.04.1994 - 21901	30 / 2 Cilt – s. 1039
11	Halk Partisi-2	20.12.1989	24.09.1991	1990 / 2 - 1991 / 2	24.04.1992 - 21208	28 / 2 Cilt – s. 673
12	Diriliş Partisi	26.03.1990	18.02.1997	1996 / 2 - 1997 / 2	18.07.1997 - 23053	33 / 2 Cilt – s. 727
13	Türkiye Birleşik Komünist	04.06.1990	16.07.1991	1990 / 1 - 1991 / 1	28.01.1992 - 21125	22 / 2 Cilt – s. 885

²²⁸ <http://www.tesav.org.tr/kapatilanpartiler.doc> (02.01.2008)

14	Halkın Emek Partisi	07.06.1990	14.07.1993	1992 / 1 - 1993 / 1	18.08.1993 - 21672	29 / 2 Cilt – s. 924
15	Sosyalist Birlik Partisi (*)	15.01.1991	19.07.1995	1993 / 4 - 1995 / 1	22.10.1997 - 23148	33 / 2 Cilt – s. 548
16	Özgürlük ve Demokrasi P	19.10.1992	23.11.1993	1993 / 1 – 1993 / 2	14.02.1994 - 21849	30 / 2 Cilt – s. 841
17	Sosyalist Türkiye Partisi	06.11.1992	30.11.1993	1993 / 2 – 1993 / 3	09.08.1994 - 22016	30 / 2 Cilt – s. 936
18	Demokrat Parti-4	12.12.1992	13.09.1994	1994 / 1 – 1994 / 3	15.02.1995 - 22203	31 / 2 Cilt – s. 1016
19	Demokrasi Partisi	07.05.1993	16.06.1994	1993 / 3 - 1994 / 2	30.06.1994 - 21976	30 / 2 Cilt – s. 1061
20	Demokrasi ve Değişim P	03.04.1995	19.03.1996	1995 / 1 - 1996 / 1	23.10.1997 - 23149	33 / 2 Cilt – s. 638
21	Emek Partisi	25.03.1996	14.02.1997	1996 / 1 - 1997 / 1	26.06.1998 - 23384	34 / 1 Cilt – s. 678
22	Demokratik Kitle Partisi	03.01.1997	26.02.1999	1997 / 2 - 1999 / 1	22.11.2001 - 24591	37 / 2 Cilt – s. 719
23	Fazilet Partisi-2	18.12.1997	22.06.2001	1999 / 2 - 2001 / 2	05.01.2002 - 24631	27 / 2 Cilt - s. 922
24	Halkın Demokrasi Partisi	11.05.1994	13.03.2003	1999 / 1 – 2003 / 1	19.07.2003 - 25173	39 / 2 Cilt – s. 814

Demokratik Toplum Partisi ve son olarak da Adalet ve Kalkınma Partisi hakkında da Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısınınca kapatma davaları açılmıştır. Demokrasilerde gerekli durumlarda parti kapatma kararı verilebilir fakat ülkemizdeki gibi bu durumun normal hale gelmesi demokrasimizin işleyişini daha iyi anlatmaktadır.

SONUÇ:

Sivil toplum kavramı Avrupada doğmuş ve son yirmi yılda tüm dünyaya yayılmaya başlamıştır. Sivil toplum, bireylerin devletten ayrı bağımsız bir organizasyon kurmaları ve devletten farklı düşünmeleriyle oluşur. Avrupa'da insanlar 1200 lü yıllardan beri demokrasiyi yaşamaya başlamışlar ve bireysel özgürlüklere devletten farklı oluşumların varlığına alışmışlardır. Devletten farklı düşünmek ve devletten bağımsız olma olgusunun ülkemizde yankı bulması ise ancak 1980 sonrasında olmuştur.

Ülkemizde sivil toplumun tarihini incelediğimizde belki Avrupai bir kelime olan Sivil toplumun tanımına tam uymayacak ama Vakıflarımızın sivil toplumumuzun temelini oluşturduğu görülecektir. Osmanlı Devletinde Vakıf kültürü o kadar yaygındı ki devlet temel görevlerinin dışındaki birçok alan için bütçeden bir kuruş bile harcamıyordu. Vakıflar toplumun ihtiyaçlarını karşılamak üzere bir çok alanda faaliyet göstermekteydiler.

Vakıfların yapısı incelendiğinde bunların mal toplulukları olduğu ve genel olarak tek bir kişinin idaresine bırakıldığı görülecektir. Toplum yapısı ben duygusuna ve rekabete islam dininin de etkisiyle kapalıydı. Biz kavramı vardı. Bunun neticesi olarak da dernekleşme diye bir kavram toplum bilincinde yer etmemişti. Bu yerleşik kültür uzun yıllar sivil toplum bilincinin oluşmasının önünde bir engel olarak kalacaktı.

Osmanlı dönemi sivil toplum açısından örnek bir dönem değildi belki ama sivil topluma en değer verilen ve halkın en serbest bırakıldığı ülkelerden birisiydi. Ülkede farklı din, dil ve ırkdaki insanlar arasında barış ve hoşgörü kültürü vardı. Baskıcı bir rejim yoktu. Fatih Sultan Mehmedin 1453 yılında istanbula girdiğinde orada bulunanların can ve mal güvenliğini sağlaması ve onların dinlerini ve kültürlerini yaşamalarına izin vermesi Osmanlı Devletinin çağını aşan ve özgürlüklerin olduğu bir ülke olarak karşımıza çıkarıyor.

Sivil toplumun osmanlıda gelişmemesi demokrasinin yokluğuna bağlanabilir. Demokrasi sivil toplum için olmazsa olmaz şarttır. Ve bir monarşide demokrasinin varlığı aranmaz.

Cumhuriyet dönemiyle birlikte demokrasi kültürü getirilmeye çalışıldıysa da belli bir dönem demokrasi uygulanamamıştır. Demokrasinin en temel kuralı olan seçme hakkı Atatürk tarafından birkaç kez denenen çok partili hayata geçme denemelerindeki olumsuz sonuçlar

neticesi, 2. Dünya savaşı sonrası Demokrasi yanlısı devletlerin savaşı kazanmasına ve bizim de onların tarafında olduğumuzdan çok partili hayata geçmemize kadar beklemek zorunda kalmıştır.

1923-1950 döneminde ülkede ekonomi geliştirilmeye ve tarıma dayalı halden kurtarılmaya çalışılmıştır. Bunun için Kongreler düzenlenmiş özel sektörün önünü açacak kanunlar çıkarılmıştır. Ülkemizde zengin sınıfın yokluğundan dolayı devlet gerekli yatırımları kendisi yapmaya ve bir sermayedar gibi sermaye biriktirmeye başlamıştır. Bu dönemde ülkenin içinde bulunduğu şartlar da dikkate alındığında sivil toplum açısından şartların pek de elverişli olmadığı görülecektir.

1950-1980 arası dönemde ülkede demokrasi rüzgarları esmeye başlasada 1960 darbesi demokrasimize en büyük zararı vermiştir. İktidarın kansız bir şekilde el değiştirmesi olan demokrasi kültürü daha yeni yeni yerleşirken kesintiye uğramış ve daha da kötüsü zamanında Atatürk'ün gördüğü ve engellediği asker-siyaset birlikteliğinin önünü açmıştır.

Hatırlanacağı gibi Cumhuriyet kurulduktan sonra Atatürk aynı zamanda milletvekili de olan Askerlere ya askeriğe devam edip milletvekilliğini bırakmalarını ya da milletvekili olarak kalıp askerliği bırakmalarını söylemiş ve bazı komutanlar askerlikte kalmış (Örneğin Maraşel Fevzi Çakmak) bazıları ise Mecliste kalmayı seçerek askerlik görevlerinden ayrılmışlardır. (Kazım Karabekir Paşa).

1960 darbesinden sonra gücü elinde bulunduran siyasi iktidarın bunu kötü yönde kullanmasının önüne geçmek için sistem kendini koruma mekanizmalarını kurmuş ve yeni bir anayasa oluşturmuştur. (Anayasa Mahkemesi bu anayasanın ürünüdür.) Bu anayasa ile özgürlükler güvence altına alınmış ve topluma daha fazla özgürlükler verilmiştir. Yine 1971 yılında yapılan müdahaleyle anayasa'da bir takım değişiklikler yapılmıştır.

1970 sonrası dönemde ülkede artan şiddet olayları ve kamplaşmalar 1980 darbesiyle sonuçlanmıştır. Darbe ülkedeki kara bulutları dağıtmış ve akan kardeş kanı durmuştur.

1983 yılında yapılan seçimlerde Anavatan Partisi birinci parti olarak çıkmış ve Turgut Özal dönemi başlamıştır. Özal ülkenin gidişini tamamen değiştirecek hamlelerle ekonomiyi liberalleştirmeye çalışmış, ekonominin gelişimi için gerekli olan altyapı yatırımlarını

yapmıştır. Ülkemiz yollarının durumu içler acısıyken o yaptırdığı otobanlarda son hızla araba sürmüştür.

Ekonomik gelişmişlik ve demokraside yaşanan gelişmeler ülkemizde sivil toplumun patlama yapmasına ve sivil toplum kuruluşlarının hızla artmasını sağlamıştır. 1980 darbesi 23.000 derneğin kapatılmasına neden olsa da daha sonraki yıllarda dernekleşme de hızla artmaya başlamıştır.

Dernekleşme artsa da son dönemlere kadar devletin sivil topluma bakışı ve algılaması bir güvenlik meselesi olmuştur. Derneklerin denetim ve iş ve işlerinin Emniyetçe yapılması bunun en bariz göstergesidir. Dernekler devletin soğuk yüzünü görmüş, hayatında karakola gitmeyen insanlar derneklerinin denetimi için karakola çağırılmaya başlanmıştır. Emniyet, karakol ve polis gibi kavramlar insanlara soğuk gelmekte ve buna neden olanın da dernekler olduğu düşünüldüğünde halkın sivil toplum kuruluşlarına mesafeli durmasını anlamak kolaylaşmaktadır.

Sivil toplum kavramı ülkemizde ve dünyada hızla kendine yer etmekte ve sivil toplum kuruluşları dünyanın her tarafında çeşitli faaliyetlerde bulunmaktadır. Dünyaya Avrupadan sivil toplum ihracı olduğu dahi söylenebilir. Kavram o hale getirilmiştir ki Dünyanın bütün sorunlarını sivil toplum çözebilecek imajı verilmeye başlanmıştır. Sivil toplum kuruluşları 4.Güç medyanında desteğini alarak git gide 5.güç haline gelmeye başlamışlardır. Sivil toplum hayatın her alanında söz sahibi olmaya (Çıkan kanunlarla Sivil toplum Kuruluşları birçok alanda temsil edilmeye başlamışlardır.) ve her konuda politikalar üretmeye başlamışlardır. Hatta bir kısmı siyasi faaliyetler içine dahi girmektedir.

Ülkemizde son yıllarda Avrupa Birliğinin etkisiyle çıkan kanunlarla (5253 sayılı Dernekler Kanunu örneğinde de görüldüğü üzere)sivil toplumun önündeki engeller kaldırılmaya çalışılmaktadır. Bu kanunlarla sivil toplum ciddi şekilde serbest bırakılmıştır. Sivil toplum üzerinde aşırı baskının da verilen aşırı özgürlüklerinde yanlış olacağı, devletin denetim fonksiyonunu yerine getirerek düzenin daha rahat sağlanacağı açıktır.

Kemal Çetinkaya
İçişleri Bakanlığı
Dernekler Denetçi Yardımcısı

KAYNAKÇA

“AB Uyum Süreci ve STK’ lar”, Sivil Toplum Kuruluşları Sempozyumu, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayını, İstanbul, 2004

AHMAD,Feroz,Modern Türkiyenin Oluşumu,Sarmal Yayınları,İstanbul,1994

AKDEMİR,Süleyman,Sivil Toplum ve İslamiyet" Yeni Türkiye Dergisi. Sivil Toplum özel Sayısı,1997, III,Kasım-Aralık:18

AKTAN,Coşkun Can,21.Yüzyıl İçin Yeni Toplumsal Sözleşme,T Yay.,İzmir,1994

AKTAN,Coşkun Can,Özalin Değişim Modeli ve Değişime Direnen Güçlerin Tahlili,Türkiye Günlüğü,Sayı:40,1996

ALKAN,M.Önal,STK’nın Hukuksal Çerçevesi Toplumsal Tarih Vakfı,1998

ALTINDAL,Aytunç,Genel Olarak Çeşitli Dinlerde Hoşgörü ve Osmanlı Anlayışı,Türk Kültürüne Hizmet Vakfı,İstanbul

ARSLAN,Osman, Kurumsal ve Tarihsel Aşamalarıyla Sivil Toplum ve Türkiye Gerçeği,Y.Lisans Tezi,1999

ATAR Yavuz, “ Demokratik Sistemde Sivil Toplumun Fonksiyonu ve Sivil Toplum-Devlet Düalizmi”, Yeni Türkiye Dergisi Sivil Toplum Özel Sayısı, Sayı:18, Ankara, 1997

ATEŞ,Toktamış,.Cumhuriyetçilerin Tartışmaları Abesle İştigaldir,BaşakYay.,Ankara,1993

BALLAR,Suat, Vakıflar Hukuku 1991

BELGE, Murat, Sivil Toplum Nedir? Sivil Toplum ve Demokrasi Konferans yazıları No:1

BERKİ,Ali Himmet, İslamda Vakıf, Vakıflar Dergisi, 1962

BİBER, Ayhan, “Sivil Toplum Örgütlerinin İşlerlik Kazanması Açısından Halkla İlişkiler”, Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi, G.Ü. İletişim Fakültesi Yayını, Ankara, 2002,

BOSTANCI,M.Naci, “Devlet ve Sivil Toplum”, Yeni Türkiye Dergisi Sivil Toplum Özel Sayısı, Sayı:18, Ankara, 1997

BOZKURT, Ömer, Kamu Yönetimi Sözlüğü, Ankara TODAİE

BULAÇ, Ali, Avrupa Birliği ve Türkiye, Eylül Yayınları, İstanbul, 2001

CEM,İsmail,Türkiyede Geri KalmışlığınTarihi,Cem Yayınları,5.Basım,1975

ÇAHA,Ömer,Sivil Kadın Türkiyede Sivil Toplum ve Kadın,Vadi Yayınları,Ankara,1996

ÇAHA,Ömer,1980 Sonrası Türkiyesinde Sivil Toplum Arayışları,Yeni Türkiye Sivil Toplum Özel Sayısı,Yıl:3,Sayı:18,1997

ERCAN ,Hülya, “Türkiye’de Sivil Toplum Tartışmaları Üzerine”, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt:26, No:1, Mayıs, Sivas, 2002

ERDEM,Tevfik,Sosyolojik Açıdan Kadro Hareketi,Yayınlanmamış Y.L. Tezi,1990

EROĞLU,Hamza,Gönüllü Kuruluşların Türk Hukuk Sistemindeki Yeri Ve AB Mevzuatıyla Karşılaştırılması,Türkiye Çevre Vakfı Yayınları,1984

EROL,Kemal Gönüllü Kuruluşların Türk Hukuk Sisteminde Yeri Ve Avrupa Birliği Mevzuatıyla Karşılaştırılması,Türkiye Çevre Vakfı Yayınları, Ankara, 1995

GÖNEL,Aydn,Önde Gelen STK, Araştırma Raporu,Türkiye Ekonomi ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayını, İstanbul 1998

GÖNENÇ, Aysenur AKPINAR, Sivil Toplum, Düşünsel Temelleri ve Türkiye Perspektifi, Alt Kitap, 2001,

GÜNGÖR AK, Bihter, “Türkiye’nin Avrupa Birliği’ne Katılım Sürecinin Sivil Toplum Kuruluşlarına etkileri ve Katkıları”, II. Ulusal Sivil toplum Kuruluşları Kongresi-Küresel Esitlik, Bildiri Kitabı, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Biga İktisat ve İdari Bilimler Fakültesi Troia Kültür Merkezi, 15–16 Ekim 2005, Çanakkale, 2005

GÜRBEY, Gülistan, “Türkiye’de Bir Sivil Toplumun Oluşumunun Önündeki Siyasi ve Hukuki Engeller”,Ortadoğu’da Sivil Toplumun Sorunları, Der: Ferhad İbrahim, Heidi Wedel, (Çev: Erol Özbek),

HATEMİ, Hüseyin, Cumhuriyetten Sonra Vakıflar,Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi,İletişim Yayınları,1983

İNSEL,Ahmet,Türkiye Toplumunun Bunalımı,Birikim Yayınları,İstanbul,1990

KALAYCIOĞLU,Ersin, Ali Yaşar Sarıbay, Türkiye’de Politik Değişim ve Modernleşme, Alfa Yayın, İstanbul, 2002.

KARAKUŞ,Olçay,Avrupa Birliği Uyum Sürecinde Türkiye’deki Sivil Toplum Kuruluşları,Yüksek Lisans Tezi,2006

KARPAT,Kemal,Türk Demokrasi Tarihi,İstanbul Matbaası,İstanbul,1967

KAZANCIGİL,Ali,Türkiyede Modern Devletin Oluşumu ve Kemalizm,Beta Yayınları, İstanbul,1986

KEYDER,Çağlar,Türkiyede Devlet ve Sınıflar,İletişim Yayınları,İstanbul,1992

KOCALAR,Niyazi,Avrupa Birliği ile Bütünleşme Sürecinde Türkiye’de Sivil Toplum Kuruluşlarının Yeri,Yüksek Lisans Tezi, 2006,

KÖKER,Levent,Modernleşme,Kemalizm ve Demokrasi, İletişim Yayınları,İstanbul,1990

KOCACIK, Faruk; “Toplum Bilim Ders Notları”, Cumhuriyet Üniversitesi Yayınları, Sivas, No:92, 2003.

KUZU,Burhan,Türkiye Cumhuriyeti Anayasalarının İnsan Hakları Açısından Karşılaştırmalı Olarak Değerlendirilmesi,Türk Kültürüne Hizmet Vakfı,İstanbul,1993

MARDİN, Şerif, “Sivil Toplum”, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, Cilt: 7. İletişim Yayınları, İstanbul-1983.

METİN Yüksel, “Avrupa Birliği Anayasasının Geleceği” Hukuki Yayın ve Haber Dergisi, Sayı: 07, Temmuz, İstanbul, 2006

MÜEZZİNOĞLU, Ziya, “Türkiye-Avrupa Birliği Bütünleşmesinde STK’ların Tecrübe Aktarımı”. Avrupa Birliği Devlet ve STK’lar, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayını, İstanbul, 2001

NIAL, Leonard, “ STK-Devlet İlişkilerine Dünyadan Bakış”,Avrupa Birliği, Devlet ve STK’lar, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayını, İstanbul, 2001

NAZLIOĞLU,Meral Dinçer,Gönüllü Kuruluşların Toplumdaki Yeri,Türkiye Çevre Vakfı Yayınları,Ankara,1996

OKÇU ,Murat, “Sivil Toplum ve Gönüllü Kuruluşlar”, Türk Dünyası Kültür Atlası’ndan alınmıştır, Aydın Usta, Cüneyt Özkaya, Zeynep Kushanoglu (yayına hazırlayan), İstanbul, , 2006,

ÖNER,Serif, Belediye Yönetim Kararlarında Sivil Toplum Kuruluşlarının Etkinliği: Gaziantep Kahramanmaraş -Bingöl Örneği, DEÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi ABD Doktora Tezi, İzmir2000,

ÖZBUDUN, Ergun, Türk Anayasa Hukuku, Yetkin Yayınları Ankara, 2005

ÖZDEMİR,Hikmet,Tarih ve Politika,İz Yayınları,1995

ÖZDEMİR,Hikmet,Cumhuriyet Demokrasi ve Değişim,Yeni Türkiye Dergisi1995

ÖZDEMİR,Hikmet,Vakıflar ve Sivil Toplum,Yeni Türkiye Dergisi Sivil Toplum Özel Sayısı Kasım-Aralık 1997

SARIBAY,Yaşar,Türkiyede Kimlik,Küreselleşme ve İslam,Türkiye Günlüğü,1995

SEKER ,Aziz, Türkiye’de Sivil Toplum Örgütleri ve Marmara Depreminden Sosyal Hizmet Düşüncesine Bir Bakış, Sosyal Hizmet Uzmanı Yayınları, 2004,

TAĞMA Korkmaz, Siyasi Sistemler, Yönetim Modelleri ve Türkiye, Timaş Yayınları, İstanbul-2002

TEKELİ, İlhan, “Sivil Toplum Kuruluşları Yerelleşme ve Yerel Yönetimler Sempozyumu Açılış Konuşması”, STK’lar Yerelleşme ve Yerel Yönetimler, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayını, İstanbul, 2002,

TOSUN G.Erdoğan, Demokratikleşme Perspektifinden Devlet-Sivil Toplum İlişkisi, Alfa Yayınları, İstanbul, 2001

TUNÇ, Hasan, “Türkiye’de Askeri Darbeler, Muhtıralar ve Sivil Toplum Kuruluşlarının Tepkileri”,Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt:6, Sayı:1–2, Konya,

“Türkiye-AB Bütünleşmesinde Sivil Toplum Kuruluşlarının Rolü”, Türkiye’de Sivil Toplum Kuruluşları Sempozyumu, Heinrich Böll Vakfı Yayını, İstanbul, 2000

TÜRKİYE EKONOMİ VE TOPLUMSAL TARİH VAKFI, Önde Gelen STK’lar (Araştırma Raporu), TEV, İstanbul, 1998,

TÜRKMEN Füsün, “Avrupa Birliği ve İnsan Hakları”,Dünden Bugüne Avrupa Birliği, Beril Dedeoğlu (der.), Boyut Kitapları, 1. Basım

YERASİMOS, Stefanos, “Sivil Toplum Avrupa ve Türkiye”, Türkiye’de Sivil Toplum ve Milliyetçilik, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001,

YEŞİLTAS ,Özüm,“Sivil Toplumun ‘Diğer’ Yüzü: Demokratikleşme Açısından Bir Değerlendirme”, Hukuk Gündemi, Sayı:3, Ankara, Aralık, 2005

YILMAZ, Aytekin, Modern Demokrasinin Gelisimi ve Sorunları, Yeni Türkiye Yayınları,Ankara,2000,

YÜCEKÖK, Ahmet N. Türkiyede Parlametonun Evrimi, Ankara 1998

WEDEL,Heidi, “Türkiye Cumhuriyeti’ndeSivil Toplumun Nüveleri-Demokratikleşmenin Taşıyıcısı Mı Yeni Bir Seçkinler Örgütlenmesi Mi?”, Ortadoğu’da Sivil Toplumun Sorunları, Der: Ferhad İbrahim,Heidi Wedel, (Çev: Erol Özbek), İstanbul, 1997,

Yararlanılan İnternet Adresleri:

<<http://www.deltur.cec.eu.int/g-konvansiyon-gelecek.html>> (29.07.2006)

<<http://www.sayistay.gov.tr/yayin/dergi/dergi3.asp?id=358>> (29.07.2006)

<<http://www.abhaber.com/bahadirkale/bahadirkale0002.asp>> (29.07.2006)

<http://www.dernekler.gov.tr/ Dernekler/Web/Gozlem2.aspx?sayfaNo=74> (02.01.2008)

[http:// www.tev.org.tr/soylesi-detay.asp?record-id=8&-id=42](http://www.tev.org.tr/soylesi-detay.asp?record-id=8&-id=42) (20.08.2005).

ÇEPEL, Zuhâl ÜNALP, AB Sivil Toplum Diyalogu Ve Türkiye: Demokratikleşme Bağlamında Sorunlar ve Beklentiler, Uluslararası Stratejik Araştırma Kurumu, 2006, <<http://www.usakgundem.com/makale.php?id=232>> (10.12.2006)

DENİZ, Bülent, “Sivil Toplum Örgütlerinin Yönetime Katılımı”, [http:// www.hukukcularder.org/yargi%20reformu.htm](http://www.hukukcularder.org/yargi%20reformu.htm), (15.06.2003).

ERDOĞAN, Mustafa, Türkiye İçin Demokratikleşme ve Sivilleşme Perspektifi, Liberal Düşünce Topluluğu, 2006, <<http://www.liberal-dt.org.tr/index.php?lang=tr&message=me&art=542>> (12.05.2006)

MAZLUM, Ahmet, Sivil Toplumun Dünü Bugünü, <<http://public.cumhuriyet.edu.tr/~mazlum/siviltoplum.htm>> (23.01.2007)

“Sivil Toplum İş Başında”, [http:// www.deltur.cec.eu.int/sivilrtt](http://www.deltur.cec.eu.int/sivilrtt). (20.06.2003).

Sivil Toplum Örgütlerine Genel Bir Bakış”, [http:// www.chp.org.tr/trrapor/stk2-3htm](http://www.chp.org.tr/trrapor/stk2-3htm) , (20.06.2003).

SİVİL TOPLUMU GELİŞTİRME MERKEZİ, Sivil Toplum Haritalama Çalışması, Sivil Toplum Kuruluşları: İhtiyaçları ve Sınırlılıkları, Ekim, 2005 <http://www.stgm.org.tr/docs/1140175111STGM%20Haritalama%20Calismasi-Tr.doc> (22.06.2006)

Yerel Yönetimler ve Sivil Toplum Kuruluşları”, [http:// www.idari.cu.edu.tr/igunes/yerel/sivilt.htm](http://www.idari.cu.edu.tr/igunes/yerel/sivilt.htm) ,(25.04.2004).